

VĚDECKÝ ČASOPIS

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

10

ROČNÍK 25 (LII)
PRAHA
ŘÍJEN
1979
CENA 10 KčS

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÁ
ÚSTAV VĚDECKOTECHNICKÝCH INFORMACÍ
PRO ZEMĚDĚLSTVÍ

Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

Redakční rada

Prof. ing. Karel Svoboda, CSc. (předseda), doc. ing. Milan Brannický, CSc., ing. Emil Divila, CSc., prof. dr. ing. Alois Grolig, DrSc., ing. Zdeněk Hoffmann, CSc., doc. ing. Dimitrij Choma, CSc., prof. Jaroslav Kabrhel, ing. Jaroslav Korbíni, CSc., ing. Jaroslav Kunc, CSc., prof. ing. Jaroslav Pič, CSc.

Za vedení časopisu odpovídá prof. ing. Karel Svoboda, CSc.

Redaktorka ing. Hedvika Malíková

© Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství, Praha 1979

■
Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA uveřejňuje studie, rozborů a vědecká pojednání o vyřešených úkolech výzkumu v oboru ekonomiky zemědělství a potravinářského průmyslu. Vydává Československá akademie zemědělská — Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství. Vychází měsíčně. Redakce: 120 56 Praha 2, Slezská 7, telefon 257541, 254451. Celoroční předplatné Kčs 120,—.

■
Научный журнал ЗЕМЕДѢЛЬСКАЯ ЭКОНОМИКА публикует обзоры, анализы и научные статьи о решенных заданиях по научному исследованию в области экономики сельского хозяйства. Издает Чехословацкая сельскохозяйственная академия — Институт научно-технической информации по сельскому хозяйству. Выход в свет ежемесячно. Редакция 1250 56 Прага 2, Слезска 7.

■
The scientific journal ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA published studies, analyses and scientific treatises about the solved research tasks in the sphere of the agricultural economics. Published by the Czechoslovak Academy of Agriculture — the Institute of Scientific and Technical Information for Agriculture. Issued monthly. Editorial office 120 56 Prague 2, Slezská 7.

■
Die wissenschaftliche Zeitschrift ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA veröffentlicht Studien, Analysen und wissenschaftliche Abhandlungen über die gelösten Forschungsaufgaben auf dem Gebiete der Ökonomik. Herausgegeben von der Tschechoslowakischen landwirtschaftlichen Akademie — Institut für wissenschaftlich-technische Information der Landwirtschaft. Erscheint monatlich. Redaktion 120 56 Prag 2, Slezská 7.

NĚKTERÉ OTÁZKY SOUČASNÝCH SOCIÁLNĚ EKONOMICKÝCH ROZDÍLŮ MEZI ZEMĚDĚLSTVÍM A PRŮMYSEM A ROZVOJE PRACOVNÍCH SIL V ZEMĚDĚLSTVÍ

Na IX. sjezdu JZD s. Štrougal konstatoval: „Největší a nejhlubší proměnou však prošli sami rolníci. Naučili se nově hospodařit ve velkém, zvládli novou techniku i poznatky moderní zemědělské vědy, vstřebávají do sebe prvky nové, v mnohém již průmyslové organizace výroby, její řízení a správu. Zmizel dřívější markantní rozdíl mezi městem a vesnicí. Vysoká životní úroveň, růst vzdělanosti a kultury se staly samozřejmostí. Vychovali jsme početné kádry specialistů s vysokou a stále se prohlubující odbornou kvalifikací. Pronikavými změnami prošla naše vesnice. Za 30 let byl více než z 80 % nově vybudován nebo zcela rekonstruován bytový fond, vybavenost domácností má vysoký standard.“

Takto byly charakterizovány výsledky třicetiletého vývoje socialistického zemědělství v ČSSR v sociálně politické oblasti. Vědeckotechnický pokrok dále akceleroje a socialistická organizace našeho zemědělství vytváří pro jeho využití dostatečný prostor. Nová technická a organizační opatření ve výrobě i řízení formují i pracovní návyky i společenské zvyklosti do nových poloh a tím i charakter pracovníků socialistického zemědělství. Také probíhající společenská dělba práce mezi zemědělstvím a ostatními odvětvími národního hospodářství, mezi zemědělskými podniky navzájem i v rámci zemědělsko-potravinářského komplexu přispívá výrazně k vytváření příznivých podmínek dalšího socialistického vývoje pracovníků v zemědělství i k vytváření jejich příznivějších pracovních i životních podmínek.

Změny v dělbě a charakteru práce se nepromítají jen do vztahů v pracovní sféře, ale i do oblasti mimopracovních. V zemědělství je proces koncentrace a specializace výroby, uplatňovaný různými formami kooperace a integrace a slučování podniků, provázen přesuny pracovníků na nová pracoviště i změnou jejich pracovní náplně, změnou pracovních kolektivů a někdy i souměřitelností s mateřskými podniky. Dochází k přetváření obsahu sociálně pracovních rolí i ke změnám individuálních motivačních systémů.

Na řešení řady těchto problémů je zaměřena i výzkumná činnost. Některé dílčí výsledky této řešené problematiky jsou náplní tohoto monotematického čísla.

Článek Plánovitě řízení sociálního rozvoje v oblasti reprodukce pracovních sil je zaměřen na využití různých metod při výpočtech reprodukce pracovní síly, které byly využity v experimentálním ověřování sociálního plánování v zemědělství.

Článek Vyrovnavání sociálně ekonomických rozdílů mezi zemědělstvím

a průmyslem dokládá na konkrétních údajích existující nepodstatné rozdíly na základě nestejně úrovně rozvoje výrobních sil.

V článku *Hmotné podmínky reprodukce a rozvoje pracovních sil* se autor zabývá přibližnou paritou odměňování a hlavními zásadami sociálního zabezpečení. Dále se všímá přeměn postoje a názorů v hodnocení volného času atd.

V článku *Metodické přístupy a předpoklady tvorby normativů pro plánování sociálního rozvoje* jsou uvedeny metodické přístupy k tvorbě normativů, které jsou koncipovány jako orientační normativy sociální nákladovosti a vybavenosti.

V článku *Dosavadní stav a vývojové trendy věkové, kvalifikační a profesní struktury pracovníků v zemědělství* se na číselných údajích dokládá vývoj počtu pracovních sil v zemědělství v posledních třech letech a rozebírá pokles zaměstnanosti v zemědělství v závislosti na dosaženém stupni uplatňování vědeckých poznatků.

V článku *Nehmotné podmínky rozvoje pracovní síly v zemědělství* se autorka zabývá stimuly při reprodukci pracovních sil, pracovní iniciativou a společenskou aktivitou pracovníků.

V článku *Olázky fluktuace a stabilizace pracovních sil v zemědělství v podmínkách kooperace a integrace* autorka sleduje strukturální přestavbu zemědělství a sociální procesy, které se promítají do změn sociální struktury zemědělských pracovníků.

Ing. Jaroslav K u n c, CSc., vědecký redaktor

Zvláštnosti zemědělské výroby a sociálních vztahů na venkově a jejich důsledky na koncipování plánů zemědělské výroby staví před plánování sociálního rozvoje základní otázku: Do jaké míry má být soustava plánování v podmínkách ZPOK totožná či odlišná od soustav ostatních odvětví národního hospodářství?

Je zřejmé, že soustava plánování sociálního rozvoje v zemědělství musí být syntézou obecně platných přístupů a respektování sociálně ekonomických i výrobních specifík. S růstem integračních vazeb zemědělství silí a převládají jednotlivé principy sociálního plánování, jeho metodologie a metody, avšak zvláštnosti plánování vyplývající z prolínání biologické a ekonomické reprodukce setrvávají. Rozvětvenost a rozmanitost podniků zemědělsko-potravinářského komplexu i rozdílný charakter jejich činností vnáší i do forem a metod plánování sociálního rozvoje členitost, neobvyklou v jiných odvětvích. Nelze přehlédnout ani existenci rozporných zájmů jednotlivých podniků a obcí v rámci oblasti, neboť zemědělství tu vystupuje jako výrobce a dodavatel surovin a potravinářský průmysl jako jejich odběratel i zpracovatel.

Zvláštnosti zemědělství mohou ovlivnit i vazby centrálního plánování k plánování sociálního rozvoje podniku. Současný charakter zemědělského výrobního procesu vytvořil možnosti širšího prostoru i požadavek pro operativní řízení zemědělských podniků. Podle prognostických studií bude počet pracujících v zemědělství zákonitě dále klesat.

Je proto nutné pod vlivem této tendence zajišťovat nejen náhradu za pracovníky, kteří odcházejí, ale učinit i další opatření, která umožní maximální využití pracovních sil, jejich kvalifikace a iniciativy.

Smyslem sociálního plánování je také předcházet možným poruchám ve fungování mechanismu plánovitého řízení zemědělsko-potravinářského komplexu.

V minulosti pramenily některé poruchy právě z nesouladu mezi věcnými a osobními činiteli požadovaného růstu zemědělské výroby a celkovým rozvojem tohoto komplexu. Proto při kvantifikaci početního a strukturálního vývoje pracovních sil je třeba odvozovat návrhy a doporučení na opatření, které je nutné uskutečňovat ve věcných a systémových vazbách plánovitě, aby bylo dosaženo proporcionálního zabezpečení růstu výroby.

Při plánování pracovních sil v zemědělství se u nás dosud používá hlavně normativně bilanční metoda. Tato metoda přinesla exakt-

nější výsledky hlavně v krátkodobém plánování, má však svoje opodstatnění i ve výhledovém plánování jako jedna z použitelných metod. Předností normativní metody určování potřeby práce a pracovních sil je její detailní svázanost s růstem a strukturou výroby, s použitou technikou a technologií a tím také s růstem produktivity práce v jednotlivých odvětvích a výrobcích.

Na druhé straně je výhodou, že zjišťuje spotřebu práce jen v bezprostřední výrobě a potřebu pomocné, režijní, technicko-řídící administrativní práce je třeba odvozovat.

Tato metoda neobsahuje dále národohospodářské vazby na substituční náročnost normativně vypočteného růstu produktivity práce.

Další nejpoužívanější metodou je extrapoláční metoda dosavadních trendů vývoje pracovních sil. Její význam je však především informativně poznávací, neboť ukazuje, k jakým výsledkům by se dospělo ve vývoji pracovních sil, pokud by nedošlo ke kvalitativním změnám v materiálně výrobní základně zemědělství. Tím umožňuje komparaci a verifikaci výsledků jiných metod. Zároveň ovšem odhaluje některá úzká místa v dosavadním vývoji společenské produktivity práce, produktivity živé práce a ve vybavenosti práce základními fondy.

Někdy se používá také induktivně interpolační metody, která ze závislosti dosavadního vývoje pracovních sil odvozuje budoucí vývoj na základě funkčních závislostí mezi zadanými (resp. odvozenými) parametry v makroekonomických omezeních obsažených např. v materiálech SPK. Uvažovaný vývoj počtu pracovních sil vyjadřuje především vazbu na požadovaný růst výroby a produktivity práce, ukazuje tedy na vztahy národohospodářské náročnosti tohoto růstu.

Naše zemědělství se postupně vyvíjí do nové kvalitativně vyšší soustavy hospodaření, založené na vysoké technické a technologické úrovni, vědecké organizaci výroby a práce využívající výhod efektivní společenské dělby práce a kooperačních vztahů i účelné koncentrace a specializace výroby.

Kvalitativní změny ve vývoji soustavy hospodaření jsou spojeny se způsobem vynakládání živé práce v zemědělství, se změnami počtu, struktury a kvalifikace pracovních sil. Uplynulá doba socialistické přestavby v zemědělství přinesla řadu průvodních jevů ve vývoji pracovních sil v tomto odvětví, projevujících se ve svých důsledcích nejen pozitivně (snížení celkového počtu, růst kvalifikace a specializace pracovníků, růst produktivity práce), ale i jako nežádoucí změny v počtu a věkové struktuře. Je proto třeba postupně tyto změny odstraňovat a dosáhnout, aby rozsah živé práce, struktura a kvalifikace pracovníků plně odpovídaly vysoké úrovni materiálně technické základny a národohospodářskému postavení zemědělství ve výživě obyvatelstva. Při plánování vývoje počtu pracovníků v rámci experimentálního ověřování sociálního plánování jsme využili jednak extrapoláční metody, kde jsme vycházeli z předpokladu, že na vývoj počtu pracovních sil v příštím období bude působit co do rozsahu a intenzity analogický soubor faktorů jako v dosavadním vývoji.

K vyjádření trendu vývoje byla zvolena funkce rovnoosé hyperboly ve tvaru:

$$P = a + \frac{b}{t + c}$$

Vzhledem k tomu, že v části podniků došlo k minimálnímu průměrnému ročnímu tempu poklesu, je nutno charakterizovat tento přístup jako minimalistický a má tedy pro potřeby sociálního plánování většinou jen informativně poznávací význam.

Vycházíme-li z předpokladu, že vývoj počtu pracovníků a substituce živé práce prací zhmotnělou bude probíhat v závislosti na podmínkách a možnostech realizace technického rozvoje (zahrnujícího jak intenzifikaci, tak i substituční procesy), osvědčuje se využití přepočtu lineárních a nelineárních funkčních závislostí parametrů budoucího vývoje.

Kvantifikace vývoje celkového počtu pracovníků za předpokladu prosté funkční závislosti parametrů vyjádřená vztahem $P = \frac{y}{a}$ (y = objem HZP, a = produktivita práce) byla použita při plánování vývoje počtu pracovníků na oborových podnicích státních statků Tachov a Bruntál. Mezi parametrické propočty patří i propočet vývoje potřeby pracovníků podle Cobb-Douglasovy produkční funkce.

Použití Cobb-Douglasovy produkční funkce má význam především v tom, že exaktně potvrzuje závislost vývoje počtu pracovních sil nejen na rozsahu výrobních fondů substituujících živou práci, ale především na kvalitativní stránce jejich účinnosti, tj. i ekonomické efektivnosti zaváděné techniky a technologie.

Na základě získaných propočtů v řadě zemědělských podniků bylo možno vytvořit i modelový předpoklad pohybu jednotlivých kategorií pracovních sil v zemědělství podle úrovně kvalifikace a vytvořit základy pro sestavení „kádrového modelu“.

Tento model vychází z toho, že se mění funkce pracovníka ve výrobním procesu a s tím i struktura pracovních sil podle vykonávaných funkcí.

Tento model odráží změnu kvalifikační struktury podle stupně technického rozvoje a je možno ho spojit i s modelováním sociálního rozvoje (v některých podnicích v závislosti na fondu vědeckotechnického rozvoje).

V zemědělství byl použit u oborového podniku Státní statky Tachov a podnítil zájem některých průmyslových podniků a ministerstva výstavby a techniky.

Dosahované plánované snížení počtu pracovníků na základě výpočtu dosahovalo u pracovníků rostlinné výroby v průměru 35 %, u pracovníků živočišné výroby 38 %.

Pro řízení a správu zemědělských podniků, kterou zajišťují technicko-hospodářští pracovníci, byla propočítávána řídicí kapacita v důsledku technického rozvoje. Ukazuje se, že řídicí kapacita se bude v důsledku technického rozvoje snižovat a v nejbližších letech jeden technickohospodářský pracovník bude řídit přibližně 6 pracovníků (v současné době řídí 10).

Při experimentálním ověřování sociálního plánování jsme konstruovali jednoduchý model dlouhodobého vývoje věkové struktury, který byl zaměřen na přesný výpočet přesunu věkových skupin pracovníků. Model je konstruován tak, aby výsledky propočtu věkového vývoje pracovníků obsahovaly všechny potřebné údaje pro plán věkové struktury pracovníků, který je součástí sociálních plánů. Podrobný popis tohoto modelu byl publikován Jiríčkou (1976). Model je vypracován pomocí metody MODS, což umožňuje např.:

— provést výpočet vývoje na libovolném období (neomezený počet časových jednotek);

— vstoupit v libovolné časové jednotce do kteréhokoliv prvku a tím vyjádřit externí vstup (dodatečné zařazení) do některé ze skupin;

— provádět variantní výpočty při různých hodnotách koeficientu přechodu nebo při zadání změn těchto hodnot v průběhu sledovaného intervalu (např. změny fluktuace jednotlivých skupin v čase — jejich snížení, zvýšení apod.).

Analogicky je možné použít tento model pro „reprodukcii“ některých profesí, které mají klíčový význam pro rozvoj zemědělského podniku (např. traktoristé, opraváři atp.).

Reprodukce pracovní síly a postavení člověka v podmínkách socialismu vyžadují plánovitě řídit všechny procesy spojené s uplatňováním člověka jako pracovní síly především z hlediska sociálního rozvoje, který podmiňuje i z toho vyplývající ekonomická hlediska. Zahrnuje tedy kromě obnovy schopnosti k práci i všestranný rozvoj člověka, jeho fyzických a duševních sil. Marxistické pojetí nechápe pracovní sílu a člověka v izolované podobě — člověk je nositelem pracovní síly.

Při experimentálním ověřování sociálního plánování a při vlastním sestavování plánů jsme vycházeli z důkladné sociální analýzy, kterou nám poskytly informace o sociálně ekonomických potřebách pracovníků a jejich vývoji, o významu uspokojování těchto potřeb z hlediska zájmů podniku a o možnostech podniků tyto potřeby pracujících zabezpečovat.

Dosavadní zaměření sociálních analýz se týkalo především:

- zkvalitňování sociální struktury pracovních kolektivů podniků,
- zlepšování pracovních a životních podmínek.

Pozornost byla v této souvislosti věnována také péči o některé skupiny pracovníků (ženy, mládež, důchodce, občany se změněnou pracovní schopností atp.), rozvoji pracovní iniciativy a zvyšování aktivity pracovníků. Zemědělské podniky, u kterých jsme provedli šetření sociálně analytických prací, shromažďovaly a do určité míry zpracovaly i vyhodnocovaly sociálně statistická data. Hromadné dotazníkové šetření pro sběr dat, která nebyla v evidenci podniků k dispozici, a dat o postojích, potřebách, zájmech a aspiracích pracovníků, jakož i matematické zpracování dat ve výpočetním středisku se provedlo pouze v podnicích, které patřily k souboru experimentálně sledovaných podniků.

Souhrnná analýza dosaženého stavu sociálního rozvoje kolektivů pracovníků v zemědělském podniku ústí zásadně do těchto tří rovin (Mihálik 1978):

1. charakteristika sociálních procesů;
2. charakteristika sociálních jevů a procesů integrační povahy;
3. sociálně ekonomická charakteristika péče o pracovníky, opírající se o konkrétní rozbor.

Charakteristika sociálních procesů, které za určitého stavu jsou projevem narušené rovnováhy sociálního systému, např.:

- změny ve veškeré struktuře pracovníků,
- celková fluktuace,
- fluktuace nastupujících pracovníků,

- pracovní úrazovost,
- invalidita atd.

Rozbor uvedených sociálních procesů byl proveden v řadě vyspělých experimentujících zemědělských podniků. Byl převážně uskutečněn podle těchto hledisek:

- časový trend ve vývoji sociálního procesu (kvantitativní údaje minimálně za posledních pět let);
- porovnání s ostatními podniky v okrese, srovnatelnými co do struktury osazenstva, umístění ve výrobní oblasti, spádové oblasti apod.;
- porovnání v rámci podniku (vnitropodnikové jednotky);
- porovnání podle zvolených demografických znaků (věk, pohlaví, vzdělání, délka praxe);
- porovnání podle profesí;
- nejzávažnější okolnosti působící na průběh procesu.

Charakteristika sociálních jevů a procesů integrační povahy obsahuje například rozbor:

- spokojenosti s prací,
- vztahu pracovníků k podniku,
- iniciativy pracujících ke společenské angažovanosti,
- účast pracujících na řízení.

Sociálně ekonomická charakteristika sociálního rozvoje pracovníků se opírá o rozborů podle následujících hledisek:

- procento nespokojených pracovníků s jednotlivými úseky péče o pracovníky, včetně určení, která skupina (ženy, mladí pracovníci, pracovníci na rizikových pracovištích apod.) patří k nejvíce nespokojeným (údaje ze sociologického průzkumu);
- význam, který pracovníci přisuzují daným úsekům péče o pracovníky (údaje rovněž ze sociologického průzkumu);
- neuspokojené potřeby pracovníků podle pracovních kategorií a jinak vytypovaných skupin (podle věku, rodinného stavu atd.);
- uživatelé (např. dělníci, ostatní kategorie pracovníků, ženy s dětmi atd.) sociálních služeb a změny v počtu uživatelů;
- hodnota základních prostředků sloužících sociálním účelům a stupeň jejich opotřebování;
- náklady a výdaje na péči o pracovníky a jejich průběh;
- rozvoj péče o pracovníky podle posouzení odpovědných vedoucích pracovníků.

Těžiště sociální analýzy musí být především v rozboru profesní a kvalifikační struktury, v nichž se projevují změny v obsahu práce. Důležité je vytyčení klíčových problémů sociální sféry na podkladě provedené sociální analýzy, např. otázky fluktuace a stabilizace pracovníků.

Má-li však být v budoucnu provedeno formulování cílů i jejich uskutečňování na základech řízení a vedení pracovníků v plném slova smyslu (tedy řízení sociálních procesů), bude účelné zaměřit se postupně k dalším úsekům sociální analýzy:

- k formální sociální struktuře (institucionální uspořádání podniku);
- k pracovním kontaktům (interakce), především v souvislosti s činnostmi vedoucích pracovníků;
- k integračním procesům, např. ztotožňování se (identifikaci) pra-

covníků s podnikem, kontakty mezi pracovníky organizace, rozhodování, motivování pracovníků apod.;

- k chování pracovních skupin;
- k úloze vedoucích pracovníků.

K hlavním problémům sociálních analýz z hlediska pojednávané problematiky budou postupně patřit otázky:

- horizontální i vertikální mobility,
- vytváření podmínek pro vztahy mezi organizací a vnější komunitou.

Socioekonomické analýzy rozšířené vhodným způsobem o některé matematicko-statistické přístupy, zejména regresní analýzu, korelační vztahy, modelování, optimalizaci apod. budou dobrou základnou k sestavení plánů reprodukce pracovních sil. Tento způsob rozborů je možno doplnit i pohledem dynamickým, což předpokládá získání údajů k vytvoření časových řad všech sledovaných charakteristik. Metoda má kromě toho, že vnáší do rozborů dynamický moment, ještě tu výhodu, že ji lze dobře využít na úrovni integrovaných celků i na úrovni jednotlivých podniků.

Výsledky zjištěných regresních funkcí je nutno vždy konfrontovat s realitou. Optimální řešení tkví ve spojení znalostí objektivních sociálně ekonomických vztahů s konkrétními možnostmi. Využití matematicko-statistických metod při poznávání a kontrole rozsahu i dopadu sociální politiky a jejich spojení se sociologickými průzkumy je jednou z cest ke zdokonalení rozhodovacího a řídicího procesu v této oblasti.

Tento přístup pomáhá rozpracovat reprodukce pracovních sil z hlediska tří hlavních fází:

1. fáze reprodukce zdrojů pracovních sil, jejich plánovitého rozdělování, rozmísťování (podle odvětví a území) a využití (uplatňování);
2. fáze kvalifikačního rozvoje pracovní síly;
3. fáze obnovování životních schopností individuální pracovní síly.

Fáze reprodukce zdrojů pracovních sil a jejich plánovitého rozdělení zahrnuje sociálně demografické a ekonomické aspekty rozvoje zdrojů a jejich využití. Využití pracovní síly zahrnuje racionální uplatnění všech zdrojů pracovních sil.

Fáze kvalifikačního rozvoje zahrnuje celý proces výchovy jako předpokladu pro kvalifikovanější vykonávání práce.

Fáze obnovování pracovní síly zahrnuje reprodukci životních schopností individuální pracovní síly.

Proces reprodukce pracovní síly znamená nejen reprodukci individuální pracovní síly, ale i společenské pracovní síly. To znamená reprodukci těch společenských vztahů, které sjednocují socialistické výrobce v procesu jejich včleňování do společenské výroby. Tento přístup pochopitelně vyžaduje analyzovat a zkoumat reprodukci pracovní síly nejen z ekonomických, ale i ze sociálních hledisek.

Hlavním sociálním výsledkem reprodukce kvalifikované pracovní síly je zabezpečit všestranný rozvoj osobnosti člověka.

Mezi další sociální výsledky procesu reprodukce kvalifikované pracovní síly patří i zdokonalování mezilidských vztahů, vyrovnávání rozdílů mezi oblastmi atp.

Hlavní části analýzy rozvoje lidských zdrojů zahrnují:

1. analýzu sociálně demografických procesů formování zdrojů pracovních sil;
2. analýzu rozvoje plné zaměstnanosti;
3. analýzu sociálně ekonomických aspektů využívání zdrojů pracovních sil;
4. analýzu plánovitého pohybu a migrace pracovních sil a jejich adaptability;
5. analýzu reprodukce kvalifikované pracovní síly.

Pohyby pracovních sil vyplývají ze zákonitých sociálních změn společnosti a ze změn struktury národního hospodářství.

SOUHRN

Sociální plánování představuje jen určitou stránku komplexního systému řízení. V práci je popsáno využití různých metod při výpočtech reprodukce pracovní síly, které byly použity při experimentálním ověřování sociálního plánování v zemědělství, resp. potravinářském průmyslu. Současně se ukazuje, jaký význam má doplnění podkladových materiálů o sociálně analytické a sociologické posouzení.

Literatura

- JIRIČKA, M.: Základní otázky využití modelování v sociálním plánování. Sociol. Zeměd., 12, 1976, č. 2.
JIRIČKA, M.: Sociální plánování a jeho nástroje v systému plánovitého řízení zemědělství. [Závěrečná zpráva]. Praha, VÚEZV 1978.
MIHÁLIK, J.: Plánování sociálního rozvoje a komplexní programy péče o pracující. Praha, Práce 1978.

Došlo dne 21. 4. 1979

Adresa autora:

Ing. Miroslav Jiříčka, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážděná 6, 110 00 Praha 1

Plánovité řízení sociálního rozvoje v oblasti reprodukce pracovních sil

Zeměd. Ekon., 25, 1979, č. 10, s. 671—677. — lit. 3

sociální plánování, pracovní síly, modelování, reprodukce pracovních sil, aspekty aplikace

Sociální plánování je pojato jako určitá stránka komplexního systému řízení. V práci je popsáno využití různých metod při výpočtech reprodukce pracovní síly, které byly použity při experimentálním ověřování sociálního plánování v zemědělství, resp. potravinářském průmyslu. Současně se ukazuje, jaký význam má i doplnění podkladových materiálů o sociálně analytické a sociologické posouzení.

Hlavním objektivním předpokladem pro zrušení protikladu mezi městem a venkovem, zemědělstvím a průmyslem je zrušení soukromého vlastnictví výrobních prostředků, nastolení jejich společenského vlastnictví, likvidace tříd a rozdílů mezi prací duševní a fyzickou, což je možné jen postupným přechodem socialismu v komunismus. Dialektický vztah mezi těmito prvky vystihl V. I. Lenin v článku Velká iniciativa, kde napsal „...za úplné odstranění tříd je třeba svrhnout nejen vykořisťovatele, statkáře a kapitalisty, nejen zrušit jejich vlastnictví, ale je třeba zrušit jakékoliv soukromé vlastnictví výrobních prostředků, je třeba odstranit jak rozdíl mezi městem a venkovem, tak i rozdíl mezi fyzicky a duševně pracujícími. Je to velmi zdoluhavý proces. Aby se uskutečnil, je zapotřebí obrovský pokrok v rozvoji výrobních sil, je třeba překonat odpor (často pasivní, který je zvláště houževnatý a jehož překonání je obzvláště těžké) mnohých zbytků malovýroby, je třeba překonat nesmírnou sílu zvyku a setrvačnosti, spojenou s těmito zbytky“. (Spisy 29, Praha 1955, str. 415)

V současném období se socialistické město a socialistický venkov, zemědělství a průmysl rozvíjejí na jednotném sociálně ekonomickém základě. Tato jednota však neznamená totožnost. V dlouhodobém procesu výstavby socialismu je odstraňováno dědictví kapitalistického výrobního způsobu, zaostalost zemědělství za průmyslem a města za venkovem v důsledku nestejně úrovně rozvoje výrobních sil. Uplynulý vývoj způsobil, že v období socialismu jsou teprve postupně stírány sociálně ekonomické rozdíly v oblasti sociálně ekonomického postavení a způsobu života pracovníků v zemědělství a v průmyslu, obyvatel města a venkova.

Materiálním základem doposud existujících rozdílů mezi městem a venkovem, mezi zemědělstvím a průmyslem je tedy nestejná úroveň rozvoje výrobních sil. Rozdílná úroveň výrobních sil na venkově a ve městě se promítá do rozdílů v životních a pracovních podmínkách a dále do způsobu života.

Překonání stávajících sociálně ekonomických rozdílů mezi městem a venkovem, mezi průmyslem a zemědělstvím obsahuje dvě skupiny dialekticky spojených úloh:

1. sociálně ekonomické úlohy — překonání zaostávání zemědělství za průmyslem rozvojem výrobních sil v zemědělství, komplexní mechanizaci a automatizaci zemědělské výroby, přeměnou zemědělské práce na druh práce průmyslové, splnutí státního a družstevního vlastnictví;

2. úlohy v oblasti životního způsobu — rozvoj vzdělanosti venkovského a zemědělského obyvatelstva, vytvoření podmínek pro zvyšování kvalifikace, rozšiřování množství volného času a vytváření podmínek pro jeho využití ve směru formování socialistického životního způsobu.

V současném období existuje v ČSSR i v ostatních socialistických státech mezi městem a venkovem, zemědělstvím a průmyslem složitý systém sociálně ekonomických vztahů. Proto teoretické a metodologické rozpracovávání těchto problémů má pro všechny země socialistického tábora značný praktický význam. V období, kdy již ve většině socialistických států byl dokončen proces kolektivizace, socialistické zemědělské podniky jsou stabilizovány a zrychluje se proces zprůmyslnování zemědělství, je vědecké rozpracování otázek překonání stávajících sociálně ekonomických rozdílů ještě naléhavější.

Cílem předkládaného příspěvku je přispět k prohloubení a rozšíření poznatků o sociálně ekonomických procesech, probíhajících v současném období v československém zemědělství a na venkově, zachytit stávající rozdíly v životních a pracovních podmínkách, charakterizovat jak se tyto rozdíly překonávají zprůmyslněním zemědělství a realizací vědeckotechnického rozvoje a navrhnout způsob a cesty dalšího plánovitého odstraňování doposud existujících sociálně ekonomických rozdílů mezi zemědělstvím a průmyslem, mezi městem a venkovem.

Etapa překonávání podstatných rozdílů je podle A. J. Jakuševa (Překonávání podstatných rozdielov medzi mestem a dedinou. Bratislava, Pravda 1973) kvalitativně nová etapa ve vývoji socialismu na cestě ke komunismu. Zvláštností této etapy je zdokonalování a další rozvoj celého souboru socialistických společenských vztahů. Podstatné rozdíly mezi městem a venkovem jsou sociálně ekonomickou kategorií, která charakterizuje socialismus přerůstající ve svém vývoji v komunismus. Tato kategorie vyjadřuje určitou úroveň rozvoje výrobních sil, techniky a kultury ve dvou základních odvětvích národního hospodářství, v průmyslu a zemědělství, určitý stupeň rozvoje pracujících tříd, určité formy společenských vztahů. Někteří autoři zjednodušeně ztotožňují sociální rozdíly s podstatnými a materiálně technické s nepodstatnými. Není též možno redukovat otázku likvidace podstatných rozdílů mezi městem a venkovem na otázku splnutí dvou forem vlastnictví. Je tedy nesprávné ztotožňovat podstatné rozdíly mezi městem a venkovem s rozdíly mezi průmyslem a zemědělstvím. To znamená, že je třeba rozlišovat město a venkov jako formu osídlení, průmysl a zemědělství jako odvětví výroby. Překonání podstatných rozdílů mezi městem a venkovem a stávající sociálně ekonomické rozdíly mezi průmyslem a zemědělstvím jsou nejen hospodářsko-organizační úkoly, ale i důležitý sociálně ekonomický proces, který se dá plně vyřešit až v období rozvinuté komunistické výstavby.

V současných podmínkách v ČSSR již není možné ztotožňovat venkov se zemědělstvím. Zemědělství a zemědělské obyvatelstvo je sice podstatnou částí pojmu venkov, ale zdaleka ho nevyčerpává. Do současné etapy výstavby vstupuje ČSSR s hustou sítí relativně drobných sídlišť. V roce 1970 bylo v ČSSR 10 606 obcí a v nich 21 658 sídelních jednotek (osad), s malým počtem velkoměst, ale s mnoha menšími městy, takže průměrná vzdálenost vesnic od měst je neveliká.

Proces soustřeďování obyvatelstva ve městech, probíhající v celosvět-

tovém měřítku, má v ČSSR relativně pomalý průběh. Kromě vzájemné blízkosti měst a vesnic a poměrně vysoké obytné hodnoty našich vesnic přispívá k tomu hustá síť veřejné dopravy, zvláště autobusové. Dalším retardujícím faktorem je poměrně pozvolná bytová výstavba ve většině měst.

Za těchto okolností se proces urbanizace (z aspektu koncentrace obyvatelstva ve městech) opoždí za průběhem industrializace, za koncentrací pracovníků ve městech a tempem úbytku pracovníků v zemědělství.

Přitom má po roce 1945 demografický vývoj v ČSSR značně diferencovanou územní dynamiku se specifickými rysy vývoje v českém pohraničí, kde se zvýšily rozdíly v hustotě obyvatelstva (např. okres Český Krumlov 32 obyvatel na 1 km², Prachatice a Tachov 35 při průměru ČSSR 114 obyvatel na 1 km²).

Vývoj je vcelku rozdílný podle velikostních skupin převážně vesnických obcí, jak ukazuje obraz změn jejich podílu z celkového počtu obyvatel ČSSR (tab. I).

I. Vývoj počtu obyvatel ve venkovských obcích dle velikostních skupin (v %)

Obce	1950	1970	Rozdíl
Do 2000 obyvatel	48,7	37,6	— 11,1
Z toho: do 200 obyvatel	4,5	1,7	— 2,8
200 — 500 obyvatel	14,1	8,6	— 5,5
500 — 2000 obyvatel	30,1	27,3	— 2,8

Pramen: Sčítání lidu, domů a bytů. Praha, FSÚ 1971

Tempo vylidňování vesnic je tedy nejintenzivnější v nejmenších obcích, kdežto počet obyvatel ve velkých vesnicích je v podstatě stabilizován.

Ve struktuře ekonomicky činných osob na vesnici se výrazně snižuje podíl zemědělských pracovníků, který již v žádné velikostní skupině obcí nepřevyšuje 50 %, a vzrostl počet osob dojíždějících do práce z bydliště do jiné obce.

Prolínání zemědělství se zaměstnáním v jiných odvětvích probíhá i v rodinách. Ve většině tzv. zemědělských rodin pracuje i více osob mimo zemědělství. Potvrzují to poslední průzkumy ohledně zaměstnanosti v zemědělských rodinách: starší dosud pracující manželé ještě většinou pracují oba v zemědělství, jinak je tomu však v mladší generaci: podle provedeného šetření pracují všechny děti v zemědělství jen v 15,6 %, zčásti v zemědělství, zčásti jinde v 27,2 %; pouze mimo zemědělství v 57,2 %.

Zemědělská homogenní rodina se tedy rozpadá a postupně převládá podle odvětví zaměstnání heterogenní rodina v heterogenní vesnici. Z celkového počtu dětí zůstává v práci v zemědělství podle těchto průzkumů asi 30 %, v průmyslu pracuje téměř 40 % a zbytek v jiných odvětvích.

Již v dosavadním vývoji stále zřetelněji převažuje obytná funkce našich vesnic a ustupuje jejich funkce center zemědělské výroby. V uvedených podmínkách naší sídlištní sítě se ocitá úkol zajišťovat rychle rostoucí požadavky obyvatelstva na kvalitní občanskou a technickou vybavenost obcí a rozvoj bytové výstavby v rozporu s možnostmi našeho národního hospodářství a také s nutností respektovat další perspektivy urbanizace. Tyto problémy řeší realizace nové koncepce osídlení, založená na stupňovité kategorizaci obcí.

CHARAKTERISTIKA PROCESU VYROVNÁVÁNÍ SOCIÁLNĚ EKONOMICKÝCH ROZDÍLŮ MEZI MĚSTEM A VENKOVEM, MEZI ZEMĚDĚLSTVÍM A PRŮMYSEM

Změny životních a pracovních podmínek venkovského obyvatelstva a pracovníků v zemědělství jsou neodmyslitelnou součástí všech změn, kterými prochází československé zemědělství a celá naše společnost. Rostoucí životní úroveň pracovníků a zlepšování jejich životních a pracovních podmínek spolu s řadou dalších změn vytvářejí předpoklady pro plný rozvoj družstevních rolníků a pracovníků státních zemědělských podniků v rámci celé společnosti.

Při sledování všech dimenzí životních a pracovních podmínek má klíčový význam sledování jejich vzájemného vztahu s vědeckotechnickým rozvojem působícím v socialistických výrobních vztazích. Současný vědeckotechnický rozvoj v zemědělství a v celé společnosti se stává v podmínkách socialismu důležitým rozvojem všech stránek společenského života. Dochází ke změnám ve struktuře výrobních sil a současně ke změnám ve struktuře lidských potřeb a hodnot. Tím se mění základní dimenze způsobu života — práce a její charakter, myšlení, struktura spotřeby, obsah a aktivita ve volném čase. Vliv procesu vědeckotechnického rozvoje není možné chápat pouze jednostranně. V tomto procesu jde o vzájemný vztah rozvoje vědy a techniky na jedné straně a člověka na straně druhé, z kterých každý činitel ovlivňuje druhého. Proto je nutné chápat jednotlivé složky způsobu života jako součást hybných sil vědeckotechnického rozvoje.

Rozvoj socialistických výrobních vztahů, provázený technickým pokrokem a rozmachem zemědělské velkovýroby, přinesl výrazné změny v charakteru práce, v organizaci práce, v pracovních režimech, v úrovni kvalifikace a v kvantitativním i kvalitativním rozvoji životní úrovně, životních jistot, životního způsobu a vztahu k celospolečenským zájmům. Přes všechny dosažené úspěchy ale doposud existují sociálně ekonomické rozdíly mezi životem ve městě a na venkově, prací v průmyslu a v zemědělství.

Z hlediska doposud existujících sociálně ekonomických rozdílů je důležitým úkolem další vyrovnávání životních a pracovních podmínek mezi zemědělstvím a průmyslem, mezi městem a vesnicí. Současný vývoj ukazuje, že zrychlující se proces vědeckotechnického rozvoje v zemědělství urychluje i proces sbližování životních a pracovních podmínek pracovníků v zemědělství a v průmyslu, ve městech a na venkově. Zavádění nových poznatků vědy a techniky do zemědělství v podmínkách socialismu se stává nejdůležitějším faktorem pro stírání sociálně ekonomických rozdílů mezi městem a venkovem, mezi průmyslem a zemědělstvím.

Zatímco v některých kapitalistických zemích se industrializace zemědělské výroby a práce stává prostředkem vyvolávajícím řadu problémů, v našich podmínkách se zemědělská práce přibližuje svým charakterem práci průmyslové. Rozvoj koncentrace a specializace výroby vede k vytváření velkovýrobních socialistických podniků, v kterých jsou již vytvořeny podmínky pro koncentraci a specializaci zemědělské výroby, profesní specializaci pracovníků, racionální dělbu práce i její řízení a organizaci. V provedených výzkumech byla prokázána řada pozitivních změn, projevujících se ve všech oblastech pracovního i mimopracovního života pracovníků v zemědělství. Ukazuje se, že svou ekonomickou podstatou jsou integrační a kooperační vztahy důsledkem společenské dělby práce, umožňující uplatnění vědeckotechnického rozvoje v zemědělství, ale že ze sociálně ekonomického hlediska působí na sbližování pracovních a životních podmínek pracovníků v členských organizacích, což cílově přispívá k vyrovnávání sociálně ekonomických rozdílů a procesem zespolečnění i k upevňování ekonomického a politického svazku mezi dělnickou třídou a družstevním rolnictvem.

Dosažením parity nominálních mezd v zemědělství a v průmyslu bylo dosaženo rovněž parity uspokojování materiálních potřeb pracovníků těchto odvětví národního hospodářství, městského a venkovského obyvatelstva a pozornost je třeba věnovat vyrovnávání ostatních pracovních a životních podmínek.

Vědeckotechnický rozvoj zasahuje intenzivně i do oblasti reprodukce pracovních sil. Z kvantitativního hlediska lze říci, že hlavní obtíže v reprodukci pracovních sil v zemědělství v podstatě pominuly (s výjimkou některých oblastí nebo profesí). Vědeckotechnický pokrok pronikající do zemědělství je již tak intenzivní, že je s to relativně rychle nahrazovat pracovní sílu odcházející ze zemědělství. Tento současný příznivý stav však nemusí, zvláště pokud jde o úroveň sociálně ekonomického postavení pracovní síly v zemědělství ve srovnání s jinými odvětvími, mít nutně trvalou platnost.

Pokud jde o kvalitativní charakteristiky pracovních sil v zemědělství, došlo v jednotlivých strukturálních pohledech, zvláště v posledních letech, k určitému pokroku. Přesto však kvalitativní parametry, které podmiňují souhrnnou výkonnost zemědělských pracovních sil, neodpovídají ještě plně požadavkům vědeckotechnického a technologického rozvoje. Pro industrializaci zemědělství mají a budou mít i nadále velký význam změny ve strukturách pracovních sil. Bude důležité, aby i nadále pokračovaly trendy, které se na tomto úseku začaly projevovat v letech 5. pětiletky.

Úsekem, kde se vliv vědeckotechnického rozvoje projevuje nejzřetelněji, je kvalifikace. V ní jsou vyjádřeny hluboké změny, k nimž nyní dochází v obsahu i charakteru práce v zemědělství. V nich je koncentrovaně zachycena přeměna zemědělské práce v určitý druh práce průmyslové s očekávanými ekonomickými, sociálními i dalšími důsledky. Z tohoto hlediska bylo velmi příznivých výsledků dosaženo především u odborných kádřů s vysokoškolským a středoškolským odborným vzděláním. Slabším místem však zůstávají dělnické profese, kde úroveň kvalifikace, kromě některých skupin pracovníků, je v zemědělství stále pozadu za průmyslem.

Ve vyrovnání charakteru práce mezi zemědělstvím a průmyslem se projevují dva základní trendy: trend přibližování charakteru zemědělských prací průmyslovým a trend trvalé diferenciaci mezi oběma okruhy prací.

Společným jmenovatelem trendu sblížování je proces zprůmyslňování ve sféře zemědělské výroby, zatímco trend diferenciacie je vyvoláván specifikami zemědělské a průmyslové výroby.

Zemědělství v současné době není již odvětvím vymezeným svými tradičními profesemi. V profesní struktuře v zemědělství dochází k prolínání tradičních prací a úkonů s pracemi naprosto novými, vytvářejícími profese průmyslového charakteru. Přitom jev postupného sblížování nebo vyrovnávání není dán ani tak narůstající náročností tradičních zemědělských prací a profesí, ale stále se zvětšující participací průmyslových profesí nebo prvků těchto profesí na zemědělské výrobě.

Otevřenou otázkou zatím zůstává, jakým tempem bude sblížování charakteru zemědělských a průmyslových prací pokračovat. V konkrétní praxi zemědělských podniků to bude záviset především na tempu dalšího pronikání vědeckotechnického rozvoje. V tomto procesu se v obou odvětvích, zemědělství i průmyslu, bude zvyšovat psychická zátěž manuálních pracovníků jako důsledek určitého posunu váhy fyzických komponent práce na komponenty psychické a bude se zvyšovat sepijatost manuálního pracovníka s technickým prvkem prováděných prací. To však má a i v dlouhodobější perspektivě bude mít v průmyslových odvětvích podstatně větší rozsah než v zemědělství. Naopak specifickým rysem zemědělských činností zůstane i nadále biologický charakter výrobního procesu, práce s živým organismem, specifika pracovního prostředí a pracovní doby. Tyto momenty budou i nadále vytvářet kvalitativně a v řadě případů i kvantitativně odlišné prvky v procesu vyrovnávání charakteru práce v zemědělství s jinými odvětvími materiální výroby.

Formování socialistického životního způsobu má v zemědělství a na venkově řadu specifik, daných především úrovní industrializace, přírodními vlivy, sociálně historickou genezí rolnictva a venkovského obyvatelstva a smíšeným průmyslově zemědělským charakterem venkovské populace a zčásti i rodin zemědělců. Ve venkovské a zemědělské populaci, zvláště mezi mladými pracovníky, roste v současném období objektivní potřeba i subjektivní hodnota volného času v relaci k ostatním složkám časového fondu, zvláště fondu práce.

Proces prosazování socialistických kvalit životního způsobu neprobíhá automaticky a nelze jej ponechat živelnosti. Je třeba podporovat, prosazovat a organizovat společensky žádoucí aktivitu ve všech sférách života, překonávat pozůstatky starého životního způsobu v životě zemědělců, rozvíjet společenskou aktivitu, angažovanost, odpovědnost a iniciativu pracovníků. V nových podmínkách koncentrace výroby je nutno zajistit vysokou reálnou účast pracujících na řízení, zvláště na úrovni pracoviště, rozvíjet socialistickou soutěž a jiné formy pracovní iniciativy, především racionalizační a zlepšovateľské hnutí.

S rozšiřováním sféry volného času se dostávají do popředí otázky společensky žádoucího využívání volného času. V rámci nadpodnikové, podnikové i územní sféry je třeba rozvíjet kulturní, sportovní a zájmovou činnost pracujících v zemědělství a venkova, nejen pasivní konzum kulturních hodnot, ale posilovat především aktivní kulturní produkci pracujících. Je třeba dále posilovat rychle se rozvíjející proces sblížování úrovně a forem života venkovského a městského obyvatelstva, ale i posilovat kladné prvky života na venkově, hlavně podmínky životního prostředí.

Kromě doposud existujících rozdílů mezi zemědělstvím a průmyslem v kvalifikaci pracovníků a v charakteru práce zůstávají nejdůležitějšími disparitami ve sféře pracovních podmínek v neprospěch zemědělství přes své celkové dosavadní zlepšení a přiblížení průmyslu:

- časové režimy práce;
- hygienické, zdravotní a bezpečnostní podmínky práce;
- podmínky společného stravování.

V oblasti životních podmínek mezi městem a venkovem zůstává přes postupné přibližování hlavní disparita na úseku občanské vybavenosti venkovských obcí.

Vyrovňování časových režimů práce v zemědělství a v průmyslu je nutné v dalším období řešit z těchto aspektů:

- komplexem technických a organizačních opatření snižovat sezónnost práce v zemědělství;
- zajišťovat celoroční zaměstnání žen pracujících v rostlinné výrobě jednak zařazením části žen v mimosezónním období v živočišné výrobě (hlavně v souvislosti se zaváděním dvousměnného provozu), především však prací v přidružené výrobě, popřípadě spoluprací s průmyslovými podniky;
- posunout časné ranní nástupy ošetřovatelů dojníc, posunout dobu svozu mléka;
- zavádět dvousměnný provoz;
- rozšiřovat rozsah celodenního volna, zejména v živočišné výrobě, organizací turnusového provozu nebo systémem střídačů;
- zlepšovat podmínky čerpání dovolené v souladu s časovými potřebami pracovníků zajištěním náhradních pracovníků a jinými organizačními opatřeními.

Vyrovňování hygienických, zdravotních a bezpečnostních podmínek práce v zemědělství a v průmyslu je nutné v dalším období řešit především takto:

— Racionalizací výrobních procesů dosáhnout urychleně toho, aby nemusely být porušovány platné předpisy o ochraně zdraví a bezpečnosti při práci, zejména o překračování limitů při manipulaci s břemeny. Tento úkol je nutno řešit jednak na centrální úrovni (konstrukcí strojů a zařízení vhodných pro práci žen, snižováním hmotnosti přemísťovaných materiálů vhodnou obalovou technikou, ochrannými pomůckami, systémem sankcí proti podnikům porušujícím platná ustanovení) a dále v zemědělských podnicích konkrétními opatřeními podle vlastních možností (komplexní mechanizace prací, organizování spolupráce žen).

— Na základě uvedených a dalších opatření výrazně snížit pracovní úrazovost zvláště u žen, která na rozdíl od úrazovosti mužů nemá v zemědělství klesající trend, zejména zlepšením ochrany proti úrazům způsobeným zvířaty v živočišné výrobě a pády, rozšířenými ve všech odvětvích zemědělské výroby. Je třeba zlepšit práci bezpečnostních techniků v zemědělských podnicích, zvýšit společenskou kontrolu a vytvořit materiální a organizační podmínky pro dodržování bezpečnosti práce pracovníky. Proti podnikům s vyšší úrazovostí uplatňovat finanční sankce a naopak

podniky s dobrými výsledky hmotně a morálně preferovat. Při nedodržování pravidel bezpečnosti práce pracovníky důsledně uplatňovat finanční a jiné postihy.

- Zkvalitnit u pracujících v zemědělství pravidelné lékařské prohlídky.

- Dokompletovat hygienická zařízení především v objektech, kde je výhledově počítáno s další výrobou, zajišťovat údržbu a využívání stávajících hygienických zařízení. Na centrální úrovni vyvinout tlak na výzkum a vývoj účinných dezodoračních postupů pro pracující v živočišné výrobě.

- Vytvořit optimální pracovní podmínky pro těhotné ženy a ženy po mateřské dovolené. Tato otázka je již právně řešena novým vzorovým pracovním řádem. Pro její praktické řešení je třeba vytvořit v zemědělských podnicích dostatek vhodných pracovních míst.

Rozvoj společného stravování v zemědělství je nutné zajistit:

- na podnikové úrovni zřizováním závodních kuchyní, zajištěním kvalitního provozu, vytvořením materiálních, finančních a kádrových předpokladů, podle místních podmínek se sdružovat s blízkými zemědělskými a jinými organizacemi, v nutných případech uplatnit náhradní formy společného stravování;

- ve výzkumu a v centrální sféře vyřešit problémy rozvozu stravy a kulturního stravování na rozptýlených pracovištích a návaznost tohoto řešení na běžný systém závodního stravování;

- průběžně rozvíjet a využívat racionalizaci práce ve stravování (polotovary, podávání dvou teplých jídel denně na pracovišti, zavádění prodejních automatů apod.).

Při vyrovnávání životních podmínek mezi městem a venkovem je nutné rozvíjet občanskou vybavenost venkovských obcí. Jde především o předškolní zařízení (jesle, mateřské školy), obchody, zdravotnická zařízení, zařízení pro kulturní a sportovní vyžití. Tento úkol musí zemědělské podniky řešit společně s národními výbory v rámci sdružených prostředků. Řešení rozvoje služeb na vesnici rovněž přispěje k zlepšení dosavadní nepříznivé struktury mimopracovního času pracovníků v zemědělství, zejména žen, a k zvětšení rozsahu volného času.

Také na úseku vybavenosti obcí a zřizování služeb se projevují procesy koncentrace a specializace a ve všech venkovských sídlech není proto možné počítat s komplexní vybaveností. Proto uspokojování některých potřeb venkovských obyvatel vyžaduje a bude zřejmě i nadále vyžadovat dojíždění. To umožňuje vyspělý hromadný i individuální dopravní systém. Tento systém včleňuje časově vesnici do města, střediskových obcí s příslušnou úrovní vybavenosti. Již v současném období je pro venkovské obyvatelstvo charakteristický vyšší stupeň mobility nejen za prací (jak tomu bylo převážně doposud), ale i za vybaveností, ať již pro uspokojování hmotné potřeby, nebo pro využívání volného času.

Odstraňování sociálně ekonomických rozdílů mezi zemědělstvím a průmyslem, mezi městem a venkovem předpokládá řešení pracovních a životních podmínek zemědělců v souladu s celospolečenskými normami a se zákoníkem práce. Kromě nových zákonných opatření v této oblasti jsou v současné době konkrétním výrazem tohoto vývoje komplexní programy péče o pracovníky a v další fázi i sociální plány. Tyto nástroje je třeba využít i pro stanovení priorit pro řešení jednotlivých složek pra-

covních a životních podmínek a pro účelné využití státních, podnikových a sdružených prostředků.

Plánování sociálního rozvoje v zemědělství, které se stává realitou politické a hospodářské praxe, je třeba rozvíjet jako nástroj rovnocenný ostatním nástrojům ve sféře organizace a řízení. Je proto závažným a náročným úkolem rozvíjet metody a ukazatele, s nimiž by bylo možné pracovat v plánovací praxi i v prognostické činnosti. Konkrétně jde především o vypracování soustavy kvantifikovatelných sociálních ukazatelů a normativů.

Vybudování vyspělé materiálně technické základny zemědělské velkovýroby, plnění výrobních úkolů vytyčených XV. sjezdem KSČ, rozšíření fondu vědeckovýzkumných poznatků, výchova vysoce kvalifikovaných zemědělských kádřů, vzestup životní úrovně na vesnici, akumulované finanční a materiální zdroje, vysoký stupeň koncentrace zemědělské výroby — to vše vytváří dobrou základnu pro rozvoj nové etapy socialistického zemědělství v zájmu stále plnějšího uspokojování potřeb celé společnosti vysoce kvalitními zemědělskými a potravinářskými výrobky a zároveň pro další zlepšování pracovních a životních podmínek všech pracovníků v zemědělství a jejich vyrovnání na úroveň průmyslu.

SOUHRN

V současném období se socialistické město a socialistický venkov, zemědělství a průmysl rozvíjejí v ČSSR na jednotném sociálně ekonomickém základě. Tato jednotka však neznamena totožnost. Nacházíme se v etapě postupného stírání sociálně ekonomických rozdílů v oblasti sociálně ekonomického postavení a způsobu života pracovníků v zemědělství a v průmyslu, obyvatel města a venkova. Materiálním základem doposud existujících rozdílů je nestejná úroveň rozvoje výrobních sil v dialektické vazbě na výrobní vztahy. Rozdílná úroveň výrobních sil se promítá i do rozdílů v životních a pracovních podmínkách. Hlavními doposud existujícími rozdíly v těchto oblastech jsou v současném období mezi zemědělstvím a průmyslem rozdíly v kvalifikaci pracovníků, v charakteru práce, v časových režimech práce a v hygienických, zdravotních a bezpečnostních podmínkách práce. V oblasti mimopracovních podmínek mezi městem a venkovem zůstává přes postupné přibližování hlavní disparita na úseku občanské vybavenosti venkovských obcí.

Došlo dne 21. 4. 1979

Adresa autora:

Ing. Zdeněk Krůček, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážďená 6, 110 00 Praha 1

Vyrovňování sociálně ekonomických rozdílů mezi zemědělstvím a průmyslem

Zeměd. Ekon., 25, 1979, č. 10, s. 679—687. — 1 tab., lit. 2

sociální plánování, sociálně ekonomická politika, vyrovnávání sociálně ekonomických rozdílů, teoretické pojednání

V příspěvku je analyzován současný stav vyrovnávání sociálně ekonomických rozdílů mezi zemědělstvím a průmyslem, mezi městem a venkovem v podmínkách ČSSR. Na základě analýzy jsou pak formulovány konkrétní návrhy na další postup při vyrovnávání doposud existujících disparit.

**DOSAVADNÍ VÝVOJ ODMĚŇOVÁNÍ V ZEMĚDĚLSTVÍ, ZVLÁŠTĚ V JZD A PERSPEKTIVY
DO NEJBLIŽŠÍCH LET**

V socialistické společnosti plní odměna za práci jednak funkci ekonomickou jako hmotný stimul k práci, jednak funkci společensko-ekonomickou jako hlavní zdroj uspokojování potřeb pracujících a určování jejich životní úrovně. Jde tedy jednak o funkci pracovně motivační, jednak o funkci rozdělovací, tj. stanovení individuálního podílu na fondu osobní spotřeby jako části národního důchodu. Vzájemné závislosti těchto funkcí vytvářejí dialektickou jednotu. Při budování socialistického zemědělství probíhal složitý proces v rovinách obou těchto funkcí odměny za práci. Vedle cílů společných v neustálém zdokonalování systému odměňování v celém národním hospodářství, v rovině rozdělovací funkce odměny za práci vývoj probíhal do značné míry v konfliktní poloze. Byl totiž spojen s procesem odstraňování historicky vzniklé disparity úrovně odměňování v zemědělství ve srovnání s průmyslem a jinými odvětvími národního hospodářství.

Jedna ze základních zásad marxismu-leninismu — vyrovňování úrovně zemědělství s průmyslem jako součásti celkové homogenizační tendence vývoje socialistické společnosti — se v sociálně ekonomické rovině musela zákonitě realizovat především v oblasti, kde byla disparita nejtěživěji pociťována, v oblasti odměňování za práci. Tento vývoj, zvláště sjednocování forem odměňování s ostatním národním hospodářstvím a prosazování paritní politiky v úrovni odměny za práci, probíhal ovšem diferencovaně podle jednotlivých socialistických sektorů zemědělství.

Ve státním sektoru zemědělství, kde šlo o pracovní, „zaměstnanecký“ poměr, došlo brzy k převzetí hlavních zásad celostátních soustav odměňování, pouze s ponecháním některých specifíků ve formách mzdy, odpovídajících povaze zemědělské výroby. Také sbližování úrovně mezd zde začalo dříve a probíhalo donedávna rychleji.

Jinak tomu bylo v družstevním sektoru, kde odměna za práci má na rozdíl od mzdy jinou zásadní povahu v podmínkách skupinového vlastnictví, odvozuje se z ekonomických výsledků jednotlivých JZD a může tedy být zajišťována podnikovou zárukou, nikoliv bezprostředně společenskou zárukou.

Z této odlišné povahy odměny za práci v JZD vyplynul zcela autonomní vývoj forem odměňování a široká škála disparit úrovně odměn. Postupná realizace principu osobní hmotné zainteresovanosti v JZD,

stále se přibližující optimálnímu uplatnění socialistických zásad odměňování za práci, sehrála významnou roli v procesu konsolidace JZD.

Od roku 1950 byla již zaváděna první soustava odměňování podle pracovních jednotek s postupným vývojem diferenciací v hodnocení prací a uplatňováním zjednodušené soustavy výkonových norem. Hodnota PJ v KČS byla však diferencována podle výsledků hospodaření JZD, z nichž tehdy značná část byla dlouho ekonomicky slabá nebo zaostávající. Nedostatečnou úroveň odměny za práci (i při různých formách státní pomoci) zmírňovalo poskytování části odměny v naturáliích a zejména doplňkové osobní hospodaření na záhumencích (v průměru tvořily výnosy z tohoto hospodaření až více než 40 % příjmu družstevních rolníků v prvních letech kolektivizace).

Významným pokrokem bylo zavádění tzv. pevné peněžní odměny, tj. poskytované v průběhu roku v plně plánované výši (stalo se tak na základě usnesení VI. sjezdu JZD postupně v průběhu šedesátých let; později k tomu přistoupilo zavedení jednotného systému odměňování THP a průběžně prohlubování soustavy výkonových norem i další opatření).

Postupně dozrálé podmínky pro sjednocení způsobu odměňování mezi státním a družstevním sektorem. Základem bylo doporučení VIII. sjezdu JZD z roku 1972. V období ověřování nového systému racionalizace práce a mzdových soustav ve státním sektoru bylo již od roku 1973 započato postupně také ověřování obdobného systému v JZD, který v podstatě zaváděl jednotnou soustavu pro všechna JZD podle obdoby úpravy odměňování na státních statcích (s odchylkami odpovídajícími zvláštnímu charakteru odměny za práci v JZD, vyplácené v netto částkách bez individuálního zdanění a se zajištěním pouze podnikovou zárukou). Již v roce 1973 tento systém uplatnilo více než sto JZD, v současné době již asi polovina družstev. Podle rozhodnutí stranických orgánů, zejména také na základě usnesení březnového pléna ÚV KSČ i usnesení IX. sjezdu JZD se počítá se zavedením této jednotné soustavy ve zbývajících JZD do konce roku 1980.

Tento proces je spojen s postupným vyrovnáváním průměrné úrovně odměn za práci v JZD s průměrnou mzdou (netto) v celém národním hospodářství. Je umožněn úspěšným průběhem rozvoje a konsolidace JZD, dovršovaným v sedmdesátých letech novou etapou přestavby zemědělství na bázi koncentrace a specializace cestou kooperace a integrace. Zatímco v letech 1955 až 1965 kolísala relace průměrné odměny za práci v JZD ke mzdě v průmyslu mezi 60–70 %, po přehodnocení významu zemědělství na XII. a XIII. sjezdu KSČ a v důsledku navazujících realizačních opatření včetně částečného přerozdělení užitého národního důchodu ve prospěch zemědělství, vyvíjela se úroveň odměn za práci v JZD daleko rychlejším tempem. Také ve státním sektoru zemědělství docházelo ke sbližování úrovně mezd s jinými odvětvími.

Tento vývoj byl v některých letech tak bouřlivý, především pokud jde o JZD, že muselo být v sedmdesátých letech přikročeno v několika etapách k regulačním opatřením limitujícím růst průměrných odměn, a to diferencovaně podle dosažené úrovně průměrných odměn v jednotlivých JZD. Na rozdíl od prvního období rozvoje JZD, kdy zdrojem obtíží a předmětem zvláštní péče státu byla zaostávající a ekonomicky slabá JZD, nyní se jeví jako destabilizační faktor vývoj odměňování v nejbohatších JZD s extrémní úrovní odměn za práci. K poslednímu takovému výkyvu,

tj. extrémnímu růstu odměn, došlo ještě v první polovině roku 1977, potom se však již vývoj odměn ustaluje blízko průměrnému trendu ve státním sektoru. Souběžně trvá a spíše se prohlubuje rozdíl v úrovni odměn mez ČSR a SSR. Vývoj v prvních třech letech 6. pětiletky ukazuje tab. I:

I. Vývoj průměrných měsíčních netto odměn

Území	Průměr. netto odměna v Kčs 1978	Řetězový index			Index 1978/75 (1975 = 100,0)
		1976	1977	1978	
ČSSR	2127	104,6	104,4	103,5	113,0
ČSR	2206	104,7	104,9	103,5	113,9
SSR	2012	104,7	103,6	103,6	112,5

Při přepočtu netto odměny na brutto dosáhla již průměrná úroveň odměn za práci v JZD v ČSSR v roce 1978 99,9 % průměrné mzdy v národním hospodářství, v ČSR ji dokonce poněkud převyšuje; je rovněž vyšší i v celostátním měřítku nežli průměrná mzda na státních statcích. Dosažení parity v úrovni odměňování, vyjádřené srovnáním měsíčních průměrných odměn a mezd, je však zčásti způsobeno vyšším počtem odpracovaných dnů i hodin v zemědělství. Jedním z podstatných faktorů růstu odměny za práci je „zhušťování“ profesní struktury v procesu industrializace zemědělství, kdy roste podíl THP a pracovníků v progresivních profesích (strojná práce) a rychle klesá podíl stálých pracovníků v ručních pracích rostlinné výroby s nižšími výdělky a kratší odpracovanou dobou.

Při meziprofesionálním porovnání průměrných odměn a odpracované doby se ukazuje pozoruhodná, dosud málo známá skutečnost, že úroveň hodinových odměn se mezi profesemi zvláště v JZD liší daleko méně než u měsíčních odměn, že tedy předním diferenciativním faktorem se stal počet odpracovaných hodin a že na úrovni hodinových odměn se vytvořila velmi značná nivelizace. Nepatrné rozdíly jsou mezi úrovní odměn většinou nekvalifikovaných pracovníků živočišné výroby a profesemi traktoristů, řidičů nákladních aut, řemeslníků atd., převážně vyučených (zde je zřejmý ovšem vliv ohledů na nepříznivé pracovní podmínky v živočišné výrobě). Situaci v JZD v ČSSR v roce 1978 pokud jde o porovnání počtu pracovníků, odpracované doby a průměrných odměn za práci za měsíc a za hodinu ukazuje tab. II.

Hlavní příčiny nižší odměny za práci v SSR jsou zejména: nižší produktivita práce a menší míra industrializace ve Středoslovenském a Východoslovenském kraji se značným podílem teprve v posledních letech založených nebo rozšiřovaných a dosud méně konsolidovaných JZD a dále celkově méně příznivá profesní struktura s vyšším podílem pracovníků v ručních pracích RV (zhruba jedna čtvrtina z celkového počtu pracovníků, kdežto v ČSR pouze cca jedna šestina).

Dosažení parity v odměňování je ve světovém měřítku mimořádným úspěchem socialistické zemědělské politiky v ČSSR. Stalo se základním

předpokladem pro příznivý rozvoj reprodukce pracovních sil v zemědělství, zvláště pro získávání a udržení mladých a kvalifikovaných pracovníků.

II. Přehled o odměnách v JZD v ČSSR v roce 1978

Profese, kategorie	Průměrná měs. odměna za práci v Kčs 1978	Index 1978/77	Počet odprac. hodin za rok 1978	Průměrná hodinová odměna za práci v Kčs	Počet pracovníků 1978
Trvale činní prac.	2195	103,7	2220	11,86	612 947
Traktoristé a komb.	2702	102,3	2491	13,02	67 944
Řidiči nákl. aut a závozníci	2768	100,6	2531	13,12	21 163
Koči	2215	103,7	2486	10,69	5 228
Ostat. prac. RV	1483	104,9	1912	9,31	112 142
Ošetřovatelé dojnic	2442	103,5	2325	12,60	90 766
ost. skotu	2215	102,6	2341	11,35	40 370
prasníc	2462	101,5	2392	12,35	16 656
ost. prasat	2211	101,7	2347	11,30	12 025
ovcí	2419	100,7	2588	11,22	2 775
drůbeže	1901	104,3	2234	10,21	5 814
Ost. prac. ŽV	1915	101,3	2246	10,23	18 971
Přidruž. výroba	2284	102,9	2148	11,05	29 914
Prac. v dílnách a řemeslníci	2392	103,1	2227	12,89	43 408
Staveb. čety a skupiny	2142	103,5	2059	12,48	34 476
Ostat. manuální prac.	1699	105,2	2130	9,57	14 431
THP	2508	102,7	2192	13,73	75 039
Ostatní prac.	1552	104,7	2142	8,69	29 823

Po dosaženém vyrovnání úrovně odměn za práci a mezd v zemědělství zhruba na průměr národního hospodářství lze očekávat v nejbližších letech zvláště tyto vývojové tendence:

1. Již v průběhu letošního roku se postupně uplatní nově povolené přeřazení prací traktoristů a kombajnérů i mechanizovaných prací v živočišné výrobě do vyšší stupnice mzdových tarifů. I když zásadně se má

uskutečnit v rámci celkových mzdových prostředků, způsobí určitý tlak nejen na úsporu počtu pracovníků a případně na redukci ostatních mzdových složek, přece jen bude vyvíjet tlak na zvýšení průměrných mezd a odměn za práci.

2. Dalším, a to dlouhodobě působícím faktorem zvyšování průměrných mezd zůstane pokračující zkvalitňování profesní (i kvalifikační) struktury, se snižováním podílu pracovníků v profesích s menšími výdělky, zvl. na ručních pracích, a se zvyšováním podílu vyučených dělníků.

3. V této souvislosti a také vlivem uvažovaného rychlejšího růstu produktivity práce v SSR (Středoslovenský a Východoslovenský kraj) by se měl zmírňovat rozdíl úrovně výdělků mezi ČSR a SSR.

4. V průběhu 7. pětiletky je možno očekávat ve struktuře mezd (odměn) zvyšování podílu pohyblivých složek, který je dosud v zemědělství nižší než v průmyslu.

5. V zásadě bude však vývoj mezd a odměn za práci patrně probíhat bez větších odchylek od celkového mzdového vývoje v národním hospodářství se zabezpečováním srovnatelné úrovně v jednotlivých rozhodujících profesích v relaci k činnostem obdobné kvalifikace a obtížnosti v ostatních odvětvích.

Budou zkoumány a ověřovány progresivnější mzdové formy, cesty ke zvyšování hmotné zainteresovanosti na kvalitativních výsledcích práce a jiné pokrokovější prvky mzdových systémů. Dále bude pokračováno ve vyrovnávání úrovně odměn za práci mezi jednotlivými JZD na bázi jejich rovnoměrnějšího hospodářského vývoje, jakož i v dalším sjednocování podmínek odměňování mezi oběma sektory. Systém odměňování v zemědělství bude přitom v rámci celostátních zásad podporovat zlepšování výrobních a celkových ekonomických výsledků, především bude směřovat také ke snižování nákladů, k úsporám energie, dalšímu zvyšování produktivity živé i zhmotnělé práce a k růstu výroby v úzkoprofilových úsecích atd.

V současné době se vytrácí dříve značně významné poskytování naturálií, jakož i význam záhumenkového hospodářství jako doplňkového zdroje příjmů. Přispěla k tomu také regulační opatření v oblasti poskytování naturálií. Výměra záhumenků v JZD v ČSSR klesla z 291 tis. ha z. p. v roce 1972 na 134 tis. ha k 1. 1. 1978 (z toho v ČSR ze 163 tis. ha na 65,6 tis. ha). Postupně ztrácí hospodaření na záhumencích hlavní cíl doplňkového příjmu a stává se spíše podkladem pro aktivní využívání volného času podle osobních zálib (zvláště chov drobného zvířectva, zahrádkaření apod.).

Významným zdrojem materiální stimulace k žádoucí optimalizaci struktury pracovních sil se stala také řada doplňkových ekonomických nástrojů, od materiálních výhod při doosidlování českého pohraničí, zvýhodněné stabilizační bytové výstavby, státních příspěvků při poskytování kádrové pomoci JZD až k souboru opatření dotovaných od roku 1967 z fondu stabilizace pracovních sil. Tato opatření podstatně pomohla k získání a udržení mladých pracovníků v činnostech a oblastech s nedostatkem pracovních sil a ke zlepšování kvalifikační struktury. Dosud jsou z tohoto fondu dotovány poskytované jednorázové příspěvky náborové, nástupní, stabilizační a novomanželské, dále zvýhodnění mezd v místech s extrémními podmínkami v pohraničí a příspěvky na náklady výuky části učňů a praxe absolventů na vybraných podnikcích; dotace na jednorázové pří-

spěvky ze státních zdrojů se v podstatě omezily na úsek živočišné výroby a na místa s nepříznivými podmínkami.

Dosažením parity v odměňování se dospělo ke značným přesunům v žebříčku hodnot podle subjektivních názorů pracovníků a více vystupuje do popředí zájem na zlepšování ostatních pracovních a životních podmínek a do jisté míry se zvyšuje oceňování nemateriálních stimulů v oblasti pracovní motivace.

K VÝVOJI SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ DRUŽSTEVNÍCH ROLNÍKŮ

Dlouhodobým cílem sociálního zabezpečení v socialismu je zajistit optimální životní úroveň (tj. podstatně nesníženou) osobám, které z objektivních, hlavně věkových a zdravotních důvodů nemohou být ekonomicky činné. Realizace tohoto vysoce náročného cíle závisí ovšem na možnostech, daných rozvojem socialistické ekonomiky.

Základnou pro tuto nastoupenou cestu byl zákon o národním pojištění, vydaný již v roce 1948. Znamenal sjednocení dříve stavovsky a třídně diferencovaných úprav pro zaměstnance (včetně zemědělství) a rozšíření v podstatě na téměř všechny ostatní pracující, tedy i pro soukromě hospodařící rolníky. S následující postupnou kolektivizací a vytvářením nové třídy družstevních rolníků se formoval a zdokonaloval systém jejich sociálního zabezpečení. V letech 1964–1967 bylo dosaženo již téměř úplného vyrovnání s podmínkami sociálního zabezpečení pracovníků státního socialistického sektoru. Značné rozdíly přetrvávaly pouze v oblasti důchodového zabezpečení s rozdvojeným systémem — pro členy JZD s vyšší úrovní hospodaření, s převzetím hlavních zásad platných pro pracovníky státního sektoru, a pro členy ostatních JZD, kde přežíval starší tzv. pásmový systém důchodů, umožňující starobní důchod nejvýše 780 Kčs měsíčně. Tato druhá skupina postupně mizela. Rozhodujícím vývojovým mezníkem byl však teprve zákon o sociálním zabezpečení z roku 1975, který od 1. 1. 1976 sjednotil zásady důchodového zabezpečení všech družstevních rolníků a pracovníků státního sektoru. Pokud jde o nově stanovené a vyplácené důchody družstevních rolníků, po zavedení tohoto zákona zůstávají rozdíly pouze potud, že a) přihlíží se k odpracované době až od 9. 5. 1945 (u pracovníků státního sektoru od roku 1918), b) s ohledem na systém odměňování za práci v JZD se pro výpočet stanoví z netto odměny zvýšené jednotně o 12,5 %, kdežto u pracovníků státního sektoru z bruto mzdy, tj. včetně daně ze mzdy, která s růstem mezd progresivně stoupá a nyní dosahuje v průměru 18 až 19 %.

Závažnější nevýhody zůstaly u důchodů družstevních rolníků vyměřených před 1. 1. 1976 jednak proto, že z velké části byly stanoveny za nevýhodnějších zákonných podmínek, jednak proto, že byly určeny z dříve daleko nižší úrovně odměn za práci. Ke zmírnění těchto nevýhod je od roku 1976 zaveden systém příplatků k důchodům z prostředků kulturních a sociálních potřeb v JZD. Vybraným důchodcům, kteří se zvláště zasloužili o založení a další rozvoj JZD, jsou poskytovány tzv. trvalé příspěvky k důchodu (nejvýše 200 Kčs měsíčně) a většímu počtu dalších zasloužilých důchodců s nízkou úrovní důchodů s ohledem na jejich sociální postavení tzv. pravidelné příspěvky (zatím do 100 Kčs měsíčně, avšak v současné době je projednáváno jejich zvýšení a rozšíření počtu příjemců). V roce

1977 bylo poskytováno více než 20 tisíc trvalých a cca 60 tisíc pravidelných příplatků. Kromě toho jsou nyní projednávány možnosti zvýšení příspěvku JZD na účely sociálního zabezpečení z dosavadních 12,5 % objemu odměn za práci zhruba na očekávaný průměr konstrukce daně ze mzdy v JZD v 7. pětiletce; úměrně tomu by se upravilo zvyšování základny pro výpočet důchodového zabezpečení družstevních rolníků (aniž by došlo k zavedení individuální daně z odměny za práci v JZD).

Vcelku se v posledních letech podstatně zvýšila úroveň starobních i ostatních důchodů v JZD nejen v absolutní výši, ale také v relaci k důchodům pracovníků státního sektoru a podstatněji se od jejich úrovně již neliší pokud jde o důchody nově stanovené v posledních letech.

Tento vývoj měl výrazný vliv na snižování počtu trvale činných družstevníků v produktivním věku, jejichž podíl z celkového počtu klesl z cca 26 % v roce 1970 na cca 17 % počátkem roku 1978. K určitému zpomalování tohoto vývoje může však dojít v souvislosti s rozšířením možností trvale pracovat celoročně bez krácení důchodu v manuálních činnostech v hlavních výrobních odvětvích včetně zemědělství podle vládního nařízení z roku 1978. Jde o problém rozporu dvou žádoucích tendencí: obecného zájmu na zvyšování počtu ekonomicky činných osob a zájmu na optimalizaci dosud málo vhodné věkové struktury v zemědělství. Zlepšování relací důchodů družstevních rolníků ve srovnání s důchody pracovníků se ovšem projevuje vzhledem k velké masě starodůchodců s nízkými důchody jen zpomalené. Přesto tato relace ze 44 % v roce 1965 (u starobních důchodů) se zvýšila na 66 % v roce 1977 (bez příplatků z prostředků JZD). Počty vyplácených důchodů družstevním rolníkům jsou poměrně velké, činily v roce 1977 celkem 520 tisíc vyplácených důchodů (všech druhů).

Další příznivý vývoj úrovně důchodů družstevníků přispěje i k řešení tohoto problému.

PARIFIKAČNÍ VÝVOJ CELKOVÉ ŽIVOTNÍ ÚROVNĚ MEZI ZEMĚDĚLSTVÍM A PRŮMYSEM (MĚSTEM A VESNICÍ)

Přeměny sociálně ekonomického postavení pracujících v zemědělství v procesu vyrovnávání rozdílů mezi zemědělstvím a průmyslem i městem a vesnicí probíhající v podstatě ve třech navzájem spjatých rovinách: v jejich postavení v pracovním procesu, ve vývoji jejich životní úrovně a v přeměnách jejich způsobu života.

Životní úroveň jako sociálně ekonomická kategorie vyjadřuje sice soubor nejen ekonomických, ale i mimoekonomických hodnot, především ale míru uspokojování potřeb člověka. S růstem celkové životní úrovně se mění, rozvíjí a také rozrůžňuje škála těchto potřeb. Přitom základní složkou je komplex spotřeby statků a služeb, který bezprostředně zajišťuje reprodukci lidské existence. K tomu přistupuje široký komplex pracovních a ostatních životních podmínek. Nejvyšší rovinou realizace ekonomického postavení je oblast životního způsobu. Tato rovina v podstatě vyjadřuje způsob, jak člověk využívá dosažený stupeň životní úrovně k formování svého života.

Ve sféře životní úrovně převažují na rozdíl od roviny způsobu života kvantifikovatelné hodnoty, především materiální.

V komplexně probíhajícím procesu homogenizace sociálně ekonomického postavení zemědělských pracovníků resp. zemědělského obyvatelstva s ostatními pracovníky a obyvatelstvem, zvláště ve srovnání s pracujícími v průmyslu a s městským obyvatelstvem, se rychle realizuje sblížování životní úrovně.

Základem zůstává vývoj osobní spotřeby. Podkladem pro její parifikaci je v předchozí kapitole vylíčený již dovršovaný proces vyrovnání rozdílů v úrovni odměny za práci jako hlavního zdroje pro uspokojování osobních potřeb.

Statisticky jsou sledovány odděleně příjmy a vydání domácností zaměstnanců, dělníků a družstevních rolníků. V posledních letech důchodové poměry (peněžní příjmy vč. naturální spotřeby) domácností družstevních rolníků již převyšují úroveň domácností dělnických a přibližují se úrovni domácností zaměstnaneckých.

Již v průběhu 5. pětiletky družstevní rolníci (jako hlavní reprezentanti zemědělského obyvatelstva) dosáhli parity osobní spotřeby, která tvoří základní složku životní úrovně. Přitom v příjmech stále více převažují odměny za práci v JZD, kdežto podíl úhrnu tržeb z prodeje zemědělských produktů a naturální spotřeby se za období let 1967—1975 snížil z 20,3 % na 8,3 % a tento pokles úměrně s omezováním záhumenkového hospodářství dále pokračuje.

K podstatným změnám však dochází i ve struktuře osobní spotřeby družstevních rolníků. Typickým pro zemědělské obyvatelstvo byl nízký podíl vydání za potraviny s ohledem na značnou naturální spotřebu. Avšak tato situace se výrazně změnila právě s poklesem naturální spotřeby. V letech 1967—1975 vzrostly peněžní výdaje družstevních rolníků za potraviny o 50 %, kdežto v domácnostech dělnických a zaměstnaneckých o 28 %. Charakteristické jsou vyšší výdaje družstevních rolníků za průmyslové zboží, zejména za předměty dlouhodobé spotřeby, nejvýrazněji za zařízení a potřeby domácnosti, palivo, stavební potřeby a za osobní dopravní prostředky. Zčásti jde ovšem o kompenzaci obtížnější přístupnosti služeb. Výrazně nižší je podíl výdajů za služby materiální i nemateriální (kulturní zařízení a potřeby). Avšak i tyto kulturnější složky vydání u zemědělského obyvatelstva rychle stoupají, zvláště v položkách: rekreace, léčebná péče, dětská zařízení.

Ve vývoji vybavenosti domácností předměty dlouhodobé spotřeby namnoze převyšují družstevní rolníci dělnické a zaměstnanecké domácnosti (např. u praček, šicích strojů, motocyklů, motokol a jízdních kol), u ostatních předmětů tohoto druhu se ve vybavenosti vcelku vyrovnávají. Při dosažené celkové paritě hmotné spotřeby tedy sice přetrvávají některé strukturální rozdíly, avšak takové, které v podstatě odpovídají přirozeným odlišnostem ve způsobu života a konstelaci životních podmínek na vesnici.

Také podíl zemědělského obyvatelstva na společenské spotřebě se zásadně vyrovnal s ostatním obyvatelstvem a v posledních 10—15 letech výrazně vzrostl. Podle některých analýz (na základě mikrocenzů) Výzkumného ústavu životní úrovně v Bratislavě dokonce převyšují v této oblasti družstevně rolnické rodiny rodiny dělníků a zaměstnanců.

Do oblasti životní úrovně spadá ovšem také celá škála dalších životních a pracovních podmínek. Tuto pestrou paletu materiálních i nemateriálních hodnot již nelze zde blíže analyzovat. Jde zvláště o úroveň bydlení a o vybavenost (infrastrukturu) obcí. Vcelku je bytový fond na vesnici starší než

ve městech (kromě Prahy). Je však známo, jak rychlým tempem postupuje nová výstavba, přestavba a modernizace bytového fondu na vesnici. Míží dříve charakteristický typ zemědělských usedlostí a také v bydlení zemědělského obyvatelstva již převažuje typ rodinných domků, přizpůsobených svým vybavením specifickým rysům života na vesnici. Pozitivní rysy bydlení na vesnici převyšují určité zaostávání technického standardu, které však není nepřekonatelné, i když je spojeno s relativně vyššími náklady.

Naproti tomu vybavenost obcí resp. jejich sociální a technická infrastruktura stále zaostává ve vesnických sídlišťích za městy. Do této oblasti se nyní přenáší těžiště zbývajících nevýhod, avšak v posledních letech dochází i zde k rychlému pokroku, zvláště v distribuční síti a v soustavě služeb a zařízení. Nelze však samozřejmě zajišťovat rovnoměrné vybavení všech obcí. Těžiště rozvoje leží ve zdokonalování vybavenosti střediskových a dalších větších obcí trvalého hospodářského významu.

Sbližování úrovně bydlení a vybavenosti obcí spolu se společensky stále více oceňovanými stabilními přednostmi vesnice, které lze shrnout do kategorie přírodnosti venkovského životního prostředí, vedou ke vzrůstající oblibě bydlení na vesnici.

Postoje a názory zemědělského i nezemědělského obyvatelstva žijícího na vesnici ohledně hodnocení venkovského života se proti době kapitalismu podstatně změnily. Průzkumy našeho ústavu opakovaně potvrdily, že naprostá většina obyvatel vesnice nemá zájem se přestěhovat do velkých měst, zejména ne do hlavního města. Na druhé straně v různých formách vzrůstá ve městech zájem o alespoň přechodné bydlení na venkově. Stoupá význam obytné a rekreační funkce vesnice.

ZÁVĚRY

V rámci homogenizačního procesu socialistické společnosti se v ČSSR v historicky krátké době pokročilo velmi daleko v parifikačním vývoji mezi zemědělstvím a průmyslem i mezi městem a vesnicí. S dosažením přibližné parity v odměňování a se jednocením hlavních zásad sociálního zabezpečení se přesouvá těžiště vyrovnávání rozdílů do ostatních životních a pracovních podmínek, kde však zvláště v materiální sféře tento vývoj rovněž rychle pokračuje. Zákonitě pomaleji probíhají přeměny postojů a názorů v hodnocení volného času a ve vytváření socialistických forem způsobu života.

Literatura

LAMSER, Z. — SŮRA, J.: Člověk v socialistickém zemědělství. Praha, Svoboda 1978.
Vývoj pracovních sil v ČSR. Praha, ČSÚ 1978.

Došlo dne 21. 4. 1979

Adresa autora:

Dr. Jiří Sůra, Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážděná 6, 110 00 Praha 1

Hmotné podmínky reprodukce a rozvoje pracovních sil v zemědělství

Zeměd. Ekon., 25, 1979, č. 10, s. 689—697. — 2 tab., lit. 2

zemědělství, pracovní síly, vyrovnání sociálně ekonomických rozdílů, odměňování, důchodové zabezpečení

Článek ukazuje vývoj odměňování v zemědělství, který vede k vyrovnání úrovně odměňování s průměrem národního hospodářství a přiblížil se úrovni odměňování v průmyslu. Do roku 1976 došlo postupně k vyrovnání zásadních rozdílů v úpravách sociálního, zvláště důchodového zabezpečení. Takto byly splněny hlavní zásady parifikačního vývoje celkové životní úrovně mezi zemědělstvím a průmyslem i městem a vesnicí v rámci celkového homogenizačního vývoje socialistické společnosti v ČSSR. Tím byly vytvořeny předpoklady pro rozvoj jednotného socialistického způsobu života.

Růst požadavků na trvalé zvyšování efektivnosti zemědělské výroby a využívání všech pracovních, materiálových a finančních zdrojů a rezerv si vynucuje i v zemědělství další zdokonalení metod plánování a řízení. Obdobný požadavek platí také pro celou oblast plánování a řízení sociálního rozvoje v tomto odvětví. Jde tu především o celý mechanismus převodu cílů tohoto rozvoje do směrných čísel a ukazatelů plánu, včetně tvorby dalších vhodných informačních nástrojů. V tomto směru vystupuje do popředí i význam tvorby normativů.

VÝCHODISKA A POSTAVENÍ NORMATIVŮ PŘI PLÁNOVÁNÍ SOCIÁLNÍHO ROZVOJE

Jako jedna v praxi postupně realizovatelná metoda se jeví formulace normativů jako orientačních normativů (hodnot) nákladovosti sociálních činností podniků, příp. jako orientačních normativů (hodnot) materiálně technického vybavení podniků pro tyto činnosti (Tomeš a kol. 1977).

Jedním z východisek metodických přístupů pro tvorbu takto pojatých normativů byla tato úvaha: jestliže je možné z reálných hodnot skutečných vlastních nákladů na zemědělskou výrobu odvodit orientační normativy vlastních nákladů a ty použít pro zdokonalené plánování a řízení výroby (Burian 1976), pak bude možné z nákladů podniků na stanovené sociální činnosti (sociální rozvoj) odvodit orientační normativy nákladovosti sociálních činností a ty použít pro zdokonalené plánování a řízení sociálního rozvoje.

Takto pojaté orientační normativy mohou pak sloužit:

- jako jeden z nástrojů pro plánování a řízení sociálního rozvoje na podnikové a nadpodnikové úrovni;
- ke srovnávání stupně dosaženého a plánovaného sociálního rozvoje na podnikové a nadpodnikové úrovni;
- k postupnému vyrovnávání dosavadních velkých rozdílů v úrovni sociálního rozvoje mezi podniky, příp. mezi většími výrobními a územními celky.

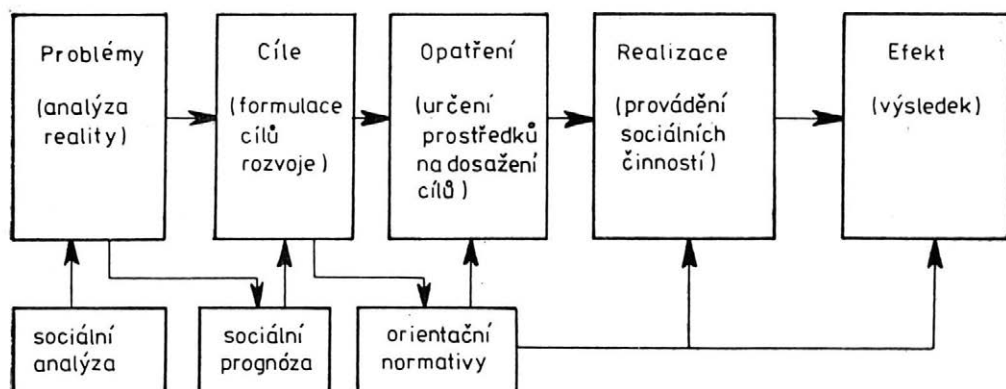
Při tvorbě orientačních normativů (hodnot) lze dále vycházet z toho, že normativy je třeba formulovat v úzké návaznosti na ekonomiku podniků a jejich materiálně technické vybavení pro stanovené sociální činnosti, neboť tyto skutečnosti v rozhodující míře ovlivňují stupeň i předpokládanou dynamiku sociálního rozvoje. Proto by měly orientační normativy spojovat prvek nákladovosti i materiálně technické vybavenosti. Takto formulované orientační normativy (hodnoty) lze pak vhodně uplatnit k indikaci ekonomických a materiálně technických předpokladů pro plnění

cílů stanovených v sociálním rozvoji, k jejichž realizaci slouží sociální činnosti podniku.

Je možné uvažovat i o jiných přístupech k tvorbě, obsahu a konstrukci normativů či orientačních hodnot v sociálním rozvoji, např. ke zlepšování profesní a sociální struktury pracovních kolektivů (Jiříčka 1976).

Plánování sociálního rozvoje pracovních kolektivů v socialistických podnicích se uskutečňuje podle určitého cyklu, v němž lze postavení normativů (i jako orientačních hodnot) obecně vyjádřit na zjednodušeném schématu (obr. 1). Z toho současně vyplývá, že plánování sociálního rozvoje předpokládá tři typy metodických nástrojů (sborník ze semináře Zkušenosti s experimentálním zaváděním sociálního plánování Krušberk 1977):

- metodiku sociální analýzy k poznání sociální reality,
- metodiku sociálního prognózování pro formulaci budoucích sociálních potřeb a cílů dlouhodobého sociálního rozvoje,
- metodiku tvorby orientačních normativů jako nástroje ke stanovení vztahu mezi uskutečňováním cílů sociálního rozvoje a ekonomickou realitou podniků.

Postavení normativů v procesu plánování sociálního rozvoje

Právě třetí uvedený metodický nástroj — normativy — jsou zatím v resortu zemědělství a výživy nejméně rozpracovány, a to i metodicky.

Metodické přístupy k tvorbě normativů při plánování sociálního rozvoje musí také nutně vycházet z určitých zásad a hierarchie, které se týkají normalizace vůbec. Z hlediska závaznosti a tvorby (norma, normativ, orientační normativ) lze uvést zejména:

- normy nákladovosti sociálních činností či materiálně technického vybavení pro tyto činnosti je nutné chápat stejně jako ostatní normy, tj. jako již závazná, společensky dohodnutá a příslušným postupem schválená pravidla;

- také v sociální oblasti je proces tvorby norem určitou abstrakcí a současně i syntetizací různých variant, vazeb a vlastností prvků, vytvářejících ucelený systém, který je předmětem (obsahem) normalizace;

- k vytvoření normy lze dospět postupně prostřednictvím normativů jako typových pokynů s různou mírou závaznosti, a to v první fázi jako normativů (hodnot) orientačních. O takové orientační normativy se také jedná v případě uvedených metodických přístupů.

Jedním z předpokladů tvorby orientačních normativů pro plánování sociálního rozvoje je přesné stanovení jeho jednotlivých okruhů či jednotlivých sociálních činností. Například vzdělávání pracovníků v tomto smyslu zahrnuje jak další odborné a politické vzdělávání dospělých, tak přípravu na povolání, včetně výchovy učňů. Závodní stravování zahrnuje provoz závodních jídelen a kantýn (příp. bufetů) a veškeré další činnosti směřující k poskytování především teplé stravy v průběhu pracovní doby. Péče o bydlení pracovníků je soubor činností, který zahrnuje úsilí zajistit byty pro pracovníky podnikovou bytovou výstavbou a podporou ostatních forem bytové výstavby (družstevní, individuální), včetně údržby stávajícího podnikového bytového fondu a zajištění sezónního ubytování brigádníků. Obdobně je možné vymezit obsah i dalších sociálních činností, např. péči o děti v předškolním věku, péči o rekreaci pracovníků a o účelné využívání jejich volného času atd.

Každá z těchto činností má určité vlastnosti či prvky, které lze charakterizovat:

- věcně či kapacitně v materiálně technických jednotkách, jako je počet bytů, počet podaných hlavních jídel v závodním stravování, počet vyučovacích hodin, počet míst v předškolních zařízeních atd.,
- počtem osob, jako je počet školených pracovníků, počet pracovníků studujících při zaměstnání, počet strážníků v závodním stravování, počet účastníků rekreace, počet pracovníků na rizikových pracovištích atd.,
- hodnotově, v peněžních jednotkách, jako je pořizovací cena základních prostředků pro sociální rozvoj, zůstatková hodnota těchto základních prostředků, náklady na sociální činnosti atd.

Velmi důležitá pro tvorbu orientačních normativů je dále volba ukazatele (kvantifikátora), který musí mít vlastnosti ekonomického měřidla, musí vyhovovat obsahu i cílům dané sociální činnosti a konečně musí mít také formu přijatelnou pro evidenci a plánování (Tomeš a kol. 1977).

U každé sociální činnosti existuje zpravidla několik možných ukazatelů, z nichž ovšem jen některý splňuje uvedené požadavky. Tak např. u podnikové rekreace se jako ukazatel nabízí:

- počet účastníků rekreace,
- počet lůžek v rekreačním zařízení (v případě vlastního zařízení podniku pro rekreaci),
- počet rekreačních dnů atd.

Ukazuje se, že nejlépe v tomto směru splňují všechny požadavky jako ukazatel (kvantifikátor) rekreační dny, protože jejich počet není ovlivněn rozdíly ve stanovení délky turnusů rekreace, charakterem rekreace (víkendová nebo dlouhodobější) a strukturou účastníků rekreace. Nejlépe také přitom kvantifikuje rozsah rekreace pro zjištění, jak vyjádřit sociální cíle dané činnosti a její výsledek. Je plánovatelnou hodnotou, dobře srozumitelnou pro plánovače. Nejlépe také může v případě vlastního podnikového rekreačního zařízení vyjádřit vztah k základním prostředkům, nákladům i počtu pracovníků činných na úseku podnikové rekreace. Obdobný přístup lze pak zvolit i u ostatních sociálních činností.

U sociálních činností bude účelné formulovat globální orientační normativ vyjadřující celkovou úroveň sociálního rozvoje a dílčí orientační normativy stanovující rozsah a úroveň jednotlivých sociálních činností.

U globálních a dílčích normativů nepůjde ovšem jen o celkovou výši sociálních nákladů či vybavenosti, ale především o hodnoty vyjádřené ve vztahu (v přepočtu) k hlavním charakteristikám podniku — např. k počtu pracovníků, produktivitě, výkonům, nákladům a výsledným ukazatelům hospodaření, vybavenosti základními prostředky, velikosti podniku atd. Teprve v této podobě lze potom použít orientačních normativů jako srovnávacích hodnot na různé úrovni.

Orientační dílčí normativy sociální nákladovosti či vybavenosti bude třeba v první fázi formulovat především pro hlavní sociální činnosti, které jsou významné jak z hlediska dalšího sociálního rozvoje, tak z hlediska jejich náročnosti na ekonomiku podniku (Šíma a kol. 1978). Jsou to především tyto oblasti, pro které lze uvažovat s tvorbou dílčích orientačních normativů: podnikové vzdělávání, předškolní zařízení, závodní stravování, podniková osobní doprava, bytové hospodářství a závodní rekreace.

Pro vlastní formulaci uvažovaných dílčích orientačních normativů jsou vhodné především tyto ukazatele (hodnoty):

podnikové vzdělávání:

- základní prostředky na úseku výchovy dospělých, celkové náklady na výchovu dospělých a učňů, pracovníci na úseku výchovy kádrů (počet, mzdový fond);
- ve vztahu — k počtu odučených (výukových) hodin, počtu školených a vyskolených pracovníků, počtu pracovníků dělnických profesí, počtu pracovníků technickohospodářských, celkovému počtu pracovníků podniku;

předškolní zařízení:

- základní prostředky vlastních zařízení, náklady (sdružené prostředky) na společná zařízení, celkové náklady na předškolní zařízení, pracovníci na úseku předškolních zařízení (počet, mzdový fond);
- ve vztahu — k počtu míst v předškolních zařízeních, k počtu žen s dětmi do šesti let;

závodní stravování:

- základní prostředky závodního stravování, celkové náklady závodního stravování, pracovníci na úseku závodního stravování (počet, mzdový fond);
- ve vztahu — k počtu hlavních podaných jídel celkem, průměrné pořizovací ceně na přípravu jednoho hlavního jídla, počtu stravovaných pracovníků, celkovému počtu pracovníků podniku;

podniková osobní doprava:

- základní prostředky (dopravní prostředky) podnikové osobní dopravy, celkové náklady podnikové osobní dopravy, pracovníci na úseku podnikové osobní dopravy (počet, mzdový fond);
- ve vztahu — k počtu pracovníků, u nichž jedna cesta do zaměstnání přesahuje 1 hodinu, celkovému počtu pracovníků podniku;

bytové hospodářství:

- základní prostředky bytového hospodářství, celkové náklady bytového hospodářství, pracovníci na úseku bytového hospodářství (počet, mzdový fond);

ve vztahu — k počtu bytů ve správě podniku, počtu nově rozestavěných bytových jednotek, příspěvkům na podnikovou bytovou výstavbu, fondu bytové výstavby, celkovému počtu pracovníků podniku;

závodní rekreace:

— základní prostředky závodní rekreace, celkové náklady závodní rekreace, pracovníci na úseku závodní rekreace (počet, mzdový fond);

ve vztahu — k počtu účastníků závodní podnikové rekreace, počtu účastníků rekreace celkem, počtu rekreačních dnů celkem, celkovému počtu pracovníků podniku.

Na základě dílčích orientačních normativů lze pak odvodit, že globální orientační normativ sociální nákladovosti a vybavenosti by měl obsahovat hodnotu základních prostředků v oblasti sociálního rozvoje, náklady v oblasti sociálního rozvoje celkem a počet a mzdový fond pracovníků na úseku sociálního rozvoje (péče o pracující), a to ve vztahu k základním ukazatelům podniku.

Tvorba uvažovaných orientačních normativů sociální nákladovosti a vybavenosti podniků pro sociální činnosti i v uvedených (v podstatě nejzákladnějších) činnostech je ovšem v některých případech pro zemědělství spíše perspektivní. Je to např. oblast závodního vzdělávání ve formě podnikových středisek vzdělávání, která byla experimentálně zřízena na Státním statku Mikulov a Oborovém podniku státní statky Bruntál, příp. v některých kooperačních obvodech.

Praktickým se stává v uvedeném pojetí normativ podnikové rekreace, neboť stále větší počet zemědělských podniků má nebo usiluje o vlastní nebo i společná rekreační zařízení. Totéž lze říci o normativu podnikové osobní dopravy, jejíž význam v současných podmínkách velkých výrobních celků v zemědělství stále vzrůstá.

V komplexu sociálních činností je ovšem celá řada jiných, plnicích neméně důležité funkce v sociálním rozvoji. Jde zejména o bezpečnost a ochranu zdraví při práci, kde obsah i rozsah činností je již v podstatě dán příslušnými normami. Je proto sotva praktické počítat v rámci sociálního rozvoje s vytvářením zvláštních norem či normativů. Také náklady na tuto oblast jsou součástí investičních nákladů nebo jsou také financovány z provozních prostředků jako povinné předpoklady výroby a jsou také plánovány jako součást provozních nákladů.

Dalším významným okruhem sociálního rozvoje je péče o podmínky účelného využívání volného času. Kromě závodní (podnikové) rekreace, pro kterou lze v případě vlastního nebo společného rekreačního zařízení uvažovat s normativem nákladovosti a vybavenosti, jde tu především o kulturní, tělovýchovné a další zájmové činnosti, tedy o činnosti velmi různorodé co do obsahu a tudíž i nákladů. Rozvoj v této oblasti se zabezpečuje mimo jiné především finanční podporou činností společenských organizací. Pro plánování v této oblasti je zatím vhodné používat spíše jen finanční (nákladové) ukazatele, tj. výdaje na kulturu, tělovýchovu a další zájmové činnosti. Také podíl základních prostředků vložených do těchto činností je u podniků velice rozdílný. S ohledem na tuto velikou různorodost a úroveň uvedených činností je zatím sotva možné a účelné vytvářet pro potřeby sociálního plánování zvláštní normativy kombinované se složkou sociální vybavenosti.

Z hlediska tvorby normativů vytváří určité specifikum okruh, který je v komplexních programech péče o pracující a v experimentálních plánech sociálního rozvoje nazván péče o vybrané sociální skupiny (mladí pracovníci, ženy, důchodci, osoby se změněnou pracovní schopností). Podniky tu mají rozvíjet určité sociální činnosti tím, že provádějí sociální poradenství, pomáhají řešit problémy zaměstnaných žen a matek s dětmi, mladých pracovníků, důchodců atd. V podstatě však každá podniková sociální činnost je svým způsobem péčí o zvláštní skupinu — bytová péče především o tu skupinu pracovníků, kteří nebydlí nebo mají zcela nevyhovující bytové podmínky, závodní stravování o tu skupinu pracovníků, kteří se chtějí během pracovní směny v podniku stravovat atd. Tím tedy tento okruh soustřeďuje činnosti, které věcně zasahují do ostatních sociálních činností, pro které lze uvažovat s tvorbou orientačních normativů. Vyčlenění podnikové péče o uvedené skupiny do samostatného okruhu v komplexních programech sledovalo spíše zdůraznění specifického významu skupin pracovníků, kteří v důsledku svého věku, pohlaví nebo zdravotního stavu vyžadují zvláštních přístupů při plánování sociálního rozvoje. Z tohoto hlediska byl také tento celý okruh v metodických přístupech k tvorbě normativů pro plánování sociálního rozvoje posuzován a jeho hlavní záměry byly zahrnuty do uvažované formulace orientačních normativů.

POZNATKY Z PRŮZKUMU MOŽNOSTÍ VÝPOČTU ORIENTAČNÍCH NORMATIVŮ

Metodické přístupy k tvorbě orientačních normativů sociální nákladovosti a vybavenosti předpokládaly i ověření možnosti jejich výpočtu.

Při tvorbě uvažovaných normativů (globálních i dílčích) jde o tři základní skupiny potřebných údajů. První skupinou jsou údaje o vložených prostředcích do sociálních činností, kterými jsou základní prostředky celkem, z toho budovy a stavby, stroje a zařízení.

Druhou skupinu potřebných údajů tvoří ukazatele vynaložených prostředků vyjádřených celkovými náklady, příp. vlastními náklady na sociální činnosti.

Třetí skupinou jsou údaje vyjadřující vynaloženou práci, a to objem mezd, příp. výkony a počet pracovníků na úseku podnikové péče o pracující.

Zatímco bylo možné vytypovat oblasti podnikové péče, které by zejména měly být předmětem tvorby normativů, bylo obtížné i experimentálně vypočítat ukazatele, kterými by měly být uvažované orientační normativy vyjádřeny. Tato skutečnost je dána především nedostatky v datové bázi. Mnohé údaje potřebné pro daný záměr současná evidence nepředepisuje, mnohé údaje mají rozdílnou úroveň a je také obtížné je vyčlenit (očistit) pro normativní výpočty.

Na obtíže s informacemi v této sféře narážejí i podniky průmyslové. V zemědělství jsou tyto problémy ještě závažnější, což je dáno specifikou zemědělské výroby, rozmístěním, strukturou základních prostředků, skladbou pracovních kolektivů a konečně i plošnou velikostí podniků.

To lze ukázat na příkladě několika vybraných ukazatelů, významných pro formulaci uvažovaných orientačních normativů. Jedním z nejdůležitějších je počet pracovníků. V důsledku stávající věkové struktury pracovníků v zemědělství a uplatňování vědeckotechnického rozvoje v tomto

odvětví dochází v podnicích k trvalému poklesu počtu pracovníků, zatímco všechny ostatní výrobní a ekonomické ukazatele (včetně nákladových) mají tendenci neustálého růstu. Proto schematické uplatnění počtu pracovníků (např. vybavenost ve vztahu k počtu pracovníků) by mohla v časové řadě působit jako zkreslující prvek v normativní činnosti.

Také vlastní náklady podniku mají určitou vazbu k nákladům na sociální rozvoj. Náklady na sociální vybavenost a sociální činnosti jsou v podstatě součástí nákladů na pracovní sílu. V socialistické ekonomice se tato část nákladů má chovat dynamičtěji než náklady na mzdy. Lze tak prostřednictvím podnikové společenské spotřeby, kterou je v podstatě sociální rozvoj a podniková péče, ovlivňovat strukturu osobní spotřeby příznivěji než mzdami, a tím i zprostředkovaně čelit negativním efektům spotřebního chování. V praxi ovšem má tento přístup určité nedostatky: z podnikové výsledovky lze stanovit vlastní náklady na výrobu, avšak z žádné evidence nelze dosud určit „vlastní náklady“ sociálního rozvoje nebo péče o pracovníky.

Velmi důležitým ukazatelem orientačních normativů sociální nákladovosti a vybavenosti jsou základní prostředky. Jde tu jednak o základní prostředky podniku jako celku, o základní prostředky na sociální rozvoj jako celek, a konečně o základní prostředky pro jednotlivé dílčí sociální činnosti. Ve všech případech je použití základních prostředků, vyjádřených v pořizovacích cenách nebo zůstatkových hodnotách, spojeno s řadou problémů. Jsou zde velké organizační, ekonomické a evidenční problémy na jedné straně a značná rozmanitost vybavenosti mezi jednotlivými podniky a sociálními činnosti na straně druhé. Evidenci a ocenění základních prostředků ztížilo v řadě případů i sloučení zemědělských podniků. Další obtíže vyplývají i ze specifiky a struktury základních prostředků v zemědělství. Navíc základní prostředky vytvářející sociální vybavenost mohou současně sloužit různým účelům, výrobním i sociálním, což nelze někde evidenčně ani účetně rozdělit. Je také různá praxe při financování provozu jednotlivých zařízení v souboru označovaném jako sociální vybavenost. Zařízení bezpečnosti práce jsou financována jako součást provozních nákladů, rekreační převážně z prostředků fondu kulturních a sociálních potřeb apod.

V této souvislosti lze rovněž uvést i obecný poznatek o různém výkladu výdajů na sociální účely a též o různých zdrojích jejich úhrady. Výdaje na sociální činnosti podle daného účelu lze sice taxativně vyjmenovat, jak je tomu např. v komplexních programech péče o pracující nebo formulářích o tvorbě a čerpání fondu kulturních a sociálních potřeb, ale tytéž výdaje mohou mít v praxi velmi rozmanité zaměření. V souvislosti s tvorbou uvažovaných orientačních normativů by bylo třeba uznat zásadu, že výdajem na sociální činnosti se rozumí výdaj, jehož základním účelem je plnit určitou funkci sociální. Výdajem na sociální činnost tedy v tomto smyslu není takový výdaj, který plní především funkci výrobní nebo ekonomickou a jehož sociální důsledky se projevují druhotně, zprostředkovaně nebo nepřímo.

Tento problém se týká především základních prostředků, a to především nových staveb a jejich strojního a technického vybavení. Tyto náklady byly v řadě případů v komplexních programech zahrnuty, a to v úhrnné hodnotě do nákladů na realizaci komplexních programů a tedy i do nákladů na sociální činnosti. Tento postup vycházel sice z ověřeného poznatku, že

je to především další rozvoj materiálně technické základny a další vybavenosti podniků, které jsou ve většině případů rozhodující pro další rozvoj především pracovních podmínek a pracovního prostředí v zemědělství, avšak tento postup současně ztěžuje možnost kalkulace „přímých“ nákladů sociálního rozvoje i srovnávání jeho úrovně na všech stupních.

Pro stanovení sociální vybavenosti bude proto napříště nutné tyto údaje „očistit“ a odděleně vyjádřit náklady na „sociální investice“ tak, aby investicí pro sociální rozvoj byly buď samostatné investice pro tyto účely, nebo investice, které jsou sice součástí většího investičního (výrobního) celku, ale jejich sociální část je možno finančně (u nových staveb již rozpočtově) oddělit.

ZÁVĚR

Vlastní výpočet uvažovaných orientačních normativů sociální nákladovosti a vybavenosti ztěžují nedostatky v datové bázi. Mnohé údaje potřebné pro daný záměr současná evidence nepředepisuje, mnohé údaje mají rozdílnou úroveň a mnohé je obtížné vyčlenit pro normativní účely. Při řešení této problematiky v zemědělství navíc vystupuje vysoká proměnlivost pracovních podmínek podle jednotlivých druhů výrob a stupně dosaženého vědeckotechnického rozvoje a životních podmínek v jednotlivých velikostních skupinách venkovských obcí.

Z hlediska spolehlivosti stávajících údajů o výši a struktuře výdajů podniků na sociální činnosti lze jako orientační hodnoty pro srovnání použít především údaje o tvorbě a čerpání fondu kulturních a sociálních potřeb, které v současných podmínkách představují v tomto směru nejspolehlivější pramen informací. Jako doplňující pramen je možné použít výsledků summarizace Komplexních programů péče o pracovníky v resortu zemědělství a výživy, informace z podniků experimentujících se sociálním plánováním a údajů z Plánů společensko-sociálního rozvoje JZD. Všechny tyto údaje je vhodné pak používat v určité kombinaci, která by vyrovnávala specifické nedostatky každého z uvedených zdrojů.

Nedostatky zjištěné v datové bázi pro výpočet uvažovaných orientačních normativů nijak neubírají na logičnosti a účelnosti tohoto nástroje pro plánování a srovnávání úrovně sociálního rozvoje.

Metodické přístupy tvorby orientačních normativů pro plánování sociálního rozvoje se zaměřily především na hlavní okruhy sociálních činností. To je v souladu s koncepčními a koordinačními pracemi federálního ministerstva práce a sociálních věcí a dalších resortů, které se zabývají začleněním sociálního plánování do soustavy národohospodářského plánu. Jsou také v souladu s činnostmi, směřujícími ke zdokonalení normativní základny v zemědělství (Sklenář 1977).

Postupné uplatnění orientačních normativů může vytvořit základnu pro srovnávání úrovně sociálního rozvoje nejen v rámci resortu zemědělství a výživy, ale může též sloužit ke srovnávání s úrovní dosaženou v jiných resortech. Tvorba orientačních normativů sociální vybavenosti je totiž ověřována v některých odvětvích průmyslu, především v hutním průmyslu, a považuje se za perspektivní nástroj pro sociální plánování.

Postupné zavádění orientačních normativů v oblasti sociálního rozvoje může přispět i k dalším cílům. Bude podporovat snahy o úpravu a sjedno-

cení resortního výkaznictví v sociální oblasti a může podpořit snahy o ustálení pojmů a obsahů jednotlivých sociálních činností, realizovaných v rámci plánované komplexní péče o pracovníky.

Metodické přístupy k tvorbě orientačních normativů, koncipovaných jako orientační normativy sociální nákladovosti a vybavenosti rovněž ukázaly, že vypracování takových normativů může být výsledkem jen dlouhodobějšího ověřování a experimentování, obdobně jako je tomu v jiných resortech a jako je tomu při tvorbě normativních informací v jiných oblastech. Zpracovaný příspěvek proto představuje první vstup do této dosud i metodicky málo prozkoumané problematiky plánování sociálního rozvoje.

Literatura

- BURIAN, J.: Návrh orientačních výchozích parametrů k plánu nákladů hlavních odvětví rostlinné výroby v ČSR. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVž 1976.
- JIŘIČKA, M.: Sociálně ekonomické normativy a jejich význam v sociálním plánování — náměty k obsahu a řešení. Sociol. Zeměd., 12, 1976, č. 1.
- SKLENÁŘ, L. a kol.: Zhodnocení současné úrovně normativů v zemědělství a metodické přístupy k jejich tvorbě. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVž 1977.
- ŠÍMA, J. a kol.: Návrhy na použití normativů v systému plánovitěho řízení zemědělství v oblasti zlepšování pracovních a životních podmínek. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVž 1978.
- TOMEŠ, I. a kol.: Metodika tvorby normativů sociální vybavenosti. [Závěrečná zpráva.] Praha, Technickoekonomický výzkumný ústav hutního průmyslu 1977.
- Zkušenosti s experimentálním zaváděním sociálního plánování. Sborník přednášek ze semináře. Kružberk, ES NHKG 1977.

Došlo dne 21. 4. 1979

Adresa autora:

JUDr. Ing. Jiří Šíma, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážďená 6, 110 00 Praha 1

Metodické přístupy a předpoklady tvorby normativů pro plánování sociálního rozvoje

Zeměd. Ekon., 25, 1979, č. 10, s. 699—707. — 1 schéma, lit. 6

sociální rozvoj, sociální plánování, normativy, sociální vybavenost, metodologie

Príspevok obsahuje poznatky z metodických přístupů k tvorbě normativů, koncipovaných jako orientační normativy (hodnoty) sociální nákladovosti a materiálně technické vybavenosti zemědělských podniků pro sociální rozvoj. Přístupy se zaměřily na možnost formulace těchto normativů u vybraných činností sociálního rozvoje, jako je podnikové vzdělávání, předškolní zařízení, závodní stravování, podniková osobní doprava, bytové hospodářství a závodní rekreace.

TRNKOVÁ V., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážďená 6, 110 00 Praha 1

Dosavadní stav a vývojové trendy věkové, kvalifikační a profesní struktury pracovníků v zemědělství

Zeměd. Ekon., 25, 1979, č. 10, s. 709—718. — 5 tab., lit. 3

zemědělství, pracovní síly, reprodukce, struktura podle věku, struktura podle pohlaví, struktura podle profese, kvalifikace

V letech 1975—1978 se snížil počet pracovníků v zemědělství z 990 tis. na 906 tis. (o 8,5 %). Více než polovinu odcházejících (55,6 %) tvořili pracovníci v poproduktivním věku, což se projevilo ve zlepšení věkové struktury zbývajících zemědělců. K příznivému obratu dochází též v profesní struktuře, kde se snižuje podíl pracovníků vykonávajících ruční práci, zvyšuje se podíl odborníků, nastává posun v relaci zaměstnanosti mužů a žen směrem k relativně vyšší zaměstnanosti mužů.

CHARITONOVÁ V., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážďená 6, 110 00 Praha 1

Nehmotné podmínky reprodukce a rozvoje pracovní síly v zemědělství

Zeměd. Ekon., 25, 1979, č. 10, s. 719—728. — 5 tab., lit. 3

zemědělství, sociální plánování, stimulace hmotná, stimulace nehmotná, pracovní iniciativa, volný čas, analýza, prognóza

Článek je věnován vzrůstajícímu významu některých nehmotných stimulů při reprodukci pracovních sil v zemědělství. Pro vývoj je charakteristické, že se zvyšují nároky na vytváření podmínek pro uspokojování kulturních a společenských zájmů ve volném čase i pro rozvoj pracovní iniciativy a společenské aktivity pracujících. Nezbytnou podmínkou plánování a řízení sociálních a ekonomických procesů v zemědělském podniku se stává komplexní analýza všech faktorů hmotné i nehmotné stimulace a využívání jejich poznatků pro zkvalitňování pracovních i životních podmínek zemědělských pracovníků.

JELÍNKOVÁ V., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážďená 6, 110 00 Praha 1

Otázky fluktuace a stabilizace pracovních sil v zemědělství v podmínkách kooperace a integrace

Zeměd. Ekon., 25, 1979, č. 10, s. 729—740. — 1 tab., lit. 4

zemědělství, pracovní síly, fluktuace, analýza

Článek je věnován rozboru příčin fluktuace pracovních sil v čs. zemědělství. Příčiny jsou spatřovány jednak ve strukturálních přeměnách odvětví, jednak v růstu kvalifikace a odbornosti jeho pracovníků. Tím se zvýšila mobilita pracovníků na jedné straně a jejich hodnotové orientace na straně druhé, což obojí podmiňuje vznik potenciální fluktuace. Analyzuje se především hodnotová orientace a její vývoj.

Kvalitativní a kvantitativní vývoj reprodukce pracovních sil v našem socialistickém zemědělství zůstává významným faktorem celkového ekonomického i sociálního rozvoje naší společnosti.

Současný stav pracovních sil v československém zemědělství je pokračováním dosavadního trendu, charakterizovaného poklesem pracovních sil v zemědělství. K 1. 2. 1978 pracovalo v zemědělství ČSSR 906 tis. trvale činných pracovníků, což je o 84 tis. (o 8,5 %) méně než k 1. 2. 1975. Tento pokles probíhal v podstatě v souladu s vývojem výrobních sil a výrobních vztahů. Úbytek pracovních sil probíhal především cestou zvýšeného odchodu přestárklých pracovníků do důchodu, hlavně v JZD a v soukromém sektoru.

Celkový úbytek pracovníků v zemědělství v posledních letech je v celostátním měřítku poněkud rychlejší než předpokládaly zpracované úvahy, podle nichž se pro rok 1978 předpokládalo 921 tis. pracovníků v zemědělství.

Pro dané období je charakteristický rychlejší pokles v SSR, zejména ve Středoslovenském kraji, kde se počet pracovníků snížil o 17 tis. osob, tzn. na 84,6 % původního stavu. Relativně nejméně poklesl počet stálých pracovníků v zemědělství v kraji Západočeském, a to na 96,3 %.

Vysoký úbytek pracovníků v zemědělství Středoslovenského kraje je především ovlivněn zejména dokončováním socializace zbývajících JHR.

Jediným úsekem v zemědělství, který vykazuje stálý vzestup pracovníků, jsou SZP, kde však zatím pracuje pouze 11 tis. osob, tj. 1,2 % z celkového počtu stálých pracovníků v zemědělství (nepočítáme-li pracovníky ze sdružených podniků). Proti roku 1970 se jejich počet zvýšil více než desetkrát. Ekonomický význam těchto podniků je však daleko větší než odpovídá počtu stálých, v soupise evidovaných pracovníků, tím spíše, že je v těchto podnicích dosahována vysoká produktivita práce.

Následkem rozdílných trendů vývoje pracovních sil podle sektorů dochází k posunům v sektorové struktuře pracovních sil. Nejvýraznější je pokles podílu soukromého sektoru, relativní růst SZP, zvýšení podílu obou hlavních socialistických sektorů.

Klesajícímu počtu pracovníků v zemědělství odpovídá zvyšující se výměra z. p. v průměru na 1 stálého pracovníka v zemědělství jako důsledek rychlejšího úbytku počtu pracovníků než půdního fondu. Vcelku vzrostla výměra zemědělské půdy na 1 stálého pracovníka v ČSSR z 6,2 ha z. p. v roce 1970 na 7,6 ha z. p. v roce 1978.

Přes soustavný pokles celkového počtu pracovníků v zemědělství vý-

razně roste úroveň produktivity práce v tomto odvětví. V průměru za rok 1977 bylo dosaženo na 1 pracovníka v zemědělství 80 674 Kčs HZP (ve stálých cenách roku 1967), tj. o 9,4 % více než v roce 1975 a o 42,1 % více než v roce 1970.

Sledováním územního rozmístění pracovních sil v čs. zemědělství bylo zjištěno, že dnes je již dosaženo v průměru za velké oblasti relativní bilanční rovnováhy mezi potřebami a zdroji pracovních sil v zemědělské prvovýrobě.

Nedostatek pracovních sil se již projevuje pouze lokálně, zejména v místech s extrémně špatnými přírodními výrobními a životními podmínkami, nebo v dosahu velkých průmyslových center a aglomerací, kde zaměření výroby v příměstských zemědělských podnicích klade vysoké nároky na ruční práci a kde nezemědělská sféra nabízí rozmanité pracovní příležitosti mnohdy za výhodnějších podmínek než zemědělství.

Pokles zaměstnanosti v zemědělství bude pokračovat i ve výhledovém období, a to v závislosti na dosaženém stupni rozvoje vědy a techniky a možnostech jeho využití. Poznatky o vědeckotechnickém rozvoji ukazují na reálné možnosti snížení zaměstnanosti v zemědělství o jednu třetinu až jednu polovinu současného stavu v perspektivě 3—4 pětiletěk. Tento proces spojený s přechodem k výrobním metodám na průmyslovém základě si vyžádá značnou účinnost a efektivní skladbu všech výrobních faktorů, změny v profesní skladbě pracovníků i posun v relaci zaměstnanosti mužů a žen směrem k relativně vyšší zaměstnanosti mužů.

VĚK A ROZDĚLENÍ ZEMĚDĚLCŮ PODLE POHLAVÍ

Nelze hodnotit reprodukci pracovních sil v čs. zemědělství pouze na základě kvantitativních ukazatelů. Je nutné brát v úvahu i vývoj kvalitativních faktorů, zejména změny ve věkové a kvalifikační struktuře zemědělských pracovníků.

Industrializace zemědělství působí na člověka, mění jej a přizpůsobuje jeho profil svým výrobním potřebám. Příliš vysoký průměrný věk a relativně vysoký stupeň feminizace zemědělských pracovníků nejsou příliš příznivé pro další rozvoj čs. zemědělství.

V průběhu posledních let došlo k mírnému zlepšení věkové struktury pracovníků v zemědělství. Dosažené výsledky však ještě nestačily vyrovnat úroveň věkové struktury pracovníků v zemědělství na úroveň věkové struktury pracovníků ostatních odvětví národního hospodářství. Liší se zejména nižším podílem mládeže a vyšším podílem pracovníků v poproduktivním věku.

Zvlášť vysoký podíl pracovníků v poproduktivním věku vykazují JZD (k 1. 2. 1978) — 19,9 %, značně příznivější situace je ve státních statcích, kde nedosahuje 10 % (9,2 %).

Starší generace převažuje zejména v RV, značně vysoký počet je i v ŽV, nejnižší zastoupení mají ve funkcích THP.

Pozitivní na vývoji věkové struktury pracovních sil v zemědělství ve srovnání s rokem 1975 je především růst podílu pracovníků v nejproduktivnějším věku 25—39 let, jejichž podíl se za poslední tři roky zvýšil z 29,2 % na 33,4 % z celkového počtu pracovníků v zemědělství. V JZD

v ČSSR se za stejné období podíl pracovníků v této kategorii zvýšil o 4,0 bodu (na 32,0 %) a ve státních statcích o 2,9 bodu (dosáhl 39, 1 %).

K zlepšení věkové struktury pracovních sil v zemědělství významně přispěl pokles počtu pracovníků v poproduktivním věku; jejich podíl na celkovém počtu pracovních sil v zemědělství se proti roku 1975 snížil z 21,1 % na 17,8 %.

V absolutním vyjádření odešlo za poslední tři roky ze zemědělství celkem 47 tis. osob v poproduktivním věku, což představuje více než polovinu (55,6 %) z celkového úbytku pracovníků v československém zemědělství za toto období.

Zlepšení věkové struktury pracovníků v zemědělství za poslední tři roky se projevilo ve snížení průměrného věku pracovníků v zemědělství v ČSSR ze 43,7 roku v roce 1975 na 43,0 roku. V zemědělství jsou v celostátním průměru starší ženy než muži. U žen došlo ke snížení průměrného věku pouze o 0,2 bodu (v období 1975—1978), u mužů o 1,1 bodu. Znamená to, že se ještě více prohloubil rozdíl ve výši průměrného věku mužů (41,6 roku) a žen (44,6 roku).

Zlepšování věkové struktury probíhá v posledních letech rychleji u mužů než u žen. Rozdíl se s pokračující, u žen nedostatečně probíhající generační obměnou stále zvětšuje (tab. I).

I. Vývoj podílu mladých do 29 let a pracovníků v poproduktivním věku podle pohlaví v zemědělství ČSSR v období 1970—1978 z celkového počtu trvale činných mužů, resp. žen

Rok	Z celkového počtu trvale činných mužů je ve věkové kategorii		Z celkového počtu trvale činných žen je ve věkové kategorii	
	do 29 let	60 a více let	do 29 let	55 a více let
1970	21,5	23,0	14,2	29,9
1973	24,5	21,1	15,0	24,6
1975	26,2	19,5	15,5	22,7
1978	26,0	14,1	14,7	22,3

propočten podle Glaserové (1978)

Určité rozdíly ve věkové struktuře se projevují v územním členění. V souladu s rozdílnou celkovou věkovou strukturou je v ČSR v zemědělství příznivější věková struktura v doosídleném pohraničí ve srovnání s vnitrozemskými okresy. Je to zčásti dáno vyšším zastoupením státního sektoru v pohraničí, především však celkově příznivější věkovou strukturou obyvatelů v pohraničí. V SSR je horší věková struktura v horské a podhorské oblasti, zejména ve Středoslovenském kraji, kde souvisí s dosud nedokončenou socializací.

Jedinou cestou k trvalému zlepšení věkové struktury pracovníků v zemědělství je získání mládeže do učebního poměru a do středních odborných a vysokých škol zemědělského směru. Zatímco náborů do středních a vysoko-

kých škol nejsou problémem, situace v učebních oborech je neuspokojivá. Nevyplyvá pouze z nedostatku zájemců o učební obory, ale zvláště z nerovnoměrného zájmu o jednotlivé obory. Zatímco v některých oborech, jako je opravář zemědělských strojů, zemědělec-mechanizátor nebo zahradník je plán náboru překračován, u některých nábor zdaleka neodpovídá potřebě (např. chovatel hospodářských zvířat). Tento stav se stále prohlubuje, neboť pro tento nábor se počítá zvláště s nábořem dívek, které však mají o tento obor malý zájem. Většina nynějších pracovníků v živočišné výrobě přejde během 10—15 let do poproduktivního věku a převážně opustí trvalou práci. Nynější situace a další perspektivy živočišné výroby vyžadují získávat do učebních oborů ŽV nejméně dvakrát až třikrát větší počet mladých lidí než v současném období.

ŽENY V ZEMĚDĚLSTVÍ

Feminizace v zemědělství je stále relativně vysoká, přestože podíl žen klesl z 50,1 % v roce 1970 na 45,2 % z 1. 2. 1978. Perspektivy průběhu generační obměny ukazují, že nastoupený trend bude i nadále pokračovat.

Podíl žen zůstává značně rozdílný v sektorovém a územním členění. Ve státním sektoru je podíl žen zřetelně nižší než v JZD (38,1 % : 46,6 % celkového počtu pracovníků daného sektoru). Daleko nejvyšší zastoupení mají ženy v doživajícím soukromém sektoru (68,1 %).

Ženy výrazně převládají v živočišné výrobě a při ruční práci v rostlinné výrobě. Velmi slabé zastoupení mají ženy v „průmyslových“ profesích (pracovníci ve stavebních četách, dílnách, řidiči nákladních aut, traktoristé, kombajnéri, v přidružené výrobě). Vyrůstá podíl žen mezi THP, zejména v administrativě, méně již na místech techniků přímo ve výrobě.

PROFESNÍ STRUKTURA ZEMĚDĚLSKÝCH PRACOVNÍKŮ

Vlivem industrializace zemědělství se prohlubuje dělba práce v zemědělství, specializují se jednotlivé úseky a jednotliví pracovníci. Mění se poměr mezi počtem THP a manuálních pracovníků, tzn. že při poklesu podílu manuálních pracovníků roste podíl THP (tab. II).

Počty manuálních pracovníků se v posledních letech v souvislosti s růstem mechanizace rychle snižují; v JZD se jejich počty v letech 1975 až 1977 snížily o 45 tis. osob, tj. o 8,0 %, ve státních statcích o 6,7 %. Nejrychleji se snižuje počet manuálních pracovníků v rostlinné výrobě.

Změny v profesní struktuře v období 1970—1977 v JZD ČSSR lze charakterizovat těmito rysy: úbytek pracovníků je koncentrován do tradičních profesí a činností v RV. Počet pracovníků vykonávajících ruční práce v RV se snížil z 227 074 v roce 1970 na 122 804 v roce 1977. Jestliže v roce 1970 činil podíl těchto pracovníků 31,7 %, pak v roce 1977 jen 19,9 % všech pracovníků. Přesto je tato kategorie pracovníků, složená převážně ze starších žen, dosud nejpočetnější profesní skupinou. Téměř na mizivou úroveň se snížil počet kočích. Perspektivní profesí v RV jsou traktoristé a kombajnéri, jejichž relativní podíl vzrostl z 9,9 % v roce 1970 na 11,1 % v roce 1977, absolutně i relativně nejvyšší vzestup je u kategorie řidiči nákladních aut a závozníci (12 440 prac. v roce 1970, 20 479 v roce 1977, z 1,7 % v roce 1970 na 3,3 % v roce 1977).

II. Složení stálých pracovníků v JZD a státních statcích

Ukazatel	Sektor	ČSSR			ČSR			SSR		
		1970	1975	1977	1970	1975	1977	1970	1975	1977
Z celkového počtu stálých pracovníků připadá % na: manuální pracovníky	JZD st. st.	87,6 85,2	86,4 82,4	84,8 81,1	87,5 84,9	86,0 81,9	84,1 80,3	87,7 85,8	87,1 83,7	85,8 83,0
THP	JZD st. st.	9,0 12,3	10,5 13,8	11,8 14,4	9,4 12,7	11,1 14,4	12,7 15,2	8,4 11,4	9,5 12,0	10,5 12,5
ostatní pracovníky	JZD st. st.	3,4 2,5	3,1 3,8	3,4 4,5	3,1 2,4	2,9 3,7	3,2 4,5	3,9 2,8	3,4 4,3	3,7 4,5

Pramen: Glaserová (1978)

III. Úroveň kvalifikace pracovníků v socialistickém sektoru zemědělství v ČSSR vyjádřená stupněm dosaženého vzdělání k 1. 2. 1978 (v absolutních i relativních počtech)

Sektor	Počet pracovníků						
	celkem	v tom s dosaženým vzděláním					
		vysokoškolským (VŠ)	úplným středním odborným (ÚSO)	středním odborným (SO)	VŠ + ÚSO + SO celkem	vyučení	základním (nevyučení)
Soc. sektor zemědělství celkem: abs. počty rel. počty	883 640 100,00	14 379 1,62	61 896 7,00	30 745 3,48	107 020 12,10	200 504 22,70	576 116 65,20
Z toho JZD abs. počty rel. počty	635 259 100,0	8 565 1,35	38 672 6,09	21 262 3,34	68 499 10,78	137 264 21,61	429 496 67,61

Propoččet podle Glaserové (1978)

V živočišné výrobě je zřejmé vysoké tempo snižování počtu pracovníků v chovu drůbeže a výkrmu prasat. V období 1970—1977 poklesl počet ošetřovatelů drůbeže z 11 787 na 5 881 a ošetřovatelů ostatních prasat z 14 338 na 11 828 pracovníků. Vyplývá to nejen z rozvoje velkovýroby v těchto chovech přímo v JZD, ale zejména z přesunu výroby do společných zemědělských podniků.

Naproti tomu se ukazuje stagnace počtu ošetřovatelů dojníc (i ostatního skotu). Strukturální přestavba v chovu skotu je nezbytným, ale i nákladným a časově náročným úkolem. Jedná se o profesi s naprostou převahou žen. Pro svou poměrně složitou sociální situaci (feminizace, nepříznivá věková struktura, nízká úroveň kvalifikace a další) musí být tato socio-profesní skupina v popředí pozornosti.

Rychle rostou počty pracovníků v dílnách, řemeslníků a opravářů, a to relativně (z 4,3 % v roce 1970 na 6,5 % v r. 1977) i absolutně (index 1977/70 = 134,4). Roste také počet a podíl pracovníků ve stavební činnosti a v přidružené výrobě. To vše vede k posílení počtu pracovníků s průmyslovým charakterem práce.

Relace mezi moderními profesemi průmyslového typu a tradičními rolnickými profesemi jsou příznivější ve státních statcích než v JZD (podíl pracovníků dané profesní kategorie na celkovém počtu stálých pracovníků v % — stav v roce 1976):

	státní statky	JZD
ostatní pracovníci RV	12,4	21,9
traktoristé, kombajnéři	12,1	11,1
ošetřovatelé dojníc	15,2	14,4
řidiči nákladních aut a závozníci	3,8	3,0
pracovníci dílen, řemeslníci		
prac. stavebních čet a skupin	11,6	11,8
THP (rok 1977)	14,4	11,8

Profesní struktura ČSR se liší od profesní struktury SSR o něco vyšším zastoupením technizovaných profesí traktoristů a kombajnérů (11,6 % : 9,5 %), pracovníků v dílnách (6,5 % : 5,1 %) a stavebních skupin (5,2 % : 4,8 %) a hlavně výrazně vyšším zastoupením ošetřovatelů dojníc (15,5 % : 10,7 %) a naopak nižším podílem ostatních pracovníků v RV (16,2 % : 22,8 %).

Základním obsahem profesní diferenciací jsou rozdíly v charakteru práce. Mechanizované profese mají většinou příznivější hodnoty „tvůrčího“ charakteru a atraktivnosti práce. Profesní diferenciací provázejí výrazné rozdíly v pracovních režimech, v pracovních podmínkách a v pracovním prostředí, které svým významem a působením přesahují pracovní sféru. S pracovní diferenciací jsou dále spojeny značné rozdíly v úrovni kvalifikace a vzdělání, v úrovni výdělků, v životní úrovni rodin a ve způsobu trávení mimopracovního času.

ÚROVEŇ KVALIFIKACE V ZEMĚDĚLSTVÍ

Vědeckotechnický rozvoj a strukturální přeměny v našem zemědělství jsou provázeny rychlým kvalifikačním růstem a zlepšováním kvalifikační struktury pracovníků. Souvisí to s procesy technizace, růstu složitosti práce a její intelektualizace, s pronikáním a aplikací vědeckých poznatků

do zemědělské praxe, s růstem komplikovanosti řízení výrobních, ekonomických a sociálních procesů v zemědělství.

Přes rychlý vývoj je kvalifikační struktura pracovníků v zemědělství proti jiným odvětvím národního hospodářství zatím výrazně pozadu.

Ve srovnání s průmyslem je v zemědělství nižší podíl vysoce kvalifikovaných pracovníků, avšak výrazně vyšší podíl nekvalifikovaných pracovníků.

Rychlý kvalifikační růst v zemědělství se týká především odborníků se středním a vysokoškolským vzděláním.

Úroveň kvalifikace pracovníků v zemědělství vyjádřená stupněm dosaženého vzdělání je popsána v tab. III.

Úroveň kvalifikace v zemědělství nejvýstižněji charakterizuje počet kvalifikovaných pracovníků ve vztahu k celkovému počtu osob trvale činných v zemědělství. Zatímco v roce 1973 připadalo v JZD v ČSSR na 1 000 osob trvale činných 74,1 odborníka se vzděláním vysokoškolským nebo středoškolským (z toho 9,2 odborníka se vzděláním vysokoškolským), v roce 1977 je to již 107,9 pracovníka se vzděláním středoškolským nebo vysokoškolským (a z toho 13,5 pracovníka se vzděláním vysokoškolským).

V souvislosti s novou dělbou práce a vznikem nové profesní struktury v zemědělství musila postupně všeobecnou kvalifikaci univerzálních rolníků nahradit specializovaná kvalifikace nositelů moderních zemědělských profesí. Měřítkem tohoto složitého dlouhodobého procesu (i když ne jediným) je vývoj stupně vyučenosti manuálních pracovníků.

IV. Podíl vyučených v oboru ve kterém pracují nebo v příbuzném oboru na celkovém počtu pracovníků v jednotlivých profesích (učebních oborech) v JZD k 30. 9. 1974 v ČSSR

Učební obor	Podíl vyučených v oboru ve kterém pracují nebo v příbuzném oboru na celkovém počtu manuálních pracovníků daného učebního oboru v %
Zemědělství a lesní hospodářství celkem	17,6
Z toho ženy	3,8
Opravář zemědělských strojů	85,8
Kovář a podkovář	89,3
Traktorista mechanizátor	52,8
Zahradník	29,9
Chovatel drůbeže	9,5
Ošetřovatel skotu	3,9
Ošetřovatel prasat	3,4
Pro srovnání uvádíme údaje za další odvětví:	
Strojírenství a ostatní kovodělná výroba celkem	81,2
Z toho: strojní zámečnick	85,1
provozní zámečnick	77,8
klempíř	85,0
automechanik	93,2
Elektrotechnika celkem	92,2
Zpracování dřeva celkem	71,2
Stavebnictví celkem	65,1

Pramen: Kvalifikovaní manuální pracovníci v JZD k 30. září 1974. Praha, FSÚ 1975, s. 16—18

Přestože počet vyučených v zemědělství prudce vzrůstá, je stupeň vyučenosti manuálních zemědělských pracovníků stále ještě podstatně nižší než v průmyslu. U dělnických profesí je vyučena zhruba jedna čtvrtina z celkového počtu manuálních pracovníků, v SSR dokonce jen 16,3 %.

Značné rozdíly existují ve stupni vyučenosti pracovníků podle jednotlivých profesí (tab. IV).

Neuspokojivá zůstává situace v tradičních zemědělských profesích, zejména v živočišné výrobě, kde je vyučeno pouze 11,3 % z celkového počtu manuálních pracovníků (v socialistickém sektoru zemědělství ČSSR), v SSR dokonce jen 4 %. Jedná se o profese, kde převažují ženy středních a vyšších věkových skupin s dlouholetou praxí, avšak bez vyššího než základního vzdělání.

Tento stav je v rozporu nejen s úrovní kvalifikace v jiných odvětvích národního hospodářství, ale především s potřebami samotného zemědělství. Jeho překonání není možné pouhým doplňováním a rozšiřováním počtu vyučených z řad mládeže nastupující do zemědělství, ale též doškolováním starších pracovníků.

VÝVOJOVÉ TRENDY

V nejbližších letech se počítá s pokračující industrializací čs. zemědělství, která bude provázena dalším poklesem počtu pracovníků v zemědělství.

Předpokládá se, že tempo úbytku nepřekročí ročně 2,0–2,5 %, to by znamenalo, že by v roce 1990 mělo v čs. zemědělství pracovat přibližně 700–750 tis. stálých pracovníků. Existují i projekce odvážnější, které předpokládají tempo úbytku v rozmezí 2,0–4,1 % ročně (Lamser, Šůra 1978), podle nichž se sníží počet stálých pracovníků v zemědělství v ČSSR v roce 1990 na 640 tis. osob.

V příštích letech bude neustále vzrůstat význam a rozsah zemědělských služeb, které budou s pokračující společenskou dělbou práce přebírat ve stále větším rozsahu různé druhy zemědělských činností. Předpokládá se, že počet pracovníků zemědělských služeb bude stoupat.

Pokles pracovníků v zemědělské prvovýrobě nebude probíhat rovnoměrně v rámci jednotlivých profesí. Předpokládá se prudký pokles v počtech pracovníků vykonávajících méně kvalifikované ruční práce. Na bezvýznamnou úroveň klesne podíl kočíků.

V živočišné výrobě změny v profesní struktuře budou záviset na tempu budování moderních velkochovů. Do roku 2000 by měla být dokončena koncentrace a modernizace velkovýroby nejen v chovu drůbeže a prasat, ale rovněž v chovu dojníc a ostatního skotu. Za tohoto předpokladu by mělo dojít k poklesu pracovníků na třetinu až polovinu dosavadního stavu.

Naopak se bude zvyšovat podíl traktoristů a kombajnérů, přestože jejich absolutní počet se v souladu se zaváděním výkonnějších mechanismů bude snižovat. Absolutní i relativní růst se předpokládá v kategorii pracovníků v dopravě (řidiči nákladních aut a závozníci). Rovněž v pomocných a vedlejších činnostech (řemeslníci, pracovníci dílen a stavebních čet) by mělo v souladu se zvyšováním technické vybavenosti práce docházet k relativnímu, případně i absolutnímu růstu v počtu pracovníků.

V příštích letech bude ještě pozvolna pokračovat proces defeminizace čs. zemědělství. Předpokládá se, že podíl žen klesne z 45,2 % v roce 1977

na 43—44 % v roce 1980 a asi na 40 % v letech 1985—1990. I nadále se počítá s tím, že ženy budou představovat hlavní podíl pracovníků vykonávajících ruční práce rostlinné výroby, budou mít převahu v živočišné výrobě, zvýší se jejich podíl ve specializovaných profesích RV (zahradnictví, ovocnářství, zelinářství atd.). Ženy by se měly více uplatnit v odborných funkcích ekonomických, technických a v řídicím aparátu.

Vědeckotechnický rozvoj a náročnost řízení v zemědělství si v budoucnu vyžádají další kvalifikační rozvoj a růst odborníků. Prognózu ukazuje tab. V.

V. Vývoj počtu odborníků v zemědělství v letech 1970—1990 (prognóza ČSSR)

	1970	1980	1990
Počty středoškolských odborníků (v tis.)	64,0	77,3	93,2
Index	100,0	120,7	145,6
Procenta z celkového počtu pracovníků	4,9	7,2	11,2
Index	100,0	146,9	228,5
Počty vysokoškolských odborníků (v tis.)	21,7	35,4	49,8
Index	100,0	163,1	229,8
Procento z celkového počtu pracovníků	1,7	3,3	6,0
Index	100,0	194,1	352,9

Pramen: Analýza sociální struktury a jejích změn v současné etapě rozvoje zemědělství, Praha VÚEZVŽ 1977

Naznačená koncepce rozvoje soustavy zemědělského odborného vzdělání se promítne do celkového růstu kvalifikovanosti pracovníků v zemědělství a do dalších změn v kvalifikační struktuře.

Kolem roku 1990 by se mělo dospět k této kvalifikační struktuře v zemědělské prvovýrobě: 6—7 % vysokoškoláků, asi 10 % odborníků se středoškolským vzděláním, 55—57 % vyučených dělníků a zbytek 27—28 % ostatních dělníků (Lamser, Šůra 1978).

SOUHRN

Vývoj v počtu pracovních sil v zemědělství v posledních třech letech se vyznačoval pokračujícím poklesem trvale činných pracovníků. V letech 1975—1978 se jejich počet snížil z 990 tis. na 906 tis. (o 8,5 %). Více než polovinu (55,6 %) odcházejících tvořili pracovníci v poproduktivním věku. To se projevilo ve snížení průměrného věku zemědělských pracovníků i v celkovém zlepšení věkové struktury. K příznivému obratu dochází též v profesní struktuře, kde se snižuje podíl pracovníků vykonávajících ruční či méně mechanizované práce, zvyšuje se podíl odborníků.

Pokles zaměstnanosti v zemědělství bude pokračovat i ve výhledovém období, a to v závislosti na dosaženém stupni rozvoje vědy a techniky a možnostech jeho využití. Tento proces si vyžádá značnou účinnost a efektivní skladbu všech výrobních faktorů, změny v profesní skladbě pracovníků i posun v relaci zaměstnanosti mužů a žen směrem k relativně vyšší zaměstnanosti mužů.

Literatura

- GLASEROVÁ, J.: Vývoj pracovních sil v zemědělství (podle výsledků soupisu k 1. 2. 1978). Praha, FSÚ 1978.
- LAMSER, Z. — SŮRA, J.: Člověk v socialistickém zemědělství. Praha, Svoboda 1978.
- Analýza sociální struktury a jejích změn v současné etapě rozvoje zemědělství. Praha, VÚEZVŽ 1977.

Došlo dne 21. 4. 1979

Adresa autorky:

Dr. Věra Trnková, Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážďená 6, 110 00 Praha 1

Zemědělství patří mezi ta odvětví národního hospodářství, která se tradičně vyznačují sepiatostí pracovních a životních podmínek. Prudký rozvoj socialistické velkovýroby v zemědělství klade zvýšené nároky na odpovídající rozvoj nemateriálních podmínek života. Každá nerovnoměrnost se bezprostředně odráží v hodnocení a postojích zemědělských pracovníků a její dopad se promítá ve spokojenosti či nespokojenosti s prací a životem na vesnici.

Komplexní pohled je tedy nezbytnou podmínkou plánování a řízení ekonomických i sociálních procesů v zemědělském podniku.

Obecně můžeme dělit životní podmínky zemědělských pracovníků na pracovní a mimopracovní, přičemž každá z těchto oblastí má svůj materiální a nemateriální aspekt. Materiální podmínky jsou nezbytným předpokladem rozvoje kolektivu i jednotlivce, z něhož vyplývají možnosti pro uspokojování potřeb nemateriálního charakteru. Zkvalitňování pracovních podmínek zahrnuje otázky vybavenosti pracoviště, pracovního prostředí, bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, hygienických a sociálních zařízení, časových režimů, mzdového systému apod. Zároveň zahrnuje otázky pracovní kázně, iniciativy a angažovanosti pracovníků, dobrých vztahů v kolektivu a vzájemných dobrých vztahů mezi pracovníky a vedoucími, tedy otázky nemateriální povahy, které patří do oblasti uspokojování sociálních potřeb.

Oblast mimopracovních podmínek se týká především rodiny, bydlení, stravování, dopravy do práce, a dále celkové vybavenosti obce, s kterou souvisí možnosti kvalitního a společensky žádoucího využívání volného času a uspokojování kulturních, společenských, sportovních i jiných zájmů zemědělských pracovníků.

Podle směrnic pro hospodářský a sociální rozvoj ČSSR na léta 1976 až 1980 má být rozvoj životní úrovně pracujících výrazněji orientován na zlepšování pracovních a životních podmínek. Řešení těchto otázek není záležitostí pouze zemědělského podniku, ale musí se uskutečňovat v součinnosti s národními výbory, s orgány odborového hnutí a politickými i společenskými organizacemi. Významným podkladem pro plánování jsou poznatky získané ze sociálních analýz, a to nejen při opatřeních sloužících ke zkvalitnění náboru do zemědělských vzdělávacích zařízení i přímo do zemědělských podniků, ale také při rozvíjení péče o jednotlivé skupiny zemědělských pracovníků.

V současné etapě rozvoje socialistického zemědělství význam volného času stoupá nejen z hlediska kvantity, ale i kvality jeho využívání a volný čas se stává velmi podstatnou životní hodnotou zemědělských pracovníků. Výraznou úlohu hrají především změny objektivních podmínek života lidí, zejména změny v oblasti pracovně ekonomické a v životním prostředí (např. znárodnění, zavedení plánovitěho systému ekonomického rozvoje, kolektivizace a industrializace zemědělství, urbanizace, vyrovnávání rozdílů mezi městem a vesnicí apod.). Všechny tyto změny nutně — v souladu s marxistickou teorií determinace společenského vědomí společenským bytím — vyvolávají zásadní změny v oblasti duchovní kultury.

Volný čas nelze chápat pouze z hlediska odpočinku, rekreace a uspokojování individuálních zájmů, ale je třeba věnovat větší pozornost také jeho funkci společenské. Ukazuje se, že právě ve sféře společenské se nároky lidí zvyšují a tlak na řešení těchto problémů se projevuje jako obecnější tendence nejen u zemědělského, ale i u nezemědělského obyvatelstva, žijícího na vesnici. Podle sociologického průzkumu je nejlépe hodnoceno uspokojování materiálních potřeb (u 72,41 % zemědělské a 69,71 % nezemědělské populace), uspokojování sociálních potřeb hodnotí pozitivně 24,52 % zemědělské a 26,14 % nezemědělské populace, zatímco uspokojování kulturních potřeb pouze 3,07 % zemědělské a 4,14 % nezemědělské populace.

Zvyšování fondu mimopracovního času a zkvalitňování podmínek pro využívání volného času nelze uskutečnit bez postupného rozšiřování a zlepšování občanské vybavenosti. Na rozdíl od značného rozvoje zemědělské výroby je úroveň vybavenosti vesnických obcí nerovnoměrnější a vyznačuje se doposud řadou nedostatků. Zároveň život na vesnici poskytuje některé výhody, vyrovnávající v celkovém hodnocení negativní působení nedořešených prvků vybavenosti (tab. I).

Pro zemědělské obyvatelstvo jsou proti nezemědělskému obyvatelstvu podstatnými klady možnosti, které souvisejí s pracovní sférou, především možnost dobrého výdělku, zaměstnání a dopravy do práce. Celkem shodně je pozitivně oceňována možnost mít zahradu nebo osobní doplňkové hospodářství, žít ve zdravém prostředí, i možnost dobrého spojení do města nebo střediskové obce za nákupy či jinými cíli, která je zřejmě dána jak hustotou veřejné dopravní sítě, tak poměrně značným procentem vlastníků dopravních prostředků (auto má 59,58 % zemědělské a 57,50 % nezemědělské populace, motocykl 47,12 % zemědělské a 47,17 nezemědělské populace).

Poměrně shodně jsou nejhůře hodnoceny možnosti kulturního a společenského života, rekreace, sportu a tělovýchovy, nákupu a obstarávání služeb, tedy možností, které limitují množství mimopracovního času a týkají se využívání volného času. Nedostatečnými nákupními příležitostmi a úrovní služeb jsou častěji postiženy ženy, neboť zabezpečení domácnosti je časově velmi náročné a zabírá většinu mimopracovního času na úkor volného času a někdy i na úkor odpočinku. I když se zhruba dvě třetiny zemědělské i nezemědělské populace domnívají, že se v průběhu posledních pěti let občanská vybavenost zlepšila, pořadí požadavků na další rozvoj se přednostně zaměřuje na prvky, které usnadňují a zjednodušují problémy související s domácností a výchovou dětí (tab. II).

Z hlediska požadavků na prioritní zlepšování prvků občanské vybave-

nosti je možno sledovat dvě tendence. Jednak určitou rozdílnost názorů zemědělské a nezemědělské populace na jejich pořadí, a jednak posun mezi negativním hodnocením možností kulturního, společenského a sportovního života a hodnocením potřeb zlepšení nebo výstavby zařízení pro tyto činnosti. Pro zemědělské pracovníky, kteří jsou bydlištěm i pracovištěm vázáni na venkovskou obec, jsou základní prvky občanské vybavenosti poněkud aktuálnější, i když rozdíly nejsou příliš velké. Nezemědělská populace může

I. Možnosti venkovského obyvatelstva — porovnání negativního hodnocení u zemědělské a nezemědělské populace

Možnosti	% negativního hodnocení			
	pořadí	zemědělská populace	pořadí	nezemědělská populace
Kulturního života	1.	58,93	1.	58,64
Rekreace přímo v obci nebo blížk. okolí	2.	39,50	2.	37,66
Sportování a tělovýchova	3.	33,33	3.	33,08
Společenského života	4.	30,71	5.	30,53
Nákupu a obstarání služeb	5.	28,21	4.	31,38
Jesli, mateřských škol, dětských hřišť	6.	25,82	8.	23,82
Školy, družiny, školní hřiště	7.	22,15	9.	20,93
Získat dobré zaměstnání	8.	16,97	6.	30,36
Dosáhnout dobrého výdělku	9.	11,86	7.	28,90
Dobrého bydlení	10.	9,90	11.	12,33
Dobrého spojení do města (středisk. obce za nákupy apod.)	11.	9,23	12.	10,73
Dopravy do zaměstnání	12.	7,39	10.	13,36
Zdravého životního prostředí	13.	6,96	13.	7,45
Mít zahradu nebo osobní doplňkové hospodářství	14.	5,83	14.	6,94

II. Požadavky na zlepšení životních podmínek

Požadavky na zlepšení	Pořadí	Zemědělská populace (v %)	Pořadí	Nezemědělská populace (v %)
Jesle, mateřské školy, dětská hřiště	1.	20,69	1.	15,41
Obchody	2.	15,71	2.	15,26
Opravný a ostatní služby	3.	11,69	6.	7,99
Bytová výstavba	4.	10,54	3.	14,84
Zdravotnická zařízení	5.	9,00	5.	8,70
Péče o čistotu ulic a veřej. prostranství	6.	7,66	4.	11,84
Kulturní zařízení	7.	7,09	7.	7,56
Péče o čistotu ovzduší, klid, zeleň	8.	6,51	8.	5,99
Školy, družiny, školní hřiště	9.	5,94	9.	5,14
Tělovýchovná zařízení	10.	1,92	10.	2,71
Pohostinství a ubytování	11.	1,53	13.	1,00
Péče a bezpečnost dopravy	12.	0,96	12.	1,28
Veřejná hromadná doprava	13.	0,77	11.	2,28

zřejmě částečně využívat služeb v místě svého pracoviště, dojíždí-li do jiné obce nebo do města.

I když zemědělská i nezemědělská populace hodnotí možnosti kulturního a společenského života velmi kriticky, požadavky na zlepšení vybavenosti v tomto směru se na prvních místech nevyskytují. Důvodem je zřejmě naléhavější potřeba základních zařízení, především školek, jeslí, obchodní sítě i služeb, i skutečnost, že vybavenost obce není jediným, ani zásadním činitelem pro rozvíjení aktivit volného času.

Pojem volného času je obvykle spojován s odpočinkem a zábavou, i když kategorie zábavy, odpočinku a rozvoje osobnosti nelze striktně oddělit a vzájemně se nevylučují. Podobně ale splývají některé činnosti mimopracovního a volného času, kdy nelze přesně vymezit, zda je určitá činnost chápána jako aktivní odpočinek, či jako práce, kterou nelze zajistit jiným způsobem (službami, opravami apod.), např. kutilství, drobné opravy v domácnosti, ruční práce atd. Volný čas by tedy měl být tou částí mimopracovní doby, se kterou člověk nakládá podle vlastního rozhodnutí a uvážení, uvolněný od pracovních, společenských, rodinných i jiných povinností. Relativní náročnost zemědělské práce se odráží v i množství volného času. Dostatek volného času uvádí 10,54 % zemědělské proti 18,40 % nezemědělské populace a naprostý nedostatek 6,90 % zemědělské proti 4,99 % nezemědělské populace.

III. Nejčastější činnosti mužů ve volném čase (522 respondentů)

	Pořadí	Zemědělská populace (v %)
Chov drobného hospodářského zvířectva	1.	49,27
Zahrádkářství	2.	30,63
Kutilství	3.	24,31
Četba	4.	21,28
Myslivost	5.	12,85
Turistika (včetně motorismu)	6.	5,83
Aktivní sport	7.	5,45
Umělecká činnost	8.	5,00
Studium	9.	4,52
Sběratelství	10.	3,07

Pramen: Šima 1977

Struktura volného času je diferencována řadou dalších faktorů, jako je věk, pohlaví, rodinný stav, profese atd., ale i nabídkou možností, které poskytuje venkovská obec.

Výzkumy, které zahrnovaly otázky volného času zemědělských pracovníků, zemědělských žen a mládeže, poskytují údaje o nejčastějších činnostech a dovolují přes některé rozdíly i určité zobecnění (tab. III, IV a V).

Většinu těchto činností lze provozovat individuálně a nekladou takřka žádné nároky na vybavenost obce. Objevují se mezi nimi převážně takové,

IV. Nejčastější činnosti žen ve volném čase (847 respondentek)

	Pořadí	Zemědělské ženy (v %)
Práce v domácnosti a péče o rodinu	1.	22,77
Poslech rozhlasu, televize, gramofonu apod.	2.	20,03
Četba knih, novin a časopisů	3.	16,31
Šití, pletení, háčkování a jiné ruční práce	4.	16,26
Práce na zahradě a v osobním hospodářství	5.	10,28
Sport, procházky, turistika	6.	3,46
Návštěvy, zábavy a ostatní zábavná činnost	7.	3,46
Návštěva kin, divadel a koncertů	8.	2,42
Pasivní odpočinek	9.	1,86
Veřejná společenská činnost	10.	1,55
Zvyšování kvalifikace	11.	1,39
Aktivní provozování kulturních zálib	12.	0,21

Pramen: Krůček 1977b

které mají úzkou souvislost s bydlením a životem na vesnici a vyplývají z možnosti mít zahradu, osobní doplňkové hospodářství, domácí dílnu apod. a činnosti odpočinkového charakteru — poslech rozhlasu a televize, četba.

V. Nejčastější činnost zemědělské mládeže ve volném čase (798 respondentů)

	Pořadí	Zemědělská mládež (v %)
Poslech rozhlasu, televize, gramofonu apod.	1.	18,2
Četba knih, novin, časopisů, studium	2.	13,7
Sport, procházky, motorismus, turistika	3.	11,3
Kuťství, ruční práce, umělecká činnost	4.	10,0
Návštěvy příbuzných, známých, hostince	5.	7,9
Stavba, přestavba domku, opravy, údržba včetně auta	6.	7,6
Práce v osobním hospodářství a na zahradě	7.	5,7
Návštěva kina, divadla, výstav, koncertů	8.	5,2
Veřejná společenská činnost	9.	2,3
Pasivní odpočinek	10.	0,9

Pramen: Krůček 1977a

Značná část žen uvádí ve volném čase i činnosti, které nejsou ani oddechové, ani zájmové (např. práce v domácnosti, péče o rodinu, práce v osobním hospodářství atd.), přičemž menší část žen by chtěla tyto činnosti dokonce rozšířit. Přetrvává u nich zvyk, že sféra domácích prací je tradičně velmi časově náročná a je jí nutno podřídit své osobní potřeby a požadavky. Na vesnici je mnohem větší společenská kontrola i užší vztahy mezi rodinami a otázka vybavenosti a udržování domácnosti je také otázkou prestiže žen. Řada žen, zvláště starších, by chtěla i v budoucnu věnovat více času

domácnosti a osobnímu hospodářství a celkově se tyto činnosti objevují v práních žen i před zábavou, studiem a veřejnou společenskou činností.

Zemědělská mládež se v činnostech volného času příliš neliší od ostatních pracovníků, přičemž právě u ní je zájem o aktivní kulturní a společenský život největší. Pro mládež jsou přitažlivé všechny formy umělecké činnosti slovesného, literárního, hudebního, výtvarného nebo dramatického charakteru, jak moderní, tak vycházející z tradic národního folklóru, jsou-li vhodně organizovány. Ovšem všechny tyto formy zábavy a umělecké aktivity potřebují, alespoň ve svých začátcích, odbornou a organizační pomoc, metodické vedení, informační a studijní literaturu, vlastní publikum, kontakty s jinými tvůrčími skupinami i možnost srovnání a kritického posouzení své práce na uměleckých přehlídkách a soutěžích. Malá zkušenost a nedostatek odborných a metodických znalostí organizátorů je velmi často příčinou, proč se v tak malé míře navazuje na kulturní tradice naší vesnice.

Jednou z forem práce svazáckých i jiných společenských organizací v kulturně výchovné oblasti je kulturně společenská a klubová činnost, která je ovšem na vesnicích méně častá než ve městech. Přitom při velkých zemědělských podnicích by zakládání mládežnických klubů nevyžadovalo příliš velkých materiálových nákladů a společenský efekt kulturní aktivity by byl značný a bezpochyby přispíval k soudružnosti kolektivů mladých pracovníků.

Způsob trávení volného času přímo vyplývá z ekonomických i sociálních podmínek života, je jejich výsledkem. Prosazování společensky žádoucích vzorů musí citlivě reagovat na stupeň dosažených změn a vedle převládajících společenských trendů reagovat i na specifika jednotlivých sociálních skupin. Jen tak může být vytvořena dostatečně široká škála možností pro uspokojování požadavků na zábavu, poučení, odpočinek a zájmovou činnost v souladu se společenskými potřebami. Volný čas zároveň dává prostor a příležitost k upevňování přátelských a soudružských vztahů, které mohou značně přispět k celkové spokojenosti se životem v obci.

PRACOVNÍ INICIATIVA A SPOLEČENSKÁ AKTIVITA JAKO DŮLEŽITÝ ČINITEL SOCIÁLNĚ EKONOMICKÉHO ROZVOJE

Funkce zemědělského podniku jako mnohostranně strukturovaného systému se nevyčerpává pouze zabezpečováním podmínek pracovníkům při výrobně ekonomické činnosti, ale nutně se týká i otázek, které ji bezprostředně podmiňují. Vlastní výrobní proces se vždy uskutečňuje v konkrétním sociálním prostředí, jehož prvky ovlivňují pracovníka při plnění jeho úkolů. Účinná motivace pracovníků musí přes uspokojování individuálních potřeb, zájmů a cílů zajišťovat jejich všestranný pracovní a lidský rozvoj ku prospěchu celé společnosti. Využívání pracovní aktivity a iniciativy pracovníků je z hlediska zemědělského podniku jeho předním úkolem.

Nejvýraznějším znakem sociálního prostředí podniku jsou sociální normy a hodnoty, které vycházejí z celospolečenských hodnot a norem, ale v zemědělském podniku, jako v každé integrované sociální jednotce, dochází k jejich určité modifikaci, zvláště ve směru zvýšení nebo snížení významu jedněch proti druhým. Prvky sociálního prostředí souvisejí s materiálním vybavením, ale především s funkcí a sociální strukturou pod-

niku a se sociálními vztahy uvnitř kolektivu pracovníků. Nejdůležitější součástí sociálních norem v podniku je pracovní morálka, ve které se projevuje nejen vnitřní uspokojení z práce, ale také úroveň mezilidských vztahů v pracovní skupině, identifikace se zemědělským podnikem, osobní vztahy k vedoucím, uspokojení z pracovního postavení apod.

Pracovní iniciativa a společenská aktivita zemědělských pracovníků je v podstatě výrazem existujících ekonomických a sociálních poměrů v podniku. Formy jejího rozvíjení mohou být rozmanité, podle úrovně konkrétních podmínek, ale musí sledovat společný cíl — přizpůsobení pracovníků socialistickým normám pracovního a mimopracovního chování — a brát v úvahu specifické problémy jednotlivých sociálních skupin.

Jedním z nejdůležitějších úkolů je výchova mladé generace a její účast na řízení. Mládež se nepodílí na socialistickém řízení a správě jen prostřednictvím organizace SSM. Aktivně je zapojena i do jiných společenských orgánů a organizací. V oblasti ekonomické se mladí lidé aktivně zapojili do plnění úkolů XV. sjezdu KSČ, což dokazují výsledky své práce.

V posledních letech se výrazně zvýšil počet členů SSM jak ve vesnicích, tak i v závodních organizacích. Podle výsledků sociologického průzkumu je v SSM organizováno více chlapců než dívek, ale ve funkcích pracují děvčata přibližně stejně často jako chlapci. Členy i funkcionáři SSM jsou hlavně mladí pracovníci ve vedoucích funkcích, v mechanizovaných profesích a pracovníci dílen. Nejméně jsou v SSM zastoupeni ošetřovatelé dojníc, pracovníci v ostatní živočišné výrobě, administrativní pracovníci a pracovníci v rostlinné výrobě.

Aktivitu mladých lidí nelze hodnotit jenom podle kvantitativního zapojení do společenských organizací, ale je nutno klást větší důraz na kvalitu této aktivity. Středem pozornosti musí být především socialistická soutěž. Nejdůležitější místo při rozvoji socialistického soutěžení mezi mladými pracovníky v zemědělství mají mládežnické kolektivy. Pracují na různých úsecích výroby, mají velký vliv na rozvoj a utváření osobnosti mladého člověka a stávají se důležitým činitelem zvyšování společenské i pracovní aktivity při prosazování vědeckotechnického pokroku. Prostřednictvím mládežnických kolektivů se daří řešit úkoly vytyčené ve výrobních plánech zemědělských podniků, adaptaci mladých pracovníků po absolvování učilišť a škol i otázky společenského života v zemědělských podnicích a na vesnicích.

Přes celkové pozitivní trendy se však projevují značné rezervy a nedostatky. Spočívají především v tom, že je práci mládežnických kolektivů věnována malá pozornost při uzavírání, plnění a vyhodnocování závazků i při jejich orientaci na řešení zcela konkrétních úkolů, vycházejících z podmínek a potřeb zemědělských podniků. Nedostatkem je zatím malý počet mládežnických kolektivů v živočišné výrobě a kvalita práce mládežnických kolektivů v jednotlivých krajích a okresech, což ukazuje rozdílný přístup a rezervy v politicko-organizační práci. Na základě dosavadních zkušeností je nutno i nadále považovat činnost mládežnických kolektivů za jednu ze základních forem účasti mládeže na rozvoji zemědělství.

V současném období se v jejich činnosti objevují nové prvky. Práce předních kolektivů je orientována na racionalizaci výroby při uplatňování poznatků vědy a techniky a do řešení úkolů jsou zapojováni pracovníci z oblasti řízení vědy a výzkumu. Postupně tak i na úseku zemědělství vznikají komplexní racionalizační brigády.

Aktuálním úkolem je ve všech odvětvích národního hospodářství hospodárné a účelné využívání i vynakládání prostředků a mobilizace vnitřních rezerv. K plnění tohoto úkolu v zemědělství přispívá činnost hlídek Reflektoru mladých při plnění jejich dlouhodobých i krátkodobých úkolů.

Činnost těchto hlídek se v uplynulém období zaměřovala na šetření zemědělských strojů, správné uskladňování a údržbu strojů a snižování ztrát při sklizni. Rozvoj Reflektoru mladých v jednotlivých místech, okresech a krajích byl úměrný tomu, jakou pozornost mu příslušné územní orgány věnovaly, jak dokázaly v zemědělství orientovat pozornost hlídek Reflektoru mladých na řešení rozhodujících problémů zemědělské výroby, jak byla jejich aktivita koordinována s činností výborů lidové kontroly a revizních komisí zemědělských závodů.

Vědeckotechnický pokrok v zemědělství přináší s sebou vyšší nároky na politické vědomosti, pracovní mistrovství, zručnost a tvořivý přístup. Socialistický svaz mládeže organizuje v rámci hnutí ZENIT ve spolupráci s ministerstvem zemědělství a výživy, ústředním výborem Odborového svazu pracovníků zemědělství, ústředním výborem Svazu družstevních rolníků a dalšími organizacemi a institucemi pod názvem Mistři zítřka řadu soutěží zručnosti mladých zemědělců podle jednotlivých profesí. Jde především o soutěže zručnosti zemědělských mechanizátorů, opravářů, traktoristů, dojiček i dalších, kteří si ověřují své znalosti a zkušenosti a učí se mistrovsky ovládat svoji profesi.

Prohlubující se účast mládeže v pracovním a společenském životě je objektivní nutností. V dalším období, při prohloubení účasti mládeže na řízení a v rozvoji její pracovní a společenské aktivity, je třeba soustředit se především na tyto úkoly:

- Prosazovat, aby se růst politicko-společenské aktivity zemědělské mládeže odrážel ve zvyšování jejího podílu na správě a řízení společnosti i jednotlivých zemědělských podniků.

- Realizovat komplexní socialistickou výchovu mladé generace pracující v zemědělství v jednotě politické a odborné stránky.

- Soustavně seznamovat mladé pracovníky s výrobními úkoly podniku, kádrovým, materiálním i organizačním zajištěním jejich plnění, i s uvažovanými opatřeními na zlepšení pracovních a životních podmínek.

- Pověřovat odborně a politicky vyspělé mladé pracovníky vedoucími funkcemi a náročnými úkoly.

- Pomáhat v práci mladým poslancům, orientovat je na prosazování oprávněných potřeb a zájmů zemědělské a vesnické mládeže.

- Zaměřovat iniciativu a aktivitu mládeže na bezprostřední potřeby zemědělských podniků, plnění a překračování plánovaných úkolů, a to jak v kvantitativních, tak i kvalitativních ukazatelích.

- Při zabezpečování socialistického soutěžení věnovat pozornost politicko-organizační práci a konkrétní práci s mladými lidmi.

- Při rozvoji socialistické soutěže zajistit jednotný postup s hospodářským vedením, orgány Svazu družstevních rolníků v zemědělství při vyhlášení, vyhodnocování, propagaci i odměňování nejlepších jednotlivců i kolektivů.

- Věnovat pozornost zařazení a včlenění mladých pracovníků do pracovního procesu v podniku a společenského života v místě bydliště.

Diferencovaný přístup k jednotlivým sociálním skupinám předpokládá také vytvoření podmínek pro zvýšení účasti žen na veřejném životě i na ří-

zení zemědělského podniku. V současné době je dáváno ženám stále více možností k uplatnění, ale přesto ještě nejsou plně odstraněny nedostatky, které jim brání zapojit se odpovídajícím způsobem do společensko-politického života. Především jsou to problémy vznikající při organizování rodinného a pracovního života a jeho spojení s aktivní veřejnou činností.

Výběr vhodných kandidátek pro práci ve veřejném a politickém životě má za cíl nejen získat dostatečný počet žen do národních výborů a organizací Národní fronty, ale zabezpečit, aby politická vyspělost, odborné znalosti, osobní vlastnosti, pracovní a rodinné poměry byly zárukou, že tyto ženy budou dobře plnit svěřené funkce. Proto je třeba zlepšit politicko-výchovnou činnost mezi zemědělskými ženami. Tato činnost přísluší především organizacím Československého svazu žen, ale musí se na ní podílet všechny orgány a organizace, kde ženy pracují a které bezprostředně ovlivňují pracovní a životní podmínky žen. Tyto organizace ve svých dlouhodobých plánech kádrových rezerv musí počítat s výběrem žen pro veřejnou a politickou práci a jejich další výchovu a s přípravou na angažované vykonávání svěřených funkcí. Nejen výběrem žen — funkcionářek, dobrou politicko-výchovnou prací, ale také vytvořením takových pracovních a životních podmínek, které umožní dobré plnění úkolů, bude dosaženo zvýšeného podílu žen ve veřejném a politickém životě.

Výsledky sociologického výzkumu potvrdily poměrně značnou společenskou angažovanost zemědělských žen. Fakt, že ve vybraném souboru 847 respondentek bylo 44 % žen členkami ČSŽ, více než polovina žen byla organizována v některé další společenské organizaci a 10 % žen pracovalo v národních výborech, ukazuje na aktivní činnost zemědělských žen ve veřejném životě. Pro další úspěšný rozvoj socialistické společnosti je nutné tuto aktivitu zemědělských žen cílevědomě usměrnit a využít rezervy, které zde ještě jsou. V souladu se závěry XV. sjezdu KSČ a s usneseními stranických a státních orgánů je třeba:

- prohlubovat třídní vědomí zemědělských žen,
- v politicko-výchovné činnosti se zaměřit na vysvětlování vedoucí úlohy a politiky KSČ,
- zvyšovat aktivní účast zemědělských žen při politických akcích celospolečenského významu,
- zvyšovat občanskou a osobní iniciativu žen při řešení úkolů obcí, volebních programů, akcí Z, plánů ekonomicko-sociálního rozvoje zemědělských podniků a umožňovat ženám účast v aktivních formách kulturně výchovné a společenské činnosti.

Optimální rozvoj zemědělské výroby tedy předpokládá využití všech faktorů hmotné a nehmotné stimulace jednotlivých skupin pracovníků, zvyšování jejich sociálních jistot, zkvalitňování pracovních a životních podmínek, které přispívají ke splnění hlavního cíle, harmonickému utváření osobnosti v socialistické společnosti.

SOUHRN

V současném období rozvoje socialistického zemědělství stoupá význam některých nehmotných stimulů při reprodukci pracovních sil v zemědělství. Relativně se zvyšuje množství volného času zemědělských pracovníků, ale zároveň se zvyšují nároky na jeho využívání, které se poněkud

liši podle potřeb a zájmů jednotlivých sociálních skupin. Nedostatky a podmínky se týkají zejména možností kulturně společenského života v obci, pro který nejsou vždy vytvořeny odpovídající podmínky.

Větší pozornost je nutno věnovat rovněž pracovní iniciativě a společenské aktivitě.

Nezbytnou podmínkou plánování a řízení sociálních a ekonomických procesů v zemědělském podniku je komplexní analýza všech faktorů hmotné i nehmotné stimulace a využívání těchto poznatků pro zkvalitňování pracovních a životních podmínek zemědělských pracovníků.

Literatura

KRŮČEK, Z.: Sociální postavení zemědělské mládeže. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVž 1977a.

KRŮČEK, Z.: Sociální postavení žen pracujících v zemědělství. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVž 1977b.

ŠÍMA, J.: Vliv koncentrace a specializace zemědělské výroby a vědeckotechnického rozvoje na pracovní a životní podmínky pracovníků v zemědělství. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVž 1977.

Došlo dne 21. 4. 1979

Adresa autorky:

Dr. ing. Věra Charitonová, Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážďená 6, 110 00 Praha 1

PODSTATA STABILIZAČNÍCH A FLUKTUAČNÍCH TENDENCÍ U PRACOVNÍKŮ
V ZEMĚDĚLSKÝCH PODNÍCÍCH S RŮZNÝM STUPNĚM KOOPERAČNÍCH VAZEB

V současné době organizačně výrobní přestavby československého zemědělství nedochází pouze ke strukturálním změnám v rozmístění, v rozsahu a v náplni zemědělské výroby, ale mění se i sociální struktura zemědělských pracovníků v závislosti na jejich příslušnosti k jednotlivým zemědělským organizacím, diferencovaným podle obsahu zajišťované činnosti a podle formy uspořádání.

Zemědělské výrobní podniky přestávají představovat uzavřené výrobní jednotky, zajišťující výrobu určitých produktů ve všech jejich výrobních fázích, ale naopak racionální koncentrací a specializací výroby dochází k výrobním kooperačním mezipodnikovým vazbám, zemědělské podniky se otevírají, výrobní cyklus jednoho produktu je často zajišťován spoluprací více organizací. Proces výrobní kooperace je doprovázen i kooperací pracovní. Dochází ke změnám v pracovní náplni zemědělských pracovníků, k jejich pracovním přesunům, k novým pracovním vazbám. Prosazování vědeckotechnického rozvoje se promítá do pracovních obsahů zemědělských profesí, se změnami v dělbě práce se mění i její charakter. Vznikají nové profese, odpovídající vyšším technickým a vědeckým nárokům práce v zemědělství. Zároveň v zemědělství nacházejí uplatnění pracovníci z jiných odvětví národního hospodářství, vykonávající technicky náročné profese, které svým obsahem jsou blízké nově požadovaným profesím v zemědělství. Otevírají se tedy zemědělské podniky nejen ve smyslu výrobním, ale i v oblasti pracovních sil. Tím se zvyšuje mobilita pracovních sil mezi zemědělstvím a ostatními odvětvími národního hospodářství, kterou kromě možnosti, jež zemědělství nabízí v pracovní sféře, podporují i další aspekty — zejména současné podmínky životní úrovně pracovníků v zemědělství.

Sociální mobilita je proces, který nutně doprovází vývoj společenské struktury. Je logické, že její frekvence se zvyšuje ve společnosti spojené s mohutným vědeckotechnickým rozvojem a strukturální přestavbou výrobně ekonomické základny. Zde důsledky tohoto procesu — narůstání dělby práce, vytváření specializovaných pracovišť a specializovaných profesí a zároveň rozšiřující se a prohlubující se výrobní kooperace a integrace — vytvářejí podmínky pro zvýšenou mobilitu pracovních sil.

Tento proces v zemědělství je nejmarkantnější v podnicích, provozech a na pracovištích, kde v důsledku koncentrace a specializace zemědělské výroby došlo ke změnám ve výrobní činnosti, anebo které vznikly nově, většinou s úzce specializovanou náplní činnosti.

Oddělení sociologie VÚEZV v Praze se zabývalo sledováním sociálních procesů a změn sociální struktury zemědělských podniků, vyvolaných procesem koncentrace a specializace zemědělské výroby, a problematikou stabilizace a fluktuace zemědělských pracovníků v podmínkách mezi-podnikových kooperačních a integračních vazeb.

Soubor sledovaných pracovníků byl vybrán z deseti zemědělských podniků, a to z těch pracovišť, jejichž činnost byla přímo do kooperačních vazeb zapojena. Ve třech případech se jednalo o specializovaná pracoviště družstev, zapojená do vertikální kooperace s potravinářským průmyslem při výrobě a zpracování zeleniny, ve dvou o nově vzniklá odvětví zaměřená na sušení a výrobu tvarovaných krmiv, dalších pět podniků reprezentovala většina jejich provozů, protože šlo o specializované společenské zemědělské podniky, ve třech případech zaměřené na služby zemědělské výrobě, ve dvou na specializovanou živočišnou výrobu.

Zatímco ve specializovaných provozech zemědělských družstev vykonávali změněnou náplň činnosti většinou pracovníci, kteří již v družstvu dříve zajišťovali převážně podobnou činnost, měli pracovníci, kteří přešli ze zemědělství do SZP, podstatně nižší zastoupení, kolísající od jedné čtvrtiny stálých pracovníků (převážně v SZP zaměřených na mechanizované práce v RV, dopravu, meliorační práce apod.) až do třipětinového podílu pracovníků (spíše v SZP zaměřených na specializovanou živočišnou výrobu a některé služby vlastní výrobě).

Nástup pracovníků z nezemědělských odvětví do zemědělství, který uvedené výsledky ukazují, přináší s sebou značné změny. Z nich jsou nejpodstatnější silné ovlivnění zemědělských pracovníků dělnickou třídou, změněná hodnotová orientace pracovníků, ústup tradičních postojů a názorů.

ROZSAH FLUKTUAČNÍCH ZÁMĚRŮ U ZEMĚDĚLSKÝCH PRACOVNÍKŮ V PODMÍNKÁCH KOOPERACE A INTEGRACE

Ze sociologických výzkumů uskutečněných v zemědělství jak v dřívější, tak v současné době víme, že stupeň stabilizace pracovníků v ekonomicky konsolidovaných a dostatečně institucionalizovaných zemědělských podnicích je poměrně vysoký.

Výsledky postojů k setrvání nebo k odchodu ze zemědělského podniku se liší v tom, zda sledujeme aktuální rozhodování v současné době, anebo zda výpovědi pracovníků jsou zaměřeny na jejich záměr do budoucnosti. Pochopitelně, že výsledky takového zajišťování směrem do budoucnosti zahrnují vždy větší zastoupení respondentů, kteří se nedovedou rozhodnout, a takových, kteří na změnu podniku pomýšlejí. To konečně je už dáno sociálně psychologickým vybavením člověka, který je v zamýšlených záměrech vždy výrazně radikálnější než v jejich skutečné realizaci.

Obecně lze konstatovat, že podíl pracovníků, kteří se v zemědělských podnicích zabývají aktuálním řešením svého odchodu z podniku, se pohybuje v průměru kolem 5 %, kdežto zastoupení těch, kteří takto současnou situaci nepomýšlejí řešit, kolísá mezi 70–90 % (ostatní jsou nerozhodní). Je již ovšem výrazný rozdíl mezi jednotlivými skupinami pracovníků podle jejich sociálně personálních znaků, profesní a podnikové příslušnosti a podle postojové orientace.

Všechny sociologické výzkumy, které se zabývaly problematikou po-

stojí k setrvání nebo k odchodu zemědělských pracovníků z jejich podniků, ukázaly silnou souvislost mezi těmito postoji a postoji, které vyjadřovaly vztah k vykonávané práci, k zastávané profesi, ke stávajícímu pracovišti a k zemědělství vůbec. Ve všech případech jde o složité syntetické postojové znaky, jejichž studium předpokládá analýzu dílčích faktorů, které je ovlivňují a pomáhají tvořit.

V této souvislosti se ukazují odlišnosti v postojové orientaci a její struktuře u pracovníků, kteří v současné době představují v zemědělství nový typ pracovníků. Jejich profese nejvíce napomáhají realizovat vědeckotechnický rozvoj v zemědělství, jsou spojeni s progresivními metodami práce, v zemědělství nepracují většinou delší dobu, anebo došlo ke změnám v obsahu jejich práce, profese nebo v podnikové příslušnosti.

Rozsah fluktuačních záměrů u těchto pracovníků, kteří jsou nositeli nových anebo změněných pracovních rolí v zemědělství a kteří vesměs pracují v podnicích, v zařízeních anebo na pracovištích, které se konstituovaly teprve nedávno v důsledku změn způsobených koncentrací a specializací zemědělské výroby, jsou výrazně vyšší než u pracovníků tradičně pracujících v zemědělství — ve státních statcích a zejména v zemědělských družstvech.

To ukázala zjištění při sledování zájmu těchto pracovníků, zda chtějí setrvat anebo odejít ze stávajících zemědělských podniků. Setrvat ve svých podnicích chtělo 53,0 % dotazovaných, z toho 30,4 % by neodešlo v žádném případě, 22,6 % by spíše neodešlo. Nerozhodných bylo 10,8 %, o odchodu nějakým způsobem uvažovalo 30,4 % pracovníků, z nichž by 8,8 % spíše odešlo, 19,3 % by odešlo za předpokladu, že budou splněny jejich určité požadavky a 2,3 % by odešli v každém případě. 5,8 % dotazovaných otázku nezodpovědělo.

Výzkum ukázal zároveň diferenci mezi postojovým záměrem a skutečnou realizací. Setrvat ve stávajícím podniku mělo zájem — v různém stupni intenzity tohoto postoje — 53,0 % pracovníků, ale plných 86,6 % uvedlo, že si v současné době nehledá místo v jiném podniku. Pouze 6,2 % dotázaných jiné místo hledalo a 7,2 % na otázku neodpovědělo.

Ukazuje se tedy, že v přístupu k aktuálnímu řešení pracovní situace se pracovníci z pracovišť zapojených do kooperačních a integračních vazeb poměrně přibližují výsledkům zjišťovaným u pracovníků z tradičních zemědělských podniků; pokud bereme v úvahu i podíl těch, kteří neodpověděli, pak je ovšem zastoupení těch, kteří aktuálně chtějí odejít, více než dvojnásobné. To by odpovídalo i podílu, který vyjadřuje uvažovaný odchod směrem do budoucnosti a představuje dvojnásobek stejně zaměřených postojů u pracovníků tradičních zemědělských podniků.

HLAVNÍ PŘÍČINY FLUKTUAČNÍCH ZÁMĚRŮ

Zatím všechny uskutečněné sociologické výzkumy, které se nezabývají pouze určitými specifickými sociálními skupinami, ale sledovaly soubory zemědělských pracovníků složené jak z příslušníků dělnických profesí, tak z technickohospodářských pracovníků, ukázaly jako nejčastěji jmenovanou příčinu uvažovaného odchodu nespokojenost s dosahovanou odměnou. Tuto okolnost uváděli na prvním místě rovněž pracovníci z pracovišť zapojených do mezipodnikových kooperačních a integračních

vazeb, a to prakticky bez rozdílu s ohledem na odlišnou příslušnost k různým sociálním skupinám, diferencovaným podle řady hledisek; rozdílnost se ukazovala pouze v zastoupení váhy tohoto faktoru. Nespokojenost s odměnou se intenzivněji projevuje u mužů, pracovníků svobodných a rozvedených, mladších věkových skupin. Významnější úlohu hraje u pracovníků vyučených a s odborným vzděláním (ÚSO, VŠ) a zvláště u těch, kteří v nynějším podniku pracují kratší dobu než 5 let.

Zájem o lepší výdělkové možnosti je stejný u dělníků jako u technickohospodářských pracovníků, nejsilněji se projevuje u vedoucích nižších organizačních jednotek — techniků, dále u opravářů, údržbářů, ošetřovatelů skotu a pracovníků s mechanizací zvláště v sušárenských provozech. Vzhledem k jednotlivým typům kooperace a integrace je zastoupení pracovníků se snahou zlepšit svůj výdělek odchodem ze stávajícího podniku vyšší u těch, kteří pracují v SZP služeb a v odvětvích sušárenství. Dotazovaní se zápornými postoji k práci v zemědělství, v nynějším podniku, k vlastní vykonávané práci a ti, kteří negativně hodnotí podnikovou péči o pracovníky, mají daleko intenzivnější zájem o zvýšení odměny než ostatní skupiny, i když pořadí tohoto faktoru je u nich shodné.

Na druhém místě mezi uváděnými příčinami uvažovaného odchodu stál zájem získat výhodnější práci (méně namáhavou, zajímavější). Jako faktor ovlivňující rozhodování o odchodu z podniku má větší váhu u žen, pracovníků starších čtyřiceti let a pak u nejmladších — do 19 let.

Výhodnější práce — ve smyslu zajímavější práce — je motivem k odchodu pro pracovníky s odborným vzděláním, zvláště SO a VŠ, spíše ve smyslu méně namáhavé práce — zejména pro ty, kteří mají základní vzdělání anebo jsou vyučeni ve vykonávaném oboru. Shodně s výsledky při sledování relací s věkem je zájem o výhodnější práci příznačný pro pracovníky s praxí delší 15 let (méně namáhavá práce) a pak s délkou zaměstnání kratší než 1 rok (zde převládá zájem o zajímavější práci).

Sledovanou okolnost uvádějí jak technickohospodářští pracovníci, tak dělníci, její podstata je však odlišná. Z THP jsou to nejčastěji hlavní vedoucí pracovníci podniku (kteří hledají spíše méně organizačně namáhavou práci), z pracovníků dělnických profesí ošetřovatelé drůbeže a manuální pracovníci v sušárenských provozech (kteří hledají fyzicky méně namáhavou práci). Nejsilněji je zájem o výhodnější práci zastoupen ve výrobních SZP a v odvětvích sušárenství a výroby tvarovaných krmiv, kde je dán jak vyšší duševní a fyzickou náročností, tak zejména v druhém případě podmínkami prostředí těchto pracovišť. Tento faktor uvádějí častěji pracovníci, jejichž postoje k zemědělství, k podniku a k práci nejsou záporné, ale nacházejí se na rozhraní kladných a záporných.

V pořadí třetí z uváděných příčin uvažovaného odchodu z nynějšího podniku byla možnost získat zaměstnání, ve kterém by pracovníci mohli lépe využívat svou kvalifikaci a schopnosti. Jmenují ji častěji muži, svobodní a ženatí pracovníci, příslušníci mladších věkových skupin (do 39 let).

Výrazněji je pocíťována u pracovníků se středním odborným a vysokoškolským vzděláním. V souvislosti s délkou praxe je příznačná pro pracovníky s velmi krátkou dobou zaměstnání, kteří v podniku pracují méně než dva roky, a dále pro skupiny pracovníků s praxí 5 až 15 let — odborníky a specialisty, s vysokými individuálními nároky a očekáváními. Tomu odpovídá, že uvedená příčina je častěji zastoupena u technicko-

hospodářských pracovníků než u dělníků, a to zvláště u hlavních vedoucích podniků, projektantů a specializovaných administrativních pracovníků. Mezi dělníky je příznačná pro pracovníky v mechanizovaných profesích, zvláště traktoristy a řidiče, pracovníky s mechanizací v sušárnách a ošetřovatele ŽV v moderních provezech.

Proto je tento faktor významněji pocítován v obojích typech SZP, kde souvisí se skladbou pracovníků — zvláště pokud jde o znaky týkající se kvalifikace, věku, původní podnikové a resortní příslušnosti atp. Zájem o místo s lepším využitím kvalifikace je typický pro příslušníky nejvyšších výdělkových kategorií, negativně se promítá do spokojenosti s vykonávanou prací, na ostatní postoje nemá tak jednoznačný vliv, i když směrem k vlastnímu podniku se projevuje zřetelně negativně.

Snaha změnou zaměstnání najít podnik, kde by se věnovala větší pozornost potřebám a požadavkům pracovníků, tedy kde by byla zajištěna lepší péče o pracovníky, stála mezi faktory vyjadřujícími flukuační tendence ve sledovaném souboru na 4. místě. Je příznačnější pro muže a zvláště pracovníky ve věku 20—29 let (kde souvisí jak s obdobím budování pracovního postavení, tak s potřebami v osobním a rodinném životě). Tento faktor akcentují zejména pracovníci vyučení a se základním vzděláním, pro absolventy středního a vysokoškolského vzdělání je mnohem méně důležitý. Velkou váhu mu připisují pracovníci se středně dlouhou dobou zaměstnání (5—15 let), kteří jsou si vesměs již velmi dobře vědomi toho, jaké požadavky mohou klást na svoje podniky.

Nespokojenost s tímto faktorem je příznačná opět pro pracoviště s vyšším stupněm potenciální fluktuace, ve sledovaném souboru to jsou SZP zaměřené na zemědělské služby a odvětví sušárenství a výroby tvarovaných krmiv. Projevuje se silná souvislost s nespokojeností s prací v zemědělství a s negativním hodnocením péče o pracovníky.

Vliv dalších okolností na flukuační tendence členů sledovaného souboru byl podstatně nižší, i když u některých sociálních skupin se objevuje jejich vyšší zastoupení.

Například zájem o lepší možnosti bydlení, který se v celkovém pořadí umístil na 5. místě, se u pracovníků zcela nespokojených v podniku, hledajících si jiné zaměstnání, vyskytoval na 2. místě. Jedná se o příčinu významnou pro pracovníky mladší, s kratší dobou (do 1 roku) zaměstnání v podniku, do kterého vesměs přišli odjinud. Je spojena s negativním hodnocením péče o pracovníky, s negativním postojem vůči zemědělství a s rozhodnutím odejít z podniku v každém případě. Největší podíl má mezi pracovníky SZP služeb.

Podobně zájem o výhodnější pracovní dobu (6. místo v pořadí náležitosti) byl silnější u pracovníků odvětví ve vertikální kooperaci, což bylo způsobeno tím, že ve všech případech šlo o kooperaci v RV, typické nerovnoměrným rozložením pracovní doby.

Stejně tak intenzivnější zájem o lepší pracovní prostředí (v pořadí na 7. místě) u opravářů, údržbářů a dalších dělníků souvisí s úrovní jejich pracovišť — jde zvláště o pracovníky sušáren a výroben tvarovaných krmiv.

Lepší možnost postupu v zaměstnání (v pořadí příčin k fluktuaci na 8. místě) zajímá především technickohospodářské pracovníky, zvláště vedoucí nižších organizačních jednotek (často také specialisty mezi administrativními pracovníky a projektanty), absolventy s ÚSO vzdělá-

ním, s celkovou praxí 2—5 let. Jde o pracovníky nespokojené v nynějším podniku, kteří však dosud nejsou rozhodnutí ani pro setrvání, ani pro odchod z podniku.

Vztahy se spolupracovníky (9. místo v pořadí flukтуаčních příčin) a snaha je zlepšit jsou častější příčinou k uvažovanému odchodu u pracovníků, kterým se v důsledku procesu koncentrace změnili spolupracovníci, zvláště u vedoucích středních organizačních jednotek, anebo kteří ještě nedokázali navázat vazby se spolupracovníky — pracovníci zaměstnaní kratší dobu než 1 rok.

Konečně řešení vztahů s nadřízenými (10. místo v pořadí) odchodem bylo o něco častější v úvahách pracovníků, kteří pracovali ve vyčleněném kooperujícím odvětví, v profesích psychicky náročných (mechanizované, projekční práce), vesměs u specialistů, s vysokým výdělkem, nespokojených v podniku i v zemědělství.

Pořadí příčin uvažovaného odchodu zemědělských pracovníků ze specializovaných odvětví a zemědělských podniků s mezipodnikovými kooperačními a integračními vazbami jsou uvedeny v prvním sloupci tabulky.

SROVNÁNÍ HLAVNÍCH PŘÍČIN UVAŽOVANÉHO ODCHODU Z PODNIKU

A JEJICH NALÉHAVOSTI

S VÝSLEDKY DALŠÍCH PRŮZKUMŮ U PRACOVNÍKŮ ZPoK

Porovnání poznatků s výsledky dalších šetření umožnilo ozřejmit specifické problémy sledovaného výběrového souboru a zároveň zjistit, které okolnosti mají u pracovníků ZPoK přibližně stejnou naléhavost, a naopak u kterých je váha jejich důležitosti v různých podmínkách odlišná.

Srovnání s posledním výzkumem průměrného vzorku zemědělské populace, jak ji sledujeme již řadu let opakovaný průzkum názorů a postojů pracovníků v zemědělství (Šíma 1977), vneslo do analýzy příčin odchodu výsledky reprezentující názory zemědělských pracovníků, kteří představují proti sledovanému souboru příslušníky převážně méně technizovaných profesí, s poněkud nižší úrovní vzdělání, pracující v méně progresivních výroбах, spíše s delší dobou práce v zemědělství, častěji vyššího věku a ve větším zastoupení členy zemědělských družstev; tím jsou vyjmenovány alespoň nejpodstatnější odlišnosti tohoto souboru.

Naopak porovnání s výsledky výpovědí pracovníků potravinářského průmyslu (Kufudakis 1976) vnáší do srovnání okolnosti jiného druhu — vliv práce v průmyslové výrobě s určitými tradicemi, ale i s určitými specifiky, působení jiného územního rozložení výrobních jednotek (často jde o města) atd. Pracovníci přicházející do potravinářského průmyslu vkládají do své práce a pracovních míst jiná očekávání než pracovníci v zemědělství a ti se opět mezi sebou liší tím, v jakých podmínkách pracují, zda jde o podmínky průměrné anebo o pracoviště reprezentující špičkové technologie.

Tab. I obsahuje srovnání tří zmíněných výzkumů příčin, pro které chtějí pracovníci opustit svoje podniky.

Zde uvedeme pouze typické shody a odlišnosti mezi uvažovanými soubory. Všechny uvažované výsledky výzkumů ukázaly jednoznačně význam stupně spokojenosti s odměnou jako hlavní příčiny,

I. Srovnání výsledků tří výzkumů příčin, pro které chtějí pracovníci opustit své podniky

1. Srovnání výsledků tří výzkumů příčin, pro které chtějí pracovníci opustit své podniky	Výzkum pracovníků		
	v zemědělství		v potravinářském průmyslu — ve všech oborech u vybraných vyučených a absolventů odborných středních a vysokých škol ³⁾
	ze specializovaných odvětví a zem. podniků s mezipodnikovými kooperacemi a integračními vazbami ¹⁾	představujících průměrný vzorek co do základních charakteristik i typů podniků ²⁾	
Okolnosti, které by byly příčinou, proč by pracovníci chtěli odejít pracovat jinam:	výsledná pořadí získaná bodovým ohodnocením výsledků tří použitých voleb		
1. lepší možnost bydlení	5	7	3
2. zaměstnání, ve kterém by mohli lépe využít svou kvalifikaci a své schopnosti	3	6	2
3. zaměstnání, kde by se více dbalo na potřeby a požadavky pracujících	4	.	5
4. lepší platové možnosti	1	1	1
5. výhodnější práce (méně namáhavá, zajímavější apod.)	2	3 ⁴⁾	9
6. výhodnější pracovní doba, méně přesčasové práce	6	2	7
7. lepší pracovní prostředí (teplo, hluk, osvětlení)	7	4	4
8. lepší možnost postupu v zaměstnání	8	.	6
9. lepší vztahy se spolupracovníky	9	8	10
10. lepší vztahy s nadřízenými	10	.	8
11. lepší doprava do práce	.	9	.
12. větší počet volných dnů	.	5	.
13. jiné důvody	11	1	11

¹⁾ Jiříčka a kol. 1978

²⁾ Šíma a kol. 1977

³⁾ Kufudakis 1976

⁴⁾ po sečtení výsledků voleb alternativy: menší fyzická namáhavost práce, zajímavější práce

kteřá rozhodování pracovníků směruje k odchodu z podniku. Výhodnější práci (méně fyzicky namáhavou a zajímavější) častěji hledají pracovníci ze zemědělství (pořadí 2 a 3) než z potravinářského průmyslu (pořadí 9). U pracovníků potravinářského průmyslu a progresivních výrobců v zemědělství je zásadní otázkou využívání jejich kvalifikace a schopností (pořadí 2 a 3), ta je méně naléhavá tam, kde se jedná o průměrné výrobní podmínky a průměru odpovídající skladbu zemědělských pracovníků (pořadí 2). U této skupiny naopak negativněji působí délka a rozvržení pracovní doby (pořadí 2), které jsou u pracovníků v progresivnějších typech výroby v zemědělství a u pracovníků potravinářského průmyslu již lépe řešenými okolnostmi (pořadí 6 a 7). Nedostatky v pracovním prostředí pociťují stejně silně zemědělství pracovníci reprezentující průměrné podmínky a pracovníci potravinářského průmyslu (pořadí 4), daleko méně pracovníci z podniků s rozvinutými kooperačními a integračními mezipodnikovými vazbami (pořadí 7). Pro pracovníky potravinářského průmyslu je příznačný větší zájem o řešení bytové situace, což je dáno lokalizací jejich podniků (pořadí 3), silnější než u pracovníků převážně tradičních zemědělských podniků (pořadí 7) je u pracovníků ve specializovaných odvětvích nebo v nově vzniklých specializovaných zemědělských podnicích (pořadí 5). Zájem o postup je vyšší u pracovníků v potravinářském průmyslu (pořadí 6) než v zemědělství (pořadí 8). Ve všech sledovaných výzkumech se projevil poměrně slabě vliv pracovního kolektivu a vztahy s nadřízenými.

Věnujeme-li pozornost tomu, které příčiny stojí na prvních místech, pak můžeme konstatovat, že rozhodující je úroveň řízení a vedení v podniku. Do této sféry spadá naprostá většina příčin jmenovaných na prvních místech (využívání kvalifikace, péče o pracovníky, výhodnější práce, úroveň pracovního prostředí, délka a rozložení pracovní doby, podmínky pracoviště). Nakonec i nejvíce se prosazující faktor — nespokojenost s dosažovanou úrovní odměny — může být a je skutečně z velké části podmíněn nedostatky v řídicí práci, nevyužíváním možností, které má v tomto směru podnik k dispozici, nedostatečné kontrole a hodnocení práce, v neúplně vypracovaném a aplikovaném systému odměňování. Konečně i problematika bydlení patří do oblasti, které má moderní velkovýrobní podnik, který chce udržet svoje pracovníky, věnovat plnou pozornost.

ROZDÍLY VE STUPNI STABILIZACE U JEDNOTLIVÝCH SOCIÁLNĚ PRACOVNÍCH KATEGORIÍ ZEMĚDĚLSKÝCH PRACOVNÍKŮ

Mezi zemědělskými pracovníky je značná diferencovanost v jejich postoji k setrvání nebo odchodu ze zemědělského podniku, která úzce souvisí s jejich příslušností k jednotlivým typům zemědělských podniků zvláště vzhledem k obsahu zajišťované činnosti a rozsahu a formě zapojení do kooperačních a integračních vazeb. Dále se zde uplatňují socioprofesionální charakteristiky pracovníků včetně působení jejich pracovní minulosti a příslušnost pracovníků k různým sociálním systémům a vazby v jejich rámci, které jsou navenek vyjádřeny zastávanými rolmi na základě sociálních pozic a z nich odvozeným sociálním statusem.

Ukazuje se, že pracovníci s vyšší stabilizací v zemědělském podniku patří ve většině postojoyých otázek k těm, kteří se sledovanými okolnostmi

práce, pracovních podmínek, pracovního a životního prostředí vyjadřují větší spokojenost, jejichž hodnocení je pozitivnější a u kterých se projevuje vyšší ochota k participaci a zodpovědnější a hlubší vztah k základním otázkám činnosti podniku.

Postoje k současnému zemědělskému podniku souvisí u pracovníků především s jejich individuální pracovní historií. Ti z nich, kteří nastoupili do zemědělství z jiných odvětví národního hospodářství, se cítí být se zemědělským podnikem méně spokojeni než ti, kteří zde již pracují dlouho. Obdobná situace spojená s nízkým stupněm stabilizace se projevuje i u pracovníků, kteří teprve nedávno přišli do svých prvních míst ze zemědělských škol a učilišť.

Zde výrazně vystupuje vazba na délku praxe v zemědělství, ve stávajícím podniku i ve vykonávané profesi. Ukazuje se, že vytvoření vlastního vztahu k těmto třem uvedeným skupinám faktorů předpokládá určité období adaptace.

Sledování délky doby zaměstnání jasně ukazuje vývoj postojů k setrvání nebo ke změně podniku. U pracovníků v prvním roce zaměstnání se projevuje neujasněnost názorů (převládají postoje nekategorické — „spíše zůstat“, „spíše odejít“ — s mírným posunem ve směru odchodu), která narůstá v druhém roce, kdy takřka polovina dotazovaných se nedovede rozhodnout, zda chce zůstat anebo odejít, žádný není přesvědčen, že by v podniku určitě zůstal, více jak dvě pětiny uvažují o odchodu, a to i za každou cenu (14,3 %). Mezi druhým a pátým rokem zaměstnání by třetina pracovníků zůstala, třetina se nedovede rozhodnout a třetina by odešla, snižuje se podíl těch, kteří by odešli v každém případě. Po pátém roce se konstituují skupiny s ujasněným názorem, o odchodu sice uvažuje v různé intenzitě stále takřka polovina dotazovaných, ale v každém případě by odešlo jen cca 5 %. Teprve po době praxe delší 15 let začíná postoj setrvání nabývat převahu nad odchodem a výrazně klesá zastoupení radikálních postojů. Představují tedy prvé roky zaměstnání dobu poznávání podmínek, adaptace, ujasňování si toho, nakolik jsou splněna individuální očekávání.

Více kritičtí a méně spokojení se vždy ukazují pracovníci s vyšší úrovní vzdělání, kteří obecně — pokud jsou dobrými specialisty — mají také více možností najít uspokojivou práci jinde. Nejvíce o odchodu uvažují absolventi vysokých škol, potom odborně vzdělaní pracovníci (s ÚSO a SO a vyučení), nejméně pracovníci se základním vzděláním.

Stupeň mobilnosti zemědělských pracovníků se spojuje i s charakterem zemědělské práce — menší zájem, ale i možnosti k mobilitě se projevují u těch, kteří vykonávají profese spíše tradičního zemědělského typu (manuální pracovníci v RV, ošetřovatelé v ŽV). Naopak méně stabilizovanou skupinou jsou pracovníci profesí v zemědělství méně tradičních, převážně technicky náročnějších a průběžného charakteru. Ve sledovaném výběrovém souboru to byli právě traktoristé, řidiči a pracovníci s mechanizací v sušárnách, kteří chtěli častěji odejít ze svých podniků v každém případě a hledali si již jiné místo. Nejstabilnější skupinou byli manuální pracovníci v RV.

Poměr k odchodu nebo k setrvání v zemědělském podniku se co do zastoupení projevuje zhruba shodně u THP a u nositelů dělnických profesí. Rozdíly jsou v intenzitě těchto postojů. Mezi dělníky převládají výpovědi vyjadřující větší rozhodnost — jak ve směru kladném, tak záporném. Naopak mezi THP se vyskytuje daleko vyšší podíl nerozhodných a volené

odpovědi se týkají častěji mezistupňů: „spíše ano“, „spíše ne“. Z vedoucích pracovníků jsou nejlabilnější skupinou vedoucí nižších organizačních jednotek, technici, tedy ti, kteří představují spojovací článek mezi podnikovými záměry a jejich konkrétní realizací a na kterých spočívá hlavní tíha operativního řízení a vedení. Pomýšleli nejčastěji na odchod a jako jediní ze skupiny THP i na odchod v každém případě.

Mezi méně stabilizované pracovníky rovněž patří, jak již to ukázala řada výzkumů zaměřených k těmto otázkám, pracovníci se střední úrovní získávané odměny (s měsíčním čistým výdělkem v rozmezí 1500—3000 Kčs), kteří více uvažují o odchodu a častěji si hledají jiná místa než výrazně stabilizovanější skupiny s odměnou od 1500 a nad 3000 Kčs.

Aspirace pracovníků na jiné pracovní zařazení statusu jsou v zemědělství všeobecně nižší. Pokud se vyskytují směrem k pozičnímu vzestupu, pak jde většinou pouze o některé vedoucí pracovníky. Do profesní mobility i do územní mobility se v současné době nepromítá jen zájem po vzestupu nebo po ekonomickém zvýhodnění, ale i snaha změnit stávající pracovní podmínky a pracovní prostředí. V současné době se ukazuje dost značný zájem vykonávat jinou práci (popř. jinou profesi) a ten je v přímé závislosti k rozhodování o odchodu z podniku. Pravděpodobně kdyby pracovníci s tímto zájmem získali jinou práci ve svém nynějším podniku, byl by podíl těch, kteří chtějí odejít, podstatně nižší.

Na odchod z podniku častěji pomýšlejí muži; ve skupině, která by odešla v každém případě měli 100 % zastoupení, při odchodu spojeném s určitými požadavky dvoutřetinový podíl. Rovněž jiné místo jich hledalo čtyřikrát více než žen.

Stabilizovanost pracovníků stoupá s věkem. Od 30 let výše převládá tendence k setrvání ve stávajícím podniku nad odchodem, od 40 let mizí vůbec zájem o odchod za každou cenu. Naproti tomu do 19 let uvažuje s různou intenzitou o odchodu plných 60 % dotazovaných. Aktuálně si hledali místo v jiném podniku zejména dotazovaní z věkové skupiny 20 až 29 let, ale rozptýl této kategorie zasahoval až do věku 49 let.

Důležitým faktorem, který působí na rozhodování pracovníků ve směru odchodu nebo setrvání v podniku, je jejich příslušnost ke konkrétnímu zemědělskému podniku. Kromě vlastních úkolů a funkcí podniku je nesmírně důležitý i vlastní vývoj podniku, utváření jeho sociální struktury na základě výrobních a dalších úkolů, doba existence podniku a rozsah a kvalita kooperačních vazeb, do kterých podnik vstupuje v procesu koncentrace a specializace zemědělské výroby. Všeobecně se projevuje větší stabilizace u pracovníků z podniků s delší dobou existence, z podniků zaměřených na výrobu v hlavních zemědělských odvětvích (ať již jde o JZD, státní statky nebo specializované výrobní podniky či zařízení na výrobu určitého zemědělského produktu) než z podniků zaměřených na pomocnou výrobu nebo služby zemědělské výrobě.

Proces koncentrace a specializace zemědělské výroby způsobuje nižší výkyvy ve stabilizaci pracovníků, postupuje-li od forem jednodušších ke komplexním a je-li zajištěn dokonalým fungováním organizace a řízení ve všech směrech.

Podle změn, kterými se proces přestavby výrobně organizační základny zemědělství dotkl bezprostředně pracovníků, vyskytovaly se negativní výsledky v jejich stabilizaci zejména tam, kde došlo ke změně pracoviště spojené se změnou pracovního kolektivu a vedoucího nebo ke

změně pracovní náplně. Složitější změny v individuálním pracovním životě byly kupodivu přijímány lépe, pravděpodobně proto, že byly většinou spojeny se zvýšením získávané pracovní odměny.

Stále důležitější úlohu ve stabilizaci pracovníků hrají sociálně pracovní vztahy v zemědělském podniku. Vázanost na podnik je podmíněna identifikací s tímto podnikem, která se projevuje ve vědomé a aktivní participaci — jak na pracovních, tak na společensko-politických úkolech. Pro takové uplatnění musí však pracovníci získat ze strany podniku podmínky.

Mezi pracovníky, kteří nepomýšlejí na odchod z podniku, patří častěji ti, kteří dosahují lepší pracovní výsledky, zastávají funkce v politicko-společenských organizacích, aktivně se podílejí na socialistické soutěži i na zlepšovatelském hnutí. Ve svých pracovních skupinách nacházejí uznání jak ze strany spolupracovníků, tak vedoucích. Dostávají dostatek informací, aby znali svou nejbližší i výhledovou pracovní perspektivu, vědí, s jakými úkoly se pro ně počítá a mají možnost svými náměty a připomínkami spolupůsobit při rozhodování v podniku o pracovních i mimo-pracovních otázkách. Nacházejí pochopení a podporu od podniku jak při řešení svých pracovních, tak osobních cílů.

Tyto zásadní poznatky zde uvádíme proto, že řešení problematiky fluktuace je nutné právě proto, že nejsilnější potenciální fluktuační tendence se vyskytují v současné době zvláště u těch skupin zemědělských pracovníků, jejichž udržení je z hlediska dalšího vývoje moderní zemědělské velkovýroby nezbytné. Jsou to pracovníci s vyšší kvalifikací, vykonávající středně až vysoce mechanizované nebo jinak duševně náročné práce, převážně průběžného charakteru, pracující v moderních provozech nově vzniklých podniků (zejména podniků zemědělských služeb), které se teprve konstituují a vytvářejí vlastní obsahový a organizační profil, nebo v nově zavedených provozech stávajících podniků (např. sušárenství), dosud často řešených převážně vzhledem k výsledkům činnosti a méně s ohledem na zajištění odpovídající úrovně pracovních podmínek. Zároveň jde častěji o pracovníky (muže), mladší věkové kategorie, s kratší dobou praxe, u kterých délka pracovní stáže v podniku nedovolila zatím vytvořit dostatečně identifikační vazby k podniku (často také nedostatečnou úroveň vedení pracovníků a jejich nízkou podporu ze strany podnikové politiky — v oblasti vytváření podmínek jak pro účast na podnikovém dění, tak pro využívání výhod v oblasti podnikové společenské spotřeby).

Omezování fluktuace a fluktuačních tendencí pracovníků zemědělských podniků se nemůže dít nárazově, jednostranně, případ od případu. Účinnost těchto zásahů je možná jen tehdy, půjde-li o nepřetržitý, stálý a komplexně pojatý proces ovlivňování pracovníků, jehož cílem je identifikace zájmů pracovníků s cíli zemědělského podniku a celé socialistické společnosti.

SOUHRN

Současnou etapu strukturální přestavby zemědělství doprovázejí výrazné sociální procesy, které se promítají do změn sociální struktury zemědělských pracovníků (přechod pracovníků z jiných odvětví národního hospodářství, vysoký podíl vyučených a s odborným vzděláním) zvláště

v nově vznikajících specializovaných pracovištích a podnicích a podmiňují u pracovníků odlišnou hodnotovou orientaci a očekávání, které kladou na podniky. Zvyšují se možnosti mobility, vzrůstá zastoupení potenciální fluktuace. Příčiny fluktuačních záměrů se různí podle příslušnosti pracovníků k různým sociálním skupinám, ale převažují ty, které se týkají odměňování, péče o pracovníky, vytváření pracovních podmínek a využívání kvalifikace pracovníků.

Řešení těchto otázek se nachází v komplexně pojatém řízení všech procesů souvisejících s přestavbou zemědělství, včetně sociální složky těchto procesů.

Literatura

JIŘIČKA, M. a kol.: Faktory fluktuace a stabilizace pracovních sil v zemědělských podnicích a návrhy na omezení fluktuace soustavou ekonomických a mimoekonomických nástrojů. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVŽ 1978.

JIŘIČKA, M. a kol.: Změny v charakteru práce a v postavení člověka v podnicích ZPoK v různém stupni kooperačních vazeb. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVŽ 1977.

KUFUDAKIS, Ch. a kol.: Sociologický průzkum stabilizace a fluktuace odborníků v potravinářském průmyslu. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVŽ 1976.

ŠÍMA, J. a kol.: Vliv koncentrace a specializace zemědělské výroby a vědeckotechnického rozvoje na pracovní a životní podmínky pracovníků v zemědělství. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVŽ 1977.

Došlo dne 21. 4. 1979

Adresa autorů:

Ing. Václava Jelínková a kol., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážděná 6, 110 00 Praha 1

Kunc J.: Některé otázky současných sociálně ekonomických rozdílů mezi zemědělstvím a průmyslem a rozvoje pracovních sil v zemědělství	669
Jiříčka M.: Plánovitě řízení sociálního rozvoje v oblasti reprodukce pracovních sil	671
Krůček Z.: Vyrovnávání sociálně ekonomických rozdílů mezi zemědělstvím a průmyslem	679
Sůra J.: Hmotné podmínky reprodukce a rozvoje pracovních sil v zemědělství	689
Šíma J.: Metodické přístupy a předpoklady tvorby normativů pro plánování sociálního rozvoje	699
Trnková V.: Dosavadní stav a vývojové trendy věkové, kvalifikační a profesní struktury pracovníků v zemědělství	709
Charitonová V.: Nehmotné podmínky reprodukce a rozvoje pracovní síly v zemědělství	719
Jelínková V. a kol.: Otázky fluktuace a stabilizace pracovních sil v zemědělství v podmínkách kooperace a integrace	729

Příloha

Statistické přehledy o čs. a zahraničním zemědělství (Hospodářské výsledky státních statků a JZD)

СОДЕРЖАНИЕ

Ку н ц Ё.: Некоторые вопросы в области существующих социально-экономических различий между сельским хозяйством и промышленностью и в области развития рабочей силы в сельском хозяйстве	669
Й и р ж и ч к а М.: Плановое управление социальным развитием в области воспроизводства рабочей силы	671
К р у ч е к З.: Выравнивание социально-экономических различий между сельским хозяйством и промышленностью	679
С у р а Ё.: Материальные условия воспроизводства и развития рабочей силы в сельском хозяйстве	689
Ш и м а Ё.: Методические приемы и предпосылки для составления нормативов в области планирования социального развития	699
Т р н к о в а В.: Положение и перспективы возрастной, квалификационной и профессиональной структуры работников в сельском хозяйстве	709
Х а р и т о н о в а В.: Нематериальные условия воспроизводства и развития рабочей силы в сельском хозяйстве	719
Е л и н к о в а В. и колл.: Вопрос текучести и стабилизации рабочей силы в сельском хозяйстве в условиях кооперации и интеграции	729

Приложение

Статистические обзоры о чехословацком и зарубежном сельском хозяйстве (Экономические достижения госхозов и ЕСХК)

CONTENTS

Kunc J.: Some Problems of the Current Socio-economic Differences between Agriculture and Industry and of the Development of Manpower in Agriculture	669
Jiříčka M.: Planned Control and Management of Social Development in the Field of Manpower Reproduction	671
Krůček Z.: Removal of the Socio-economic Differences between Agriculture and Industry	679
Sůra J.: Material Conditions of the Reproduction and Development of Manpower in Agriculture	689
Šíma J.: Methodical Approaches and Prerequisites for the Formation of Norms for the Planning of Social Development	699
Trnková V.: The Present State and Developmental Trends of the Age, Qualification and Professional Structure of Manpower in Agriculture	709
Charitonová V.: The Non-material Conditions of the Reproduction and Development of Manpower in Agriculture	719
Jelínková V. et al.: The Problems of the Fluctuation and Stabilization of Labour Forces in Agriculture under the Conditions of Co-operation and Integration	729

Supplement

Statistical Surveys of Agriculture in Czechoslovakia and Abroad (Economic Results of State Farms and Agricultural Co-operative Farms)

INHALT

Kunc J.: Einige Fragen der gegenwärtigen sozial-ökonomischen Unterschiede zwischen der Landwirtschaft und der Industrie und der Entwicklung der Arbeitskräfte	669
Jiříčka M.: Planmäßige Leitung der sozialen Entwicklung auf dem Gebiet der Reproduktion der Arbeitskräfte	671
Krůček Z.: Ausgleichen der sozial-ökonomischen Unterschiede zwischen der Landwirtschaft und der Industrie	679
Sůra J.: Materielle Bedingungen der Reproduktion und Entwicklung der Arbeitskräfte in der Landwirtschaft	689
Šíma J.: Methodische Herangehen und Voraussetzungen der Bildung von Normativen für die Planung der sozialen Entwicklung	699
Trnková V.: Bisheriger Stand und Entwicklungstendenzen der Struktur der Beschäftigten in der Landwirtschaft hinsichtlich des Alters, der Qualifikation und des Berufes	709
Charitonová V.: Nichtmaterielle Bedingungen der Reproduktion und Entwicklung der Arbeitskraft in der Landwirtschaft	719
Jelínková V. und Koll.: Fragen der Fluktuation und Stabilisierung der Arbeitskräfte in der Landwirtschaft unter Bedingungen der Kooperation und Integration	729

Beilage

Statistische Übersichte über tschechoslowakische und ausländische Landwirtschaft (Wirtschaftsergebnisse der Staatsgüter und LPG)

Rozšiřuje Poštovní novinová služba. Objednávky a předplatné přijímá PNS — ústřední expedice tisku, administrace odborného tisku, Jindřišská ulice 14, 110 00 Praha 1. Lze též objednat u každé pošty i poštovního doručovatele. Objednávky do zahraničí vyřizuje PNS — expedice tisku, oddělení vývozu tisku, Jindřišská ulice 14, 110 00 Praha 1. Vytiskl TISK, knižní výroba, n. p., Brno, závod 3, 737 36 Český Těšín.

HOSPODÁŘSKÉ VÝSLEDKY STÁTNÍCH STATKŮ A JZD

Základní ukazatele státních statků v ČSSR v letech 1971 až 1978

Ukazatel	1971	1973	1975	1977	1978
Počet státních statků ¹⁾	324	309	230	191	181
Zemědělská půda v tis. ha ¹⁾	1 428	1 453	1 421	1 393	1 387
Orná půda v tis. ha ¹⁾	1 011	1 019	997	972	974
Podíl na celkové výměře z. p. v % ¹⁾	20,3	20,8	20,5	20,2	20,2
Podíl na celkové výměře o. p. v % ¹⁾	20,3	20,6	20,4	19,9	20,0
Průměrná výměra zem. půdy 1 státního statku v ha ¹⁾	4 408	4 702	6 177	7 292	7 665
Průměrný evidenční počet pracovníků	196 357	187 301	176 744	169 460	167 659
Průměrná měsíční mzda 1 pracovníka v Kčs	1 824	2 042	2 175	2 329	2 398
Hrubá zem. produkce ve st. cenách r. 1967 na 1 ha zem. půdy v Kčs ²⁾	7 696	8 419	8 450	9 025	9 131
v tom: rostlinná	3 524	3 817	3 758	4 094	4 044
živočišná	4 172	4 602	4 692	4 931	5 087
Na 1 ha zem. půdy v Kčs:					
výkony	9 303	10 562	11 177	12 103	12 308
materiální náklady vč. služeb nemateriální povahy	6 156	6 927	7 661	8 619	9 062
mzdové a ostatní osobní náklady	2 808	2 983	3 076	3 226	3 328
celkové náklady	9 556	10 509	11 573	12 413	13 053
zisk (ztráta —)	26	364	43	11	—193
dotace a subvence k hosp. výsledku	683	821	698	803	815
zdroje celkem	709	1 192	835	821	657
příděly fondům	491	945	692	727	683
Na 100 Kčs výkonů připadá v Kčs:					
materiálních nákladů vč. služeb nemat. povahy	66,18	65,58	68,54	71,22	73,63
mzdových a ost. osob. nákladů	30,18	28,25	27,53	26,65	27,04
celkových nákladů	102,72	99,50	103,54	102,56	106,05
Zisk (ztráta —) v % materiálních a mzdových nákladů	0,30	3,67	0,40	0,10	—1,56

¹⁾ k 1. 1. následujícího roku (u některých oborových podniků jsou v počtu státních statků započteny jednotlivé odštěpné závody)

²⁾ podle celostátní bilance hrubé zemědělské produkce

Základní ukazatele státních statků v ČSR v letech 1971 až 1978

Ukazatel	1971	1973	1975	1977	1978
Počet státních statků ¹⁾	240	229	159	125	115
Zemědělská půda v tis. ha ¹⁾	1 063	1 091	1 066	1 018	1 019
Orná půda v tis. ha ¹⁾	766	784	771	737	742
Podíl na celkové výměře zemědělské půdy v % ¹⁾	24,1	24,8	24,3	23,3	23,4
Podíl na celkové výměře orné půdy v % ¹⁾	23,2	23,7	23,3	22,2	22,5
Průměrná výměra zem. půdy 1 státního statku v ha ¹⁾	4 429	4 763	6 702	8 139	8 860
Průměrný evidenční počet pracovníků	142 200	136 955	128 115	121 225	119 504
Průměrná měsíční mzda 1 pracovníka v Kčs	1 860	2 084	2 205	2 358	2 428
Hrubá zem. produkce ve st. cenách r. 1967 na 1 ha zem. půdy v Kčs ²⁾	7 830	8 617	8 587	9 143	9 260
v tom: rostlinná	3 550	3 877	3 805	4 181	4 109
živočišná	4 280	4 740	4 782	4 962	5 151
Na 1 ha zem. půdy v Kčs:					
výkony	9 291	10 665	11 123	12 168	12 369
materiální náklady vč. služeb nemateriální povahy	6 219	7 025	7 706	8 535	9 200
mzdové a ost. osobní náklady	2 768	2 951	3 017	3 166	3 271
celkové náklady	9 562	10 541	11 428	12 389	13 113
zisk (ztráta —)	16	413	27	71	—168
dotace a subvence k hosp. výsledku	720	844	681	846	908
zdroje celkem	736	1 266	821	926	784
přiděly fondům	514	989	680	786	749
Na 100 Kčs výkonů připadá v Kčs:					
materiálních nákladů vč. služeb nemat. povahy	66,94	65,87	69,28	71,31	74,38
mzdových a ost. osob. nákladů	29,79	27,67	27,13	26,02	26,45
celkových nákladů	102,91	98,84	102,74	101,82	106,02
Zisk (ztráta —) v % materiálních a mzdových nákladů	0,18	4,14	0,25	0,60	—1,34

¹⁾ k 1. 1. následujícího roku (u některých oborových podniků jsou v počtu státních statků započteny jednotlivé odštěpné závody)

²⁾ podle celostátní bilance hrubé zemědělské produkce

Základní ukazatele státních statků v SSR v letech 1971 až 1978

Ukazatel	1971	1973	1975	1977	1978
Počet státních statků ¹⁾	84	80	71	66	66
Zemědělská půda v tis. ha ¹⁾	365	362	355	375	368
Orná půda v tis. ha ¹⁾	245	235	226	235	232
Podíl na celkové výměře zemědělské půdy v % ¹⁾	14,0	14,0	14,0	14,8	14,6
Podíl na celkové výměře orné půdy v % ¹⁾	14,6	14,2	14,2	14,9	14,8
Průměrná výměra zem. půdy 1 státního statku v ha ¹⁾	4 347	4 526	5 001	5 689	5 584
Průměrný evidenční počet pracovníků	54 157	50 346	48 629	48 235	48 155
Průměrná měsíční mzda 1 pracovníka v Kčs	1 730	1 929	2 097	2 258	2 324
Hrubá zem. produkce ve st. c. r. 1967 na 1 ha zem. půdy v Kčs ²⁾	7 304	7 824	8 039	8 692	8 781
v tom: rostlinná	3 449	3 635	3 617	3 849	3 869
živočišná	3 855	4 189	4 422	4 843	4 912
Na 1 ha zem. půdy v Kčs:					
výkony	9 339	10 256	11 336	11 920	12 141
materiální náklady vč. služeb nemateriální povahy	5 973	6 632	7 528	8 333	8 685
mzdové a ostat. osobní náklady	2 925	3 081	3 252	3 395	3 483
celkové náklady	9 539	10 415	12 000	12 481	12 888
zisk (ztráta —)	58	215	92	—155	—262
dotace a subvence k hosp. výsledku	572	750	751	683	560
zdroje celkem	630	971	879	528	313
příděly fondům	423	812	726	560	502
Na 100 Kčs výkonů připadá v Kčs:					
materiálních nákladů vč. služeb nemat. povahy	63,96	64,67	66,41	70,94	71,53
mzdových a ost. osob. nákladů	31,32	30,04	28,68	28,48	28,69
celkových nákladů	102,15	101,55	105,86	104,71	106,15
Zisk (ztráta —) v % materiálních a mzdových nákladů	0,65	2,22	0,85	—1,31	—2,15

¹⁾ k 1. 1. následujícího roku

²⁾ podle celostátní bilance hrubé zemědělské produkce

Základní ukazatele výrobních výsledků státních statků v roce 1978 podle krajů

Území, kraj	Počet státních statků ¹⁾	Zemědělská půda v tis. ha ¹⁾	Podíl na celkové výměře zeměděl. půdy v % ¹⁾	Průměrný evidenční počet pracovníků	Hektarový výnos v t				Průměrná roční	
					obilovin celkem	cukrovky celkem	brambor	víceletých píceřin na o. p.	dojivost v l	snáška vajec v ks
ČSSR	181	1 387	20,2	167 659	3,63	29,71	15,66	6,67	2 792	249
ČSR	115	1 019	23,4	119 504	3,55	30,01	16,42	6,64	2 777	249
SSR	66	368	14,6	48 155	3,91	28,69	13,80	6,79	2 846	248
Středočeský	23	162	23,7	20 904	4,16	32,69	18,69	6,39	2 760	244
Jihočeský	10	98	16,6	10 072	3,44	—	19,10	7,56	2 872	230
Západočeský	11	175	33,6	17 679	3,21	—	14,62	6,41	2 705	262
Severočeský	23	216	54,4	23 737	3,36	26,75	14,90	6,02	2 580	258
Východočeský	16	119	17,6	13 544	3,51	35,99	19,84	7,09	2 983	235
Jihomoravský	10	100	11,0	15 401	4,07	25,88	18,71	6,80	3 087	240
Severomoravský	22	149	26,8	18 167	3,08	33,61	14,19	6,63	2 677	243
Západoslovenský	27	118	12,1	17 817	4,61	28,38	12,54	6,71	3 273	241
Středoslovenský	21	123	16,0	14 559	3,41	24,94	15,27	6,56	2 641	249
Východoslovenský	18	127	16,4	15 779	3,24	31,63	12,42	6,98	2 528	257

¹⁾ k 1. 1. 1979 (u některých oborových podniků jsou v počtu státních statků započteny jednotlivé odštěpné závody)

Základní ukazatele finančních výsledků státních statků v roce 1978 podle krajů

Území, kraj	Výkony	Zisk, ztráta (—)	Dotace a subvence k hosp. výsledku	Zdroje celkem	Na 100 Kčs výkonů připadá nákladů v Kčs			Zisk (ztráta —) v % materiálních a mzdových nákladů
					na 1 ha zem. půdy v Kčs	materiálních vč. služeb nemat. povahy	mzdových a ostatních osobních	materiálních a mzdových celkem
ČSSR	12 308	—193	815	657	73,63	27,04	100,67	—1,56
ČSR	12 369	—168	908	784	74,38	26,45	100,83	—1,34
SSR	12 141	—262	560	313	71,53	28,69	100,22	—2,15
Středočeský	13 636	—20	636	658	72,00	28,00	100,00	—0,14
Jihočeský	11 923	230	833	1 067	71,11	24,63	95,74	2,01
Západočeský	11 222	—592	1 186	665	79,55	25,81	105,36	—5,01
Severočeský	10 979	—794	1 359	593	81,19	27,43	108,62	—6,66
Východočeský	12 009	40	728	808	71,61	26,45	98,06	0,34
Jihomoravský	16 288	1 288	114	1 707	65,71	24,86	90,57	8,73
Severomoravský	12 388	—312	725	507	74,61	26,67	101,28	—2,48
Západoslovenský	16 025	1 166	243	1 451	65,35	26,13	91,48	7,96
Středoslovenský	10 727	—668	739	74	73,15	29,92	103,07	—6,04
Východoslovenský	9 995	—1 158	675	—483	78,77	31,13	109,90	—10,54

Vybrané ukazatele výsledků hospodaření státních statků v jednotlivých výrobních oblastech v ČSSR v roce 1977*) v rozřídění podle dosažené hrubé zemědělské produkce na 1 ha zemědělské půdy

Výr. oblast	Skupina podle HZP na 1 ha v Kčs	Počet podniků	Stupeň zornění v %	Počet ha zem. půdy na 1 prac.	Základní prostředky (v pořiz. ceně)	Hrubá zeměděl. produkce (ve st. cenách r. 1967)	Na 100 Kčs výkonů připadá Kčs	Zisk (ztráta -) v %
					na 1 ha zem. p. v Kčs	celkových nákladů		
K	do 9 499	4	83,5	7,0	23 982	8 215	114,4	- 6,6
	11 499	4	83,0	6,5	23 401	10 723	102,9	0,2
	13 499	6	91,2	6,6	26 366	12 470	99,3	5,7
	15 499	6	92,5	6,5	29 668	14 621	92,5	11,7
	17 499	4	89,5	6,3	31 921	16 310	88,4	15,8
	vice	3	91,4	5,4	36 201	23 963	85,8	18,2
	celkem	27	88,9	6,5	28 146	13 543	95,8	8,1
Ř	do 7 499	—	—	—	—	—	—	—
	9 499	4	77,2	9,6	30 016	9 106	109,2	- 3,5
	11 499	8	73,7	7,5	23 872	9 914	104,2	0,7
	13 499	15	89,6	7,1	29 281	12 267	103,2	1,2
	15 499	11	89,5	6,4	34 950	14 419	96,1	8,6
	17 499	3	88,7	5,7	40 094	16 687	94,6	8,7
	vice	2	93,4	5,8	34 410	18 447	88,5	15,7
	celkem	43	84,2	7,4	30 254	11 926	101,8	2,6
B	do 5 499	1	60,7	11,9	23 560	4 996	103,1	- 0,8
	7 499	7	52,4	9,3	18 446	6 453	115,4	-10,3
	9 499	14	75,8	8,9	23 634	8 688	100,2	1,7
	11 499	19	78,0	7,9	25 545	10 421	100,7	0,8
	13 499	3	85,8	7,2	30 659	11 679	97,4	5,0
	15 499	1	76,5	9,8	28 742	13 566	95,9	5,7
	vice	—	—	—	—	—	—	—
	celkem	45	74,2	8,5	24 241	9 300	101,6	0,3
BO	do 5 499	5	38,7	10,7	13 780	4 170	120,7	-16,3
	7 499	6	54,7	10,3	21 514	6 356	112,7	- 8,7
	9 499	10	62,4	8,3	21 866	8 273	103,8	- 2,1
	11 499	4	76,0	7,7	22 171	11 075	98,3	2,2
	13 499	—	—	—	—	—	—	—
	vice	—	—	—	—	—	—	—
	celkem	25	57,6	9,2	20 745	7 245	107,8	- 5,5
H	do 3 499	2	21,6	16,0	9 623	2 372	143,0	-28,5
	5 499	9	40,7	10,0	18 841	4 488	115,3	-11,8
	7 499	13	58,7	9,3	23 502	6 793	104,1	- 2,7
	9 499	10	60,0	8,3	27 043	8 624	100,2	1,8
	11 499	—	—	—	—	—	—	—
	vice	—	—	—	—	—	—	—
	celkem	34	54,5	9,3	22 932	6 603	105,4	- 3,7
Úhrnem		174	69,8	8,2	24 979	9 243	102,6	0,1

*) ze speciálního zpracování údajů za jednotlivé podniky; vzhledem k přechodu na nový počítač budou výsledky za rok 1978 později

Vybrané ukazatele výsledků hospodaření státních statků v jednotlivých výrobních oblastech v ČSR v roce 1977*) v rozřídění podle dosažené hrubé zemědělské produkce na 1 ha zemědělské půdy

Výr. oblast	Skupina podle HZP na 1 ha v Kčs	Počet podni- ků	Stupeň zornění v %	Počet ha zem. půdy na 1 prac.	Základní prostřed- ky (v po- řiz. ceně)	Hrubá zeměděl. produkce (ve st. cenách r. 1967)	Na 100 Kčs vý- konů připadá Kčs	Zisk (ztráta —) v %
					na 1 ha zem. p. v Kčs	celkových nákladů		
K	do 9 499	—	—	—	—	—	—	—
	11 499	—	—	—	—	—	—	—
	13 499	—	—	—	—	—	—	—
	15 499	2	92,7	6,6	31 770	15 346	90,1	13,3
	17 499	1	86,9	6,2	35 429	16 429	89,1	14,2
	vice	—	—	—	—	—	—	—
	celkem	3	90,1	6,4	33 407	15 830	89,6	13,8
Ř	do 7 499	—	—	—	—	—	—	—
	9 499	4	77,2	9,6	30 016	9 106	109,2	—3,5
	11 499	4	77,3	7,2	25 709	10 016	106,4	—1,4
	13 499	12	90,8	7,4	29 035	12 285	101,3	2,4
	15 499	10	89,5	6,5	35 153	14 454	96,2	8,7
	17 499	3	88,7	5,7	40 094	16 687	94,6	8,7
	vice	2	93,4	5,8	34 410	18 447	88,5	15,7
B	celkem	35	85,3	7,5	31 088	12 096	101,1	3,1
	do 5 499	1	60,7	11,9	23 560	4 996	103,1	—0,8
	7 499	2	57,5	11,5	19 185	6 284	122,4	—15,8
	9 499	12	75,8	9,1	23 808	8 697	100,0	1,9
	11 499	16	79,2	7,9	25 811	10 401	100,4	1,0
	13 499	3	85,8	7,2	30 659	11 679	97,4	5,0
	15 499	1	76,5	9,8	28 742	13 566	95,9	5,7
BO	vice	—	—	—	—	—	—	—
	celkem	35	77,1	8,5	25 088	9 591	100,4	1,3
	do 5 499	—	—	—	—	—	—	—
	7 499	5	55,1	10,7	21 677	6 292	113,4	—9,1
	9 499	8	64,0	8,5	22 408	8 290	104,1	—2,4
	11 499	3	79,5	7,8	21 741	11 314	96,3	4,2
	13 499	—	—	—	—	—	—	—
H	vice	—	—	—	—	—	—	—
	celkem	16	61,2	9,4	21 959	7 616	106,9	—4,6
	do 3 499	—	—	—	—	—	—	—
	5 499	3	52,7	9,6	25 866	4 595	115,4	—11,6
	7 499	7	61,1	9,5	23 956	6 814	103,5	—2,2
	9 499	8	63,9	8,9	25 721	8 577	99,8	2,6
	11 499	—	—	—	—	—	—	—
Úhrnem	vice	—	—	—	—	—	—	—
	celkem	18	60,8	9,4	24 508	6 951	103,9	—2,3
Úhrnem		107	72,2	8,5	26 074	9 328	101,8	0,6

*) ze speciálního zpracování údajů za jednotlivé podniky; vzhledem k přechodu na nový počítač budou výsledky za rok 1978 později

Vybrané ukazatele výsledků hospodaření státních statků v jednotlivých výrobních oblastech v SSR v roce 1977*) v rozřídění podle dosažené hrubé zemědělské produkce na 1 ha zemědělské půdy

Výr. oblast	Skupina podle HZP na 1 ha v Kčs	Počet podniků	Stupeň zornění v %	Počet ha zem. půdy na 1 prac.	Základní prostředky (v poz. ceně)	Hrubá zeměděl. produkce (ve st. cenách r. 1967)	Na 100 Kčs výkonů připadá Kčs	Zisk (ztráta -) v %
					na 1 ha zem. p. v Kčs	celkových nákladů		
K	do 9 499	4	83,5	7,0	23 982	8 215	114,4	-6,6
	11 499	4	83,0	6,5	23 401	10 723	102,9	0,2
	13 499	6	91,2	6,6	26 366	12 470	99,3	5,7
	15 499	4	92,4	6,3	27 509	13 876	95,2	10,1
	17 499	3	93,0	6,5	27 196	16 149	87,4	18,1
	více	3	91,4	5,4	36 201	23 963	85,8	18,2
	celkem	24	88,5	6,5	26 316	12 747	98,4	6,0
Ř	do 7 499	—	—	—	—	—	—	—
	9 499	—	—	—	—	—	—	—
	11 499	4	70,5	7,9	22 221	9 822	102,2	2,6
	13 499	3	85,9	6,4	30 064	12 207	109,1	-2,6
	15 499	1	90,8	5,4	30 766	13 709	94,3	7,7
	17 499	—	—	—	—	—	—	—
	více	—	—	—	—	—	—	—
	celkem	8	78,7	7,0	26 315	11 127	105,3	0,2
B	do 5 499	—	—	—	—	—	—	—
	7 499	5	50,7	8,7	18 206	6 500	113,5	-8,6
	9 499	2	76,9	7,5	21 246	8 566	103,2	-0,6
	11 499	3	67,4	7,2	23 054	10 605	103,9	-0,8
	13 499	—	—	—	—	—	—	—
	15 499	—	—	—	—	—	—	—
	více	—	—	—	—	—	—	—
	celkem	10	58,9	8,1	19 808	7 775	109,0	-5,2
BO	do 5 499	5	38,7	10,7	13 780	4 170	120,7	-16,3
	7 499	1	48,3	6,4	18 785	7 428	105,0	-3,8
	9 499	2	50,9	7,1	17 740	8 143	102,0	-0,3
	11 499	1	58,5	7,6	24 327	9 874	108,9	-7,2
	13 499	—	—	—	—	—	—	—
	více	—	—	—	—	—	—	—
	celkem	9	43,9	8,8	16 050	5 812	111,7	-9,3
H	do 3 499	2	21,6	16,0	9 623	2 372	143,0	-28,5
	5 499	6	32,1	10,3	13 808	4 411	115,1	-12,1
	7 499	6	41,0	7,8	20 204	6 639	108,1	-5,6
	9 499	2	46,9	6,6	31 406	8 780	101,4	-0,3
	11 499	—	—	—	—	—	—	—
	více	—	—	—	—	—	—	—
	celkem	16	36,0	9,0	18 293	5 581	110,3	-8,0
Úhrnem		67	63,2	7,6	21 914	9 006	104,7	-1,2

*) ze speciálního zpracování údajů za jednotlivé podniky; vzhledem k přechodu na nový počítač budou výsledky za rok 1978 později

Základní ukazatele JZD v ČSSR v letech 1971 až 1978

Ukazatel	1971	1973	1975	1977	1978
Počet JZD ¹⁾	5 859	4 121	2 206	1 813	1 779
Zemědělská půda (vč. záh.) v tis. ha ¹⁾	4 241	4 357	4 407	4 436	4 441
Orná půda (vč. záh.) v tis. ha ¹⁾	3 226	3 280	3 281	3 306	3 300
Podíl na celkové výměře zemědělské půdy v % ¹⁾	60,4	62,3	63,5	64,3	64,7
Podíl na celkové výměře orné půdy v % ¹⁾	64,8	66,2	67,0	67,6	67,7
Průměrná výměra společné zem. půdy 1 JZD v ha ¹⁾	675	987	1 920	2 373	2 426
Průměrný evidenční počet pracovníků	776 129	748 021	717 563	684 283	680 591
Průměrná měsíční odměna 1 pracovníka v Kčs ²⁾	1 733	2 010	2 199	2 421	2 514
Hrubá zem. produkce ve st. c. na 1 ha zem. půdy v Kčs ³⁾	9 580	10 246	10 348	11 114	11 380
v tom: rostlinná	4 709	5 187	5 160	5 624	5 736
živočišná	4 871	5 059	5 188	5 490	5 644
Na 1 ha zem půdy v Kčs:					
výkony	11 097	12 689	13 474	14 611	15 265
materiální náklady vč. služeb nemateriální povahy	5 491	6 443	7 425	8 695	9 282
mzdové a ost. osob. náklady ⁴⁾	3 312	3 556	3 624	3 729	3 783
celkové náklady	10 009	11 297	12 551	13 562	14 265
zisk	1 525	1 815	1 483	1 545	1 524
dotace a subvence k hosp. výsledku	221	354	316	322	295
zdroje celkem	1 746	2 187	1 896	1 889	1 858
přiděly fondům	1 300	1 687	1 364	1 402	1 402
Na 100 Kčs výkonů připadá v Kčs:					
materiálních nákladů vč. služeb nemateriální povahy	49,48	50,78	55,11	59,51	60,81
mzdových a ost. osob. nákladů ⁴⁾	29,85	28,03	26,89	25,52	24,79
celkových nákladů	90,19	89,03	93,15	92,82	93,45
Zisk v % materiálních a mzdových nákladů	17,33	18,15	13,42	12,43	11,67

¹⁾ k 1. 1. následujícího roku

²⁾ srovnatelná odměna, tj. přepočtená na hrubou

³⁾ podle celostátní bilance hrubé zemědělské produkce

⁴⁾ u družstevníků čisté odměny, bez daně ze mzdy

Základní ukazatele JZD v ČSR v letech 1971 až 1978

Ukazatel	1971	1973	1975	1977	1978
Počet JZD ¹⁾	4 088	2 834	1 421	1 155	1 126
Zemědělská půda (vč. záh.) v tis ha ¹⁾	2 658	2 667	2 683	2 698	2 693
Orná půda (vč. záh.) v tis. ha ¹⁾	2 131	2 141	2 158	2 184	2 178
Podíl na celkové výměře zemědělské půdy v % ¹⁾	60,2	60,6	61,1	61,7	61,9
Podíl na celkové výměře orné půdy v % ¹⁾	64,5	64,8	65,2	65,8	65,9
Průměrná výměra společné zem. půdy 1 JZD v ha ¹⁾	610	885	1 824	2 279	2 340
Průměrný evidenční počet pracovníků	487 402	464 079	432 372	405 243	402 353
Průměrná měsíční odměna ²⁾ 1 pracovníka v Kčs	1 772	2 087	2 272	2 518	2 613
Hrubá zem. produkce ve st. c. na 1 ha zem. půdy v Kčs ³⁾	10 293	11 277	11 153	12 102	12 396
v tom: rostlinná	4 951	5 647	5 466	6 160	6 260
živočišná	5 342	5 630	5 687	5 942	6 136
Na 1 ha zem. půdy v Kčs: výkony	11 303	13 275	13 893	15 380	15 976
materiální náklady vč. služeb nemateriální povahy	5 623	6 607	7 639	9 025	9 700
mzdové a ostatní osobní náklady ⁴⁾	3 333	3 656	3 693	3 769	3 787
celkové náklady	10 183	11 533	12 736	13 928	14 675
zisk	1 576	2 129	1 631	1 916	1 819
dotace a subvence k hosp. výsledku	201	296	185	250	247
zdroje celkem	1 776	2 436	1 911	2 194	2 114
přiděly fondům	1 283	1 834	1 327	1 530	1 512
Na 100 Kčs výkonů připadá v Kčs: materiálních nákladů vč. služeb nemateriální povahy	49,75	49,77	54,98	58,68	60,71
mzdových a ost. osob. nákladů ⁴⁾	29,49	27,54	26,58	24,51	23,70
celkových nákladů	90,09	86,88	91,68	90,56	91,85
Zisk v % materiálních a mzdových nákladů	17,59	20,75	14,39	14,97	13,49

¹⁾ k 1. 1. následujícího roku

²⁾ srovnatelná odměna, tj. přepočtená na hrubou

³⁾ podle celostátní bilance hrubé zemědělské produkce

⁴⁾ u družstevníků čisté odměny, bez daně ze mzdy

Základní ukazatele JZD v SSR v letech 1971 až 1978

Ukazatel	1971	1973	1975	1977	1978
Počet JZD ¹⁾	1 771	1 287	785	658	653
Zemědělská půda (vč. záh.) v tis. ha ¹⁾	1 583	1 690	1 724	1 738	1 748
Orná půda (vč. záh.) v tis. ha ¹⁾	1 095	1 139	1 123	1 122	1 122
Podíl na celkové výměře zemědělské půdy v ‰ ¹⁾	60,8	65,2	67,8	68,7	69,4
Podíl na celkové výměře orné půdy v ‰ ¹⁾	65,5	69,0	70,7	71,2	71,5
Průměrná výměra společné zem. půdy 1 JZD v ha ¹⁾	825	1 212	2 093	2 538	2 574
Průměrný evidenční počet pracovníků	288 727	283 942	285 191	279 040	278 238
Průměrná měsíční odměna ²⁾ 1 pracovníka v Kčs	1 668	1 882	2 090	2 276	2 368
Hrubá zem. produkce ve st. c. na 1 ha zem. půdy v Kčs ³⁾	8 360	8 568	9 069	9 559	9 779
v tom: rostlinná	4 296	4 438	4 674	4 782	4 908
živočišná	4 064	4 130	4 395	4 777	4 871
Na 1 ha zem. půdy v Kčs:					
výkony	10 745	11 735	12 810	13 400	14 143
materiální náklady vč. služeb nemateriální povahy	5 265	6 176	7 086	8 175	8 624
mzdové a ost. osob. náklady ⁴⁾	3 277	3 394	3 513	3 667	3 778
celkové náklady	9 711	10 915	12 257	12 986	13 620
zisk	1 439	1 302	1 249	960	1 059
dotace a subvence k hosp. výsledku	256	448	523	434	370
zdroje celkem	1 695	1 782	1 873	1 408	1 453
příděly fondům	1 330	1 449	1 423	1 201	1 227
Na 100 Kčs výkonů připadá v Kčs:					
materiálních nákladů vč. služeb nemateriální povahy	49,00	52,62	55,32	61,01	60,98
mzdových a ost. osobních nákladů ⁴⁾	30,50	28,92	27,43	27,36	26,71
celkových nákladů	90,38	93,01	95,69	96,90	96,30
Zisk v ‰ materiálních a mzdových nákladů	16,85	13,61	11,78	8,10	8,54

¹⁾ k 1. 1. následujícího roku

²⁾ srovnatelná odměna, tj. přepočtená na hrubou

³⁾ podle celostátní bilance hrubé zemědělské produkce

⁴⁾ u družstevníků čisté odměny, bez daně ze mzdy

Základní ukazatele výrobních výsledků JZD v roce 1978 podle krajů

Území, kraj	Počet JZD ¹⁾	Zemědělská půda vč. záhumenků v tis. ha ¹⁾	Podíl na celkové výměře zeměděl. půdy v % ¹⁾	Průměrný evidenční počet pracovníků	Hektarový výnos v t				Průměrná roční	
					obilovin celkem	cukrovky	brambor	víceletých plodin na o. p.	dojivost v l	snáška vajec v ks
ČSSR	1 779	4 441	64,7	680 591	4,31	34,11	19,83	7,55	2 974	247
ČSR	1 126	2 693	61,9	402 353	4,28	35,83	21,90	7,76	2 984	248
SSR	653	1 748	69,4	278 238	4,36	29,68	13,71	7,07	2 950	245
Středočeský	172	458	67,4	65 298	4,25	35,52	17,84	6,56	2 908	256
Jihočeský	186	414	70,2	48 135	4,00	24,08	23,57	8,09	2 762	224
Západočeský	91	223	42,5	26 465	3,87	—	17,60	7,59	2 788	248
Severočeský	60	126	31,8	21 922	4,14	35,50	19,14	6,82	3 060	—
Východočeský	230	473	70,0	69 374	4,22	40,92	24,35	8,20	3 103	254
Jihomoravský	281	689	75,6	116 448	4,70	32,06	23,22	7,90	3 108	249
Severomoravský	106	310	55,9	54 711	4,20	37,50	19,28	8,53	3 052	246
Západoslovenský	251	725	74,2	122 701	4,98	29,00	12,26	7,28	3 340	256
Středoslovenský	182	496	64,4	74 207	3,69	28,88	15,20	6,25	2 732	244
Východoslovenský	220	527	68,2	81 330	3,34	34,57	12,81	7,30	2 474	227

¹⁾ k 1. 1. 1979

Základní ukazatele finančních výsledků JZD v roce 1978 podle krajů

Území, kraj	Výkony	Zisk (ztráta —)	Dotace a subvence k hosp. výsledku	Zdroje celkem	Na 100 Kčs výkonů připadá nákladů v Kčs			Zisk (ztráta —) v % materiálních a mzdových nákladů
					na 1 ha zem. půdy v Kčs	materiálních vč. služeb nemat. povahy	mzdových a ostatních osobních	materiálních a mzdových celkem
ČSSR	15 265	1 524	295	1 858	60,81	24,79	85,60	11,67
ČSR	15 976	1 819	247	2 114	60,71	23,70	84,41	13,49
SSR	14 143	1 059	370	1 453	60,98	26,71	87,69	8,54
Středočeský	15 045	1 367	266	1 705	63,00	24,77	87,77	10,35
Jihočeský	12 172	1 445	197	1 681	58,43	24,02	82,45	14,40
Západočeský	11 896	667	296	1 083	64,19	25,31	89,50	6,26
Severočeský	19 207	1 972	300	2 352	61,65	24,81	86,46	11,88
Východočeský	15 934	1 791	261	2 084	61,17	23,56	84,73	13,26
Jihomoravský	18 615	2 611	200	2 840	59,48	22,41	81,89	17,13
Severomoravský	18 407	2 068	316	2 407	60,98	24,00	84,08	13,37
Západoslovenský	17 361	2 515	162	2 718	57,22	24,21	81,43	17,79
Středoslovenský	11 907	53	594	652	64,15	29,16	93,31	0,48
Východoslovenský	11 718	—44	452	426	65,78	29,58	95,36	—0,39

Vybrané ukazatele výsledků hospodaření JZD v jednotlivých výrobních oblastech v ČSSR v roce 1977*) v rozřídění podle dosažené hrubé zemědělské produkce na 1 ha zemědělské půdy

Výr. oblast	Skupina podle HZP na 1 ha v Kčs	Počet podni- ků	Stupeň zornění v %	Počet ha zem. půdy na 1 prac.	Základní prostřed- ky (v po- řiz. ceně)	Hrubá zeměděl. produkce (ve st. cenách r. 1967)	Na 100 Kčs vý- konů připadá Kčs	Zisk (ztráta —) v %
					na 1 ha zem. p. v Kčs	celkových nákladů		
K	do 9 499	38	70,7	6,6	15 657	8 024	114,9	-6,7
	11 499	31	75,6	6,1	17 766	10 646	101,2	5,9
	13 499	32	86,6	5,8	18 324	12 651	95,6	11,5
	15 499	73	91,9	5,8	18 175	14 281	91,5	14,6
	17 499	63	91,3	5,5	21 468	16 297	86,5	22,1
	vice	41	91,4	4,6	25 354	20 238	84,8	23,8
	celkem	278	86,5	5,7	19 410	14 017	92,3	14,5
Ř	do 7 499	14	53,6	7,8	13 746	5 982	117,3	-11,6
	9 499	30	65,8	5,8	16 443	8 541	107,1	-3,3
	11 499	52	77,8	6,6	19 198	10 557	96,0	8,2
	13 499	105	86,7	6,4	20 883	12 587	92,6	12,9
	15 499	142	89,7	5,9	24 129	14 525	89,9	15,5
	17 499	89	91,7	5,6	26 042	16 441	86,7	18,9
	vice	69	92,6	5,0	30 184	19 697	84,5	22,1
	celkem	501	85,5	5,9	23 122	13 956	90,7	14,2
B	do 5 499	24	44,7	6,7	11 702	4 684	108,2	-4,2
	7 499	42	52,0	6,1	14 658	6 659	104,3	-0,7
	9 499	92	68,6	6,9	17 515	8 777	96,9	6,1
	11 499	234	77,6	7,3	19 144	10 612	93,7	9,3
	13 499	165	81,9	6,9	21 321	12 358	90,4	13,1
	15 499	49	82,2	5,5	24 738	14 376	89,7	13,5
	vice	18	78,6	4,7	32 916	17 062	91,8	10,9
	celkem	624	74,7	6,7	19 740	10 790	93,5	9,5
BO	do 5 499	26	36,4	8,0	10 094	4 203	103,5	-0,7
	7 499	24	50,3	6,5	15 891	6 738	97,7	4,9
	9 499	81	65,3	6,9	18 433	8 642	95,0	7,3
	11 499	107	74,1	6,7	19 704	10 404	91,8	11,2
	13 499	31	78,0	6,4	21 910	12 260	88,5	15,4
	vice	2	73,8	6,3	25 628	14 120	84,6	20,7
	celkem	271	66,0	6,8	18 196	9 131	93,5	9,2
H	do 3 499	33	19,4	8,3	9 267	2 904	114,4	-11,2
	5 499	53	27,8	6,5	12 689	4 319	102,8	-1,1
	7 499	53	40,3	5,5	18 162	6 401	95,8	5,9
	9 499	41	60,7	6,1	20 186	8 431	94,2	7,9
	11 499	18	66,7	5,8	22 549	10 254	90,4	12,8
	vice	2	56,0	3,9	38 241	11 825	92,9	8,9
	celkem	200	38,0	6,3	15 545	5 748	98,8	2,8
Úhrnem		1 874	75,4	6,3	20 045	11 594	92,8	11,4

*) ze speciálního zpracování údajů za jednotlivé podniky; vzhledem k přechodu na nový počítač budou výsledky za rok 1978 později

Vybrané ukazatele výsledků hospodaření JZD v jednotlivých výrobních oblastech v ČSR v roce 1977*) v rozřídění podle dosažené hrubé zemědělské produkce na 1 ha zemědělské půdy

Výr. oblast	Skupina podle HZP na 1 ha v Kčs	Počet podni- ků	Stupeň zornění v %	Počet ha zem. půdy na 1 prac.	Základní prostřed- ky (v po- řiz. ceně)	Hrubá zeměděl. produkce (ve st. cenách r. 1967)	Na 100 Kčs vý- konů připadá Kčs	Zisk (ztráta —) v %
					na 1 ha zem. p. v Kčs	celkových nákladů		
K	do 9 499	—	—	—	—	—	—	—
	11 499	2	86,5	6,6	16 966	11 264	88,3	18,3
	13 499	4	76,6	5,1	20 064	12 870	94,7	16,8
	15 499	9	86,0	5,4	22 996	14 624	88,7	19,8
	17 499	18	89,7	5,3	24 058	16 295	87,3	21,7
	vice	7	83,6	3,8	35 638	21 155	87,9	21,6
	celkem	40	86,1	5,0	24 919	16 088	88,5	20,7
Ř	do 7 499	1	93,6	13,2	15 088	7 329	99,8	4,0
	9 499	2	70,2	7,3	19 550	9 035	94,8	9,5
	11 499	25	82,9	7,6	20 280	10 819	93,7	12,1
	13 499	85	86,4	6,5	21 774	12 645	92,8	13,0
	15 499	130	89,9	5,9	24 374	14 513	90,0	15,5
	17 499	86	92,3	5,6	26 181	16 460	86,6	18,9
	vice	68	92,7	5,0	30 059	19 703	84,4	22,1
	celkem	397	89,7	5,9	24 857	15 125	88,7	16,9
B	do 5 499	—	—	—	—	—	—	—
	7 499	4	73,1	9,1	20 063	7 398	93,2	10,9
	9 499	62	74,9	8,1	17 556	9 033	96,1	7,1
	11 499	210	79,0	7,7	19 030	10 610	93,3	9,8
	13 499	158	82,4	7,1	21 278	12 327	90,5	12,9
	15 499	46	83,7	5,6	24 840	14 378	89,5	13,8
	vice	16	84,7	5,0	32 301	16 943	91,4	11,5
	celkem	496	80,2	7,2	20 559	11 509	92,0	11,2
BO	do 5 499	—	—	—	—	—	—	—
	7 499	10	58,7	6,2	17 933	7 110	94,9	6,8
	9 499	64	68,4	7,4	18 536	8 724	94,6	7,8
	11 499	102	74,9	6,8	19 525	10 402	91,3	11,7
	13 499	31	78,0	6,4	21 910	12 260	88,5	15,4
	vice	2	73,8	6,3	25 628	14 120	84,6	20,7
	celkem	209	72,8	6,9	19 407	10 008	91,8	11,1
H	do 3 499	—	—	—	—	—	—	—
	5 499	5	43,3	5,2	19 397	5 425	100,1	1,6
	7 499	18	55,2	4,6	21 940	6 596	93,1	8,2
	9 499	29	62,9	6,5	20 238	8 450	94,9	6,9
	11 499	12	64,7	6,3	22 412	10 182	89,7	13,6
	vice	2	56,0	3,9	38 241	11 825	92,9	8,9
	celkem	66	59,7	5,7	21 299	8 119	93,7	8,2
Úhrnem		1 208	81,8	6,5	22 084	12 588	90,6	13,8

*) ze speciálního zpracování údajů za jednotlivé podniky; vzhledem k přechodu na nový počítač budou výsledky za rok 1978 později

Vybrané ukazatele výsledků hospodaření JZD v jednotlivých výrobních oblastech v SSR v roce 1977*) v rozřídění podle dosažené hrubé zemědělské produkce na 1 ha zemědělské půdy

Výr. oblast	Skupina podle HZP na 1 ha v Kčs	Počet podni- ků	Stupeň zornění v %	Počet ha zem. půdy na 1 prac.	Základní prostřed- ky (v po- řiz. ceně)	Hrubá zeměděl. produkce (ve st. cenách r. 1967)	Na 100 Kčs vý- konů připadá Kčs	Zisk (ztráta -) v %
					na 1 ha zem. p. v Kčs	celkových nákladů		
K	do 9 499	38	70,7	6,6	15 657	8 024	114,9	-6,7
	11 499	29	75,0	6,0	17 812	10 609	102,0	5,2
	13 499	28	88,1	5,9	18 074	12 620	95,8	10,7
	15 499	64	92,6	5,8	17 656	14 244	91,9	14,0
	17 499	45	91,9	5,6	20 468	16 298	86,2	22,3
	vice	34	93,0	4,8	23 216	20 047	83,9	24,4
	celkem	238	86,5	5,8	18 575	13 703	93,0	13,4
Ř	do 7 499	13	51,6	7,6	13 679	5 915	118,2	-12,2
	9 499	28	65,6	5,7	16 320	8 521	107,6	-3,8
	11 499	27	73,6	5,9	18 305	10 340	97,8	5,4
	13 499	20	87,6	6,1	17 531	12 369	91,9	12,9
	15 499	12	87,4	5,2	21 359	14 654	89,1	14,9
	17 499	3	73,2	5,3	21 665	15 838	88,3	15,8
	více	1	84,5	3,6	45 429	18 966	94,0	19,5
	celkem	104	71,5	6,0	17 350	10 069	99,6	3,8
B	do 5 499	24	44,7	6,7	11 702	4 684	108,2	-4,2
	7 499	38	50,4	6,0	14 259	6 604	105,1	-1,5
	9 499	30	56,5	5,3	17 436	8 286	98,2	4,6
	11 499	24	63,1	4,8	20 327	10 630	96,6	6,0
	13 499	7	72,6	4,6	22 211	13 004	89,6	16,6
	15 499	3	45,9	3,8	22 297	14 327	93,8	8,4
	vice	2	42,4	3,4	36 588	17 768	93,4	8,4
	celkem	128	54,0	5,5	16 592	8 028	99,8	3,2
BO	do 5 499	26	35,9	7,6	10 588	4 367	103,7	-0,8
	7 499	14	44,0	6,8	14 429	6 471	100,2	3,2
	9 499	17	53,1	5,5	18 034	8 325	96,4	5,9
	11 499	5	53,0	4,4	24 079	10 447	101,8	2,7
	13 499	—	—	—	—	—	—	—
	vice	—	—	—	—	—	—	—
	celkem	62	42,9	6,5	14 118	6 177	100,5	2,4
H	do 3 499	33	19,4	8,3	9 267	2 904	114,4	-11,2
	5 499	48	26,7	6,7	12 197	4 238	103,1	-1,5
	7 499	35	35,1	6,0	16 827	6 332	97,4	4,6
	9 499	12	56,0	5,4	20 075	8 390	92,7	10,0
	11 499	6	71,8	4,8	22 908	10 444	92,1	10,9
	vice	—	—	—	—	—	—	—
	celkem	134	30,3	6,6	13 500	4 905	101,8	-0,0
Úhrnem		666	65,3	5,9	16 810	10 017	96,9	7,4

*) ze speciálního zpracování údajů za jednotlivé podniky; vzhledem k přechodu na nový počítač budou výsledky za rok 1978 později